

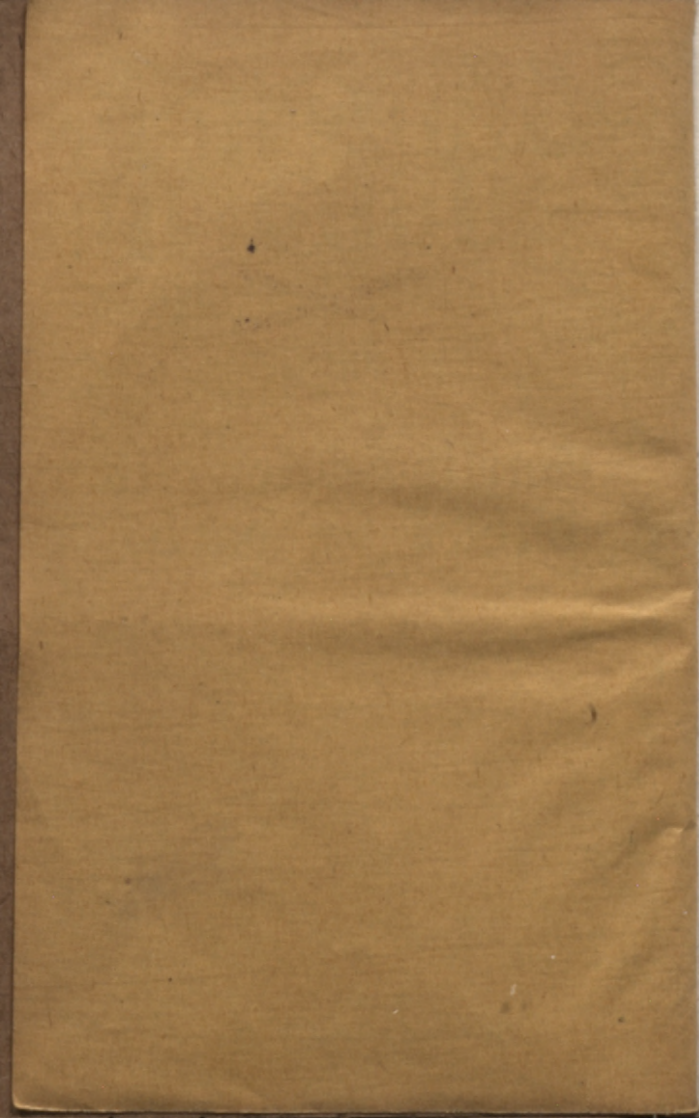
Universāla bibliotēka

A. Birkerts

Garlībs Merķelis
dsihwē un darbā

Nr. 248/49
60 fant. (30 rub.)

Rīgā
Uzgahdajis A. Gulbis

Carlus Merkelis

L $\frac{8}{9}$

Subl

L
8

A. Birkerts

Garlis Merķelis dzīvē un darbā

N° 1135.

Rīgas skolotāju institūta

~~BIBLIOTĒKA~~

Chron. kat. N^o

855

Rīgā

Sistēm. kat. N^o

855

Uzgaļdājis A. Gulbis

L-4

B-1

R-1

AK

Vija Lāča Latv. PSR
Valsts bibliotēka

71-4.823

0309092269

14p.

A. Gulbja grahmatu spēestuve, Rīgā,
Beisvarda ielā 9.

Motto:

Beegreesijimees Garlibam Merke-
lim, wihran, las nazionalus aissprece-
dumus pasina tiipat mas, la wisi pa-
teeji leeli gari wahzu waj ari katra
zita kulturalas tautâ. Tifai tamdehl wi-
nam bij eespehjamis sem wahzu juhga
smokoscho latwju un igaunu laba darit
tif dauds, la neweens weenigs wahzu
wihrs pa wiseem 700 gadeem newar
tist ar winu salihdsinats.

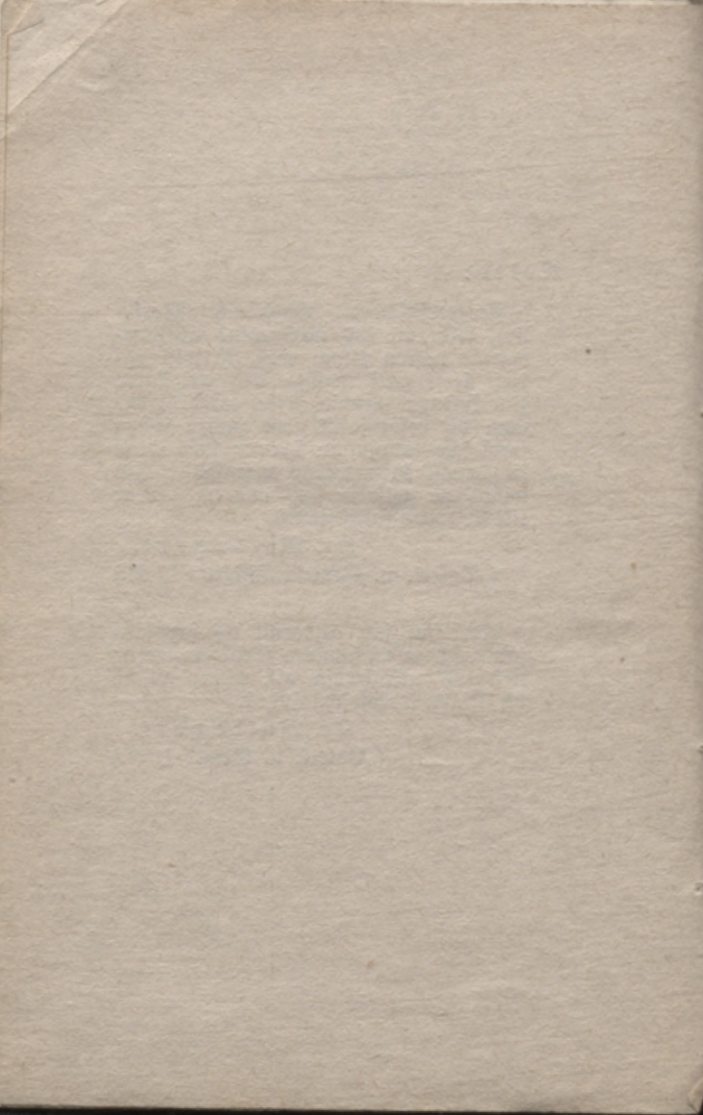
R. R. B a l d e m a r s.

(„Waterl. u. Gemeinnütziges“ I, 63.)

Merkelim jau arweenu bij japâkau-
jas pascham us saweem spehkeem ween;
neweens nestahweja aif wina; winach
bij flints trafojoschâ juhâ.

R. R. B a l d e m a r s.

(„Waterl. u. Gem.“ I, 74.)

Gewabs.

Ar leelu zeenibu un godbijibu tuwojamees wi-
ram, kas pirmais ziwilifetās pafaules preekščā pa-
zehla balši par latwju tautas listeni gruhtajā wer-
dsibas laifā, zihnijās par tautas teesibam un winas
atšwabinašchanu no werdsibas juhga, tizeja muhšu
tautas garam un kulturelās attihstibas spēhjam tad,
tad ziti wina ziltšbrahli, wahzeeschi, neta no tam
negribeja sinat un muišchneežiba pat nehmas pee-
rahdit, tā to rahda landtaga lehnums no 1765. gada,
la latwju tautai rakstura eedšimis werdsibas gars.
Šchis wihrs, kas, tā Mr. Baldemars leezina, gari-
gās attihstibas sinā bij aisseidšees šaweem ziltš-
brahleem preekščā par weselu gadu simteni, ir
Garlis Merķelis. Merķelis ir weena no
wisinteresantāām un wisleelāām personibam
muhšu wehstūrē. Un tā tā muhšu wehsture naw
bagata leeleem wihreem, tad nebuhs leeki pakawe-
tees tuwat pee Merķela dšihwes, darbibas, personi-
bas un darba raksturojuma. Teefa, ar Merķeli gal-
wenos wilzeenos tagad eepasihstina šatra Latwijas
wehstures waj literaturwehstures mahzibas grah-
mata. Bet ar nedauf wahrdeem waj daschām lapas
pusēm šchi wihra bagatais, eeweħrojamais muhschs,
wina plaschā darbiba, šimpatiflee rakstura wilzeeni,
originalais pafaules ušfkats un leelā gruhtā litera-
risti-politiskā zihna naw peeteeloschi aptwerami. Ari
ščajā neleelajā apzerejumā newaresim sneegt Mer-
ķela dšihwes un darbibas raksturojumu tif plaschi, tā
ščis šawā sinā weenigais muhšu brihwibas zihnitajs
no wahzu aprindām to pelna, bet puhlesimees wis-
mas atšihmet to, kas wehl naw mums atšihmets
tizis, un ari peħz eespeħjas isleetot wifu, kas ween
raksturo Merķela eeweħrojamu personibu un wina
muhšcha darbu.

Merķeļa muhščs aiņnem wairat tā trihs zeturtdašas no gaduſimtena: 81 gadu. Trihsdesmit weens gads no ſchi laiſa eefriht 18. gaduſimtena otrā puſē un pehbejee peeždesmit gadi aiņnem wiſu 19. g. ſimtena pirmo puſi. Wiſs ſchis laiſs ir bagats eewehrojameem notifumeem Baſar-Eiropas, Kreewijas un ari muhſu dſimtenes dſihwē. Kā eewehrojamate notifumi un faktori, ſas darijuſchi eeſpaidu uſ Merķeļa gara paſauli, darbibu un dſihwi, ir apgaiſmibaſ kuſtiba 18. g. ſimtena otrā puſē, leelā frantiſchu rewoluzija, Napoleona kari un laiwu ſemneeku emanzipazijas kuſtiba, kura pats Merķelis nehma wiſdſihwaſo dalibu. Bet laiſmeta gleſnu wehl par agru ſihmet, eefams neefam eepaſinuſchees ar Merķeļa dſihwes gaitu. Merķelis ir tiſ aktiws un eewehrojams darbineeks garigās, ſozialās un politiſkās dſihwes laukā, ſa wiņſch eet ar laiſmeteem, tā ſafot, rolu rofā, ſanemidams eeſpaidus un eeroſinajumus no wineem, un pats, ſawuſahrt, meſdams gaiſmu atpaſal uſ laiſmeteem un peeſchirdams teem ihpatneju noſrahu.

Merķeļa dſihwi galwenos wiſzeenos war ſadalit diwi daſās: weenā redſam, tā weidojās wiņa rakſturs, ſpehti, paſaules uſſkats, ideali un indiuidualitate, otrā — tā Merķelis ziņnas par ſawu idealu pahrdehſtiſchanu dſihwē un ſawu zenteenu aiſſtahweſchanu pret naidigām waram. Kats no ſcheem leelajeem wiņa dſihwes laiſmeteem ſadalās maſafos poſmos, kureem mums buhs jaſeto, rakſturojot wiņa dſihwes gaitu. Duht, ſchee atſewiſchlee Merķeļa dſihwes poſmi:

1. Merķeļa wezafi.
2. Merķeļa behrniba.
3. Merķeļa ſkolas gadi.
4. Paſchmahzibas laiſs.
5. Jaunekļa gadi un pirmee ſoli dſihwē.
6. Mahjſkolotaja gadi.
7. Merķelis dewini mehneſchi Riga.

8. Kā radās Merkēla „Latweešči“.
9. Merkēlis ahrsemēs.
10. Merkēlis tā kritiķis un šķurnalistis Berlinē.
11. Merkēlis Latwijā.
12. Merkēla muhšča wafars.
13. Merkēlis pehž nahwes.

Protams, ka biogrāfijā būtu robs, ja mehš is-
laistu no azim Merkēla darbu nošihmi un wina
muhšča un darbu wehrtejumu pee wehlašam pa-
audsem. Tamdehl, nešlatotees uš to, ka wina darbi
šawā dhronologiskā šahrtibā raksturoti, par teem buhš
jafata wehl weens otrs wahrds, šewišči tamdehl,
ka no wina gilis brahšu pušes wehl arweenu atšlan
balsis, kas pušlas wina nopelnus mašināt waj pat
pawifam noleegt. Tā gribot negribot mums buhš
jaapšlata Merkēla listenis, tā šakot, ari pehž nah-
wes. Beš tam, japeešihmē, ka, runajot par Merkēli,
aishnemšim šinamā mehrā ari wina darbibu wahzu
un freewu tautas labā, kas lihds šchim Merkēla dših-
wes aprakštos maj darits. Protams, ka galwendā in-
terese peegreeschama wina darbibai latwju tautas
labā, bet nepeegreest peenahzigu wehribu wina pah-
rejai darbibai nošihmetu šašchaurinat Merkēla indi-
widualitati. Un muhšu peenahzumš pret eewehro-
jamo brihwibas un apgaismibas zihnitaju tomehr
ir — šihmet wina garigo portreju pehž eepšehjas tā,
kā tā ihštenibai tuwaka.

1. Merkēla wezafi.

Weenigais lihdsēklis, ar ko Garlībs Merkēlis da-
rija eespaidu uš šabēdrisko un politisko dšihwi
latwju, freewu un wahzu tautā, ir wina gara dah-
wanas. Tas ir weenigais kapitāls, ko Merkēlis
mantojis no šaweem wezakeem waj ari zaur wi-
neem no šaweem šentscheem. Bet par Merkēla šen-
tschu garigo ihpatnibu mehš nēla nēšinam. Šinam
tilai, ka tehwa Dawida šentschi bijušchi wahzu

muišņneeki Meinas tumumā, kureem peederejis prahvs ihpašchums, bet kuru tee saudejusi laiķam jau trihsdesmit gadu kaza laiķa un tad pahrgahjušči pilsonu kahrtā.

Par Merkela mahtes preešchtetscheem mehs sinam wehl masaf. Un ari par pašchu wina mahti sinam loti mas. Garlibs Merkeliš, kas par tehvu runā daudš, par mahti stahsta pawisam mas. Ta bijusi kahda bagata muišņneezīsta Rigas rahstunga Brothausena meita, kas dabuji puhrā lihds daschus tuhštostochs dahlderu un isredses uš leelu ihpašchumu, bet kuras nepeepildijuschās. Par mahtes garigo ihpatnibu Merkeliš nemin ne puschplehsta wahrda. Strahdadams tehwa bibliotekā, winsch peemin, ka winam un mahtei lopeja naw nesa. Loteef wairaf winsch fajuhfminats par sawu tehvu, gan kā raksturu, gan kā audsinataju, gan kā garigi loti inteligentu un isglihtotu wihru. Merkeliš sawās atminās uštwex, ka zilweku ar tiš fšaidru galwu un tiš zehlu raksturu winam wiķa garajā muhščā reti nahzees fastapt.

Merkela tehws pehž amata bij mahžitajs. Winsch isglihtojees Rigas pilsehtas gimnasijā jeb domskolā, strahdajis turpat, tiķai 17 gadu wezs jaunelis buhdams, kā atsihts audsinatajs, bet ar 18. gadu ušfahjis studijas. Studiju gadus winsch pawadijis Witenbergā un Strasburgā. Studijas beidsis, winsch strahdā kahdus gadus kā mahjškolotajs daschu senatoru gimenēs, eepasihtas tuwak ar kahdu Widsemes baronu Zimmermani, kuras atnahš lihds uš dsimteni un 1742. gadā paleef Lehdurgā par mahžitaju. Paulibas dšihwi Merkela tehws dibina trihs reises. Pirmās diwi no tām neisdewigas, treschā laimiga: dahwina winam pulzinu behrnu, weselus septinūs, no kureem Garlibs ir preešchpehdejais.

Up šcho laiķu Merkela tehvu peemeļē nopeetnas lištās. Amata darischanu dehl winsch šanahš naidā ar draudses muišņneezibu, ar kuru isželas ilgaka nepatiķlama prahwa. Wes tam winsch fširgst ar kahdu

gruhtu flimibu, fabojā dširdes spēhju, paleel gruht-
firdigs. Wišs tas winu spēeš atfazitees no amata
peenahfumu ispildišanas. Winš nodroščina ņew
penšiju un 1771. gadā ar jaunakeem behrneem pahr-
eet uš Wez-Ųeebalgu pee tahda no ņaweem agrakeem
palihgeem. Te winš dšihwo gandrihs lihds ņawam
muhšha waņaram, nododamees studijām ņawā bi-
bliotekā, ņura paņahw no wezajeem klasikeem, fran-
tšhu, angļu, italeešhu rakstneekseem un ņho tantu
eewehrojamāto filosofu un wehsturneeķu raksteem.

Merķeļa tehwa eemihlotakee autori bijuņhi fran-
tšhu filosofi Baiks (Bayle) un ņlawenais Wolters.
Baiku eeņlata par apgaismošanas kustibas zela
lauņeju. Apdahwinats ņinatniņis kritiķis, domatajs,
zilweķs ar enziklopediķu iņglihtibu, winš pirmāis
ņahķa graut widus laiķu aiņspreedumus religijas,
filosofijas, dabas ņinatnu, wehstures un ņadņihwes
jautajumos, atņihdams weenigi to, ņas aptwerams
ar prahtu un pahrbaudams empiriķā zelā. ņhim
wiħram peeder religiķķas toleranķes ideja, ņura eet
gauri wiņam 18. g. ņimtenim ķa raksturigs wilķeens
apgaismibas kustibā. Iln Wolters, ķa ņinams, ir
weens no rakņigakeem un eeņpaidigakeem apgaismi-
bas kustibas pahrņahweem. Geniali apdahwinats
mahķņlineeķiķā un intelektualiķa ņinā, atjautiķs, ne-
ņaudņigi ņatiriķķs, winš dragaja ņholastiķķos, meta-
fiņiķķos, religiķķos aiņspreedumus, reiķē ar to meņdams
publiķķā ņlaidras domas par astronomiju, populari-
ņedams Putona mahķibas prinzipus, ņludinadams re-
ligiķķo toleranķi, neņaudņigi un neatlaiķigi apņaro-
dams warmahķibu un netaiņnibu. Wolters bij tani
laiķā wiņas Ćiropas domu waldineeķs. Wina mah-
ķeķķu, peeķriteju, ņeķotaju un zeenitaju ņtarpā bij
ari perņonas no waldineeķķu ņahŗtas, ņtarp tām pat
ņatrina ņeelā un Ķridriķs ņeelais. Wolters bij ari
tā ņauzamā apgaismotā absolutiķma ņludinatajs.
Winš, tāpat ķa wiņi apgaismotaji, tizeja prahta wa-
rai un bija tani pahrleeķibā, ķa dšihwi eeņpeħjams

nostahdit us humaneem pamateem, ja tīkai waldneeki turetoš pee apgaišmibas filosofu mahžibām. Naxodams pret feodalās eefahrtas un bašnizas rešchima truhkumeem, Voltērs, buhdamš tomehr šawā garā arištokrats, muhšcha beigās šahla ušstahtees ari pret dšimtbuhšchanu, aprahdidams, ša šatram žilwešam ir dabīška teešiba buht neatkarigam un rihtotees brihwi ar šawu ihpašchumu un šawu peršonibu.

Ja nu Bails un Voltērs bijušchi Merkela tehwa eemihlotalee rakstneeki, tad no tam waram spreed, šahda gara behrns bijis wezais Merkeliš. Winam nebij šwešchas ari apgaišmibas laikmeta otra leelā demokrata un republikaneešcha — Rušō idejas. Wezā Merkela audšinašchanas panehmeenos pa dašai parahdās tee prinzipi, šahdus Rušō 1762. gadā išteiza šawā „Emilā“, un šas radija rewoluziju wišā pedagogistā pašaulē.

2. Merkela behrniba.

Garlibs Šelwigs Merkeliš dšimis 21. oktobrī 1769. gadā. Rakstidams wezuma deenās atminas par šawu dšihwi, wiņšch runā ar šajušmu par šawu agro behrnibu, šurā winam bij eefpehjamš mahžitees šem tehwa wadibas. Šewiškī wiņšch preezajās par šawa tehwa mahžišchanas metodi. Un teescham, ta ir tahda, šas muhšu gimenēs un školās wehl nefašneegts ideals.

Pašawesimees tuwat pee teem peemehreem, šurus peemed Garlibs Merkeliš. Mahžišchana šahšas diešgan agri. Tehws greešch apmehram peezi gadi wezā sehna wehribu uš tām dašchadajām šlanam, šo pašcha sehna mute war išrunat. Šas dara behrnam preeku, un wiņšch meklē arweenu jaunas šlanas. Šad nu tehws pašaka, ša šchis šlanas ešot grahmatā upšihmetas ar ihpašchām šihmem, šas pamodina sehna leelu šintahribu. Wiņšch grib tās redset. Wina šintahriba, protams, labpraht teef apmeerinata. Me-

klejot atbilstošās sīkmes tām šķanām, kuras viņš var issaukt, sešns eemahzās ahbezi trijās deenās, domadams, ka ta ir tikai rotaļa.

Bet Garlibs atrod, ka grahmatā nav sīkmu viņam tām šķanam, ko viņš var issaukt. Un to tehvs smaidīdams atbild, ka grahmatā esot tikai tādas sīkmes, kuras varot leetot. Leetot? Preeksch kam? — brihnas masais. Tehvs pasmaidro, ka wahrdi, ko mehš weens otram šķam, ir fastahditi no šķahdām šķanam. Tas sehnū pahrsteids, un viņš dsirdeto pahrdomā. Tehvs ušaižina viņu fastahdit tahdus kopojumus no šķanam. Tas modina wehl wairā masā rotalteeksmi un interesi. Pamodinājis behrnā interesi, tehvs aiseet šawā darba istabā, sinadams, ka masā gars strahdās pats ap jauno rotāfu. Tahdā lahrtā, modinadams behrnā sinkahribu, ismantodams viņa rotalteeksmi un paschdarbibu, tehvs panahf to, ka Garlibs astonās deenās peesawinas lašišchanas mahfslu, bet pagaidam gan tikai tā mahfslu usminet wahrduš. Tahdā pat paschdarbibas lahrtā viņš nonahf pee wahrdu šatura, un tšhetrās nedelās masais Garlibs, rehlinot no tā laifa, tad tehvs viņam modinājis interesi uš atsewiščkām šķanam, jau laša pilnīgi apsinīgi un nelaišč Gellerta fabulas gandrihs waj nemas no rotām ahrā.

Šho metodi tehvs isleeto, eepasihstinadams sehnū ari ar ziteem preekschmeteem waj, kā Garlibs Merķelis pats šaka, šho metodi tehvs leetojis pee wiša, ko ween viņš viņam mahzījis. Merķelis peewed wišai interesantus peemehrus, kā tehvs viņu eepasihstinājis ar dabas parahbibam, wehšturi, geografigu, bet tumaš pee teem te nekawesimees, jo interesenti ar wineem warēs eepasihteēs teešchi no Merķela autobiografijas. Atsihmešchu te tikai, ka Merķela tehwa mahzīščhanas metode dibinās uš behrna intereschu un paschdarbibas ismantošchanu. Ta ir tā metode, ko fludināja Rušo šawā „Emilā” un kas ta-

gad ari teoretiski noskaidrots tā weenigi pareisais jelsch, bet praktiskā darbā wehl ir tikai ideāls.

Tā strahdaja wezais Merkelis ar maso sehnu apmehram diwi gadi: no peektā lihds septitajam. Tas ir tas laiks, kad behrnam nodibinās eeradumi, tūri paleet tā fundamentali us wisu muhschu. Un tā tas ari bijis ar Merkeli. Tehws winam bij dewis dsihwē lihds neween juhtigu sirdi, ugunigu temperamentu, skaidru galwu, bet eerahdija ari augligas darba metodes un nodibinaja radošā darba strahdaschanas eeradumu. Šchi pašchdarbibas metode, tā mehs to turpmak redsejim, Merkelim wehlatā dsihwē loti nodereja, jo šawu isglihtibu winam nahzās eeguht un šawu pašaules usffatu isweidot gandrihs weenigi ar pašchdarbibas palihdsibu, tā autodidaktam.

Merkela tehws peegreesa wehribu neween Garliba intelektualai, bet ari etiskai audsinaschanai. Šchim mehrkim weelu dewa gan wehsture, gan eewehrojamu wihru dsihwes apraksti, gan gadijumi no pašchas dsihwes.

Tā pastaigajotees reis gar Bez-Beebalgas wezām pils drupam, sehns šcho to par winām eejautajas. Tehws isleeto šcho gadijumu, lai pastahstiti masajam, tā fenos laikos sweschneeki eebrukuschi muhsu semē, to eekarojuschi, zehluschi pilis, nomahkuschi eedfimos laudis. Buhdams labs wehstures pasinejs un karsts humanists, wezais wissus apstahffus tehlojis tik strauji un spilgti, tā masais, to wisu dsirdedams, spehris sahju pee semes un eefleedsees.

Kad ar pašazinam Garlibs wairs naw apmeeriams, tehws eedod winam grahmatu ar eewehrojamu wihru dsihwes apraksteem. Sehns lasa un par dauds šo sajuhsminās. Bet dauds šo ari nesaprot. Tas nu dod weelu daudsam pahrrunām. Tā tehws Garlibu eepasihstina, starp zitu, ari ar eewehrojamā angļu utopista, firdsapfinas zilweka un leelā idealista Tomasa Mōra dsihwi. Bet Merkelis atsihstas, tā

winam ušnehmigais un aktīvais šveebŗu karalis Karlis XII, gan wiswairaf patizis, pat wairaf nekā Aleksandrs Leelais.

Rahdu deenu pati realā ihsteniba parahda Garlibam glesnu no realās dšihwes. Bezais Merķelis ar sehnu taisaf eet pastaigatees. Te wini isdsird flee-dseenus mahzitaja faines istabā. Winšch dodas turp un cerauga, fa trihs wihri mahzitaja flahthuhnē ar pletni per lahdu weziti. Pahrsteigts no nezilwezigā flata, Merķela tehws uffauz mahzitajam, lai winšch tatschu cedomajas, fa fristigam zilwekam nekalahjas mojit schahdu firmgalwi. Pehz tam mahzitajs, fa-launejees, leef pehrschanu pahtrauft. Bezischa weenigais noseegums bijis tas, fa winšch turets aisdomas par sahdsibu, bet ihstenibā bijis goda wihrs un isturejees pret behrneem arween loti laipni. Bezischa listenis masajam sehnam loti sehrees pee sirds. Behlaf mahsa stahstijusi, fa Garlibs ar kreiso roku bijis eelehrees tehnam fwahrkos, bet otŗu, labo, duhritē fashnaugtu, turejis draudofchi pazeltu uf augfchu.

Schis gadijums newifus atgahdina laut fo lih-dstigu no Turgenewa behrnibas. Medsot pahrestibu, fo dšimtflaudim nahzees geeft wina azu preefschā, wina dwehsele pamodees naids un reebums pret schahdu eefahrtu. Un tāpat tas notifa ar Merķeli. Schee stahsti no muhsu wehstures un flati no dšihwes darija uf winu lihdstigu neisdsehfschamu morallifu eespaidu.

3. Merķela skolās gadi.

Kad Garlibs faneedjis septito gadu, tehws domā, fa sehnam janahkot zitu behrnu fabeedribā, lai winšch nepeerastu pahraf pee weentulibas. Mahte tam pretojas, eebilsdama, fa Garlibs efot neparasts behrns, bet tehws peerahda, fa ta neefot nekahda laime. Drihs pehz schis wezaflu farunas, sehnu notwed uf

Rigu, kur mahzijas ari wina brahli. „Barbuht par wehlu!“ issauzas Merkeliis, atzerebameeš ņho brihdi. Winņh domā, ņa tehwa audņinaņhana jau winā li-
kuņi pamatus, ņo wairs ņkola newareja groņit. Un
tā ari iņrahdijs.

Merkeliis ņabija pawiņam trijās ņkolās. Wiņpirms
winu nodewa ņahdas wezas damas elementarņkolā,
kur jau mahzijas Garliba brahli. ņkola bij ņa-
beedribā deņgan eezenita, bet Garlibam wina ne-
ņpehja neņa dot. Te ņtrahdaja ar ņtibu un pletni. Te
domaņhanu un wiņpahņ garu nemodinaja, bet mah-
zija tiņai meĆhanistlu ņaņņhanu, weenalga, waj ta bij
laņiņhana, waj tizibas mahzibas. Te daņņos meh-
neņņos ar wiņleelaņām puhlem neņpehja to ņaņneegat,
ņo maņais ņehnņ ņawa tehwa wadibā bij ņaņneedņis
nedaudņ deenās.

No ņņis beħdigās ņkolinas, kur Garlibam naw
neņa ņo darit, winņh pahreet drihņ uņ rakņtamo ņkolu.
Rigā toreiņ ņahdu bijuņņas trihņ. Tehws iņmeklē
labako no winām — baħrenu ņkolu. Merkeliis ap-
rakņta ņho ņkolu tiņpat druħmām ņraħņam ņa eeprē-
ņhejo. ņkolotajs te ņtrahda ar ņtibu un pletni, wina
palihgi ar plieem. Mahzibu paņneegņhanaņ meto-
des naw wairak neņas ņa neħeħdņiga beħrnu mozi-
ņhana, jo te neneħma weħrā netiņween beħrnu inte-
refeņ, bet nereħņinajās wiņpahņ ne ar ņahdu ņa-
jeħgu. Merkeliis noņauz ņho ņkolu par beħrnu elli
un preezajas, ņa jau peħz puņgada winņh war to
atņtaht, protamņ, neemahzijeņ ne rakņtit, ne reħ-
ņinat. Beņ wiņa ta winņh eeņtatits par ņagatawotu
tā ņauzamai latinu ņkolai. ņahdas tolaiņ Rigā bij
diwi: domņkola un lizejs. Merkeliis winas ņauz par
gimnaņijam. Un peħz ņawas programas winas ņho
noņaukumu attaiņno. Daudņ laiņa te ņeedoja ņaņizi-
smam. Mahzija ari Ćeografiju, weħsturi, dabas
ņinibas. ņkolotaji te naw pedanti, bet mahziti wiħri.
ņahdu laiņu ari Ćerders ņtrahdajis ņa mahzibu pa-
ņneedņejs ņĆai ņkolā. ņatņĆu ari par ņho ņkolu Mer-

felis atfauzas neatfinigi. Te Merk'elis nebij weens, bet weens no daudseem, un tamdehl wislabatās skolotaju pašneegšanas metodes nespehja winam to dot, ko dema tehwa metode. Merk'elis sahl slinkot. Bēš tam, te iſgadījās Garlibam mahzitees kopā ar ſawu gabus trihs wezako brahli Guſtawu, ſuram wiſch bij aiſzelis preeſchā. Lai pamudinatu ſehnus mahzitees, ſkolotaji iſmantoja abu ſaſenſchanās ſahri, ſaš radija naidu brahlu ſtarpā un ko Merk'elis wehlaſ atgeras ar ſahpēm, noſodidams ſkolotaju riħzibu ſā netaktiſku. Merk'ela brahliš wehlaſ ſaſlima ar diloni un nomira, 22 gadi wezs. Bet pirms ſchi gadijuma nahza ſahds leelaſ treezeens, ſaš Garliba dſihwei dema pamſam zitu wirſeenu: 1782. gadā nomira wina tehws, 69 gadu wezumā.

Apſtahlki ſareſchgiſās. Bahris gadu preeſch nahwes wezais Merk'elis bij peenehmis uſ nomu neleelu muiſchu Sahbſeni, lai ſagaħdatu liħdſekkus ſkolojameem beħrneem. Bet nu nebij wairs ſaimneezibas waditaja. Liħdſ ar tehwa nahwi iſbeidsās ari penſija. Mahte ar beħrneem un aiſbildneem nu apſpreeda, ko darit. Moſehma, ſa wezafajeem deħleem jameklē Riga eereħdmu weetas, Garlibam, ſaš toreij bij 18 gadu wezs, japaleeſ mahjā. Mahte iſteiza ari ģeribas, ſa Garlibš nelikſhot ſawām ſkolas ģraħmatām diħtā gulet.

4. Paſchmahzibas laiks.

Tehwa nahwe bij pirmais ruhģtais paħrbaudijums, ko dſihwe ſagatawoja Merk'elim. Ļa bij pirmā drama, ko wiſch paħrbſihwoja, wehl aluſchi jauns ſehns buħdamš. Sahdā ſeemas wafarā, ſad brahli aiſbrauz, Garlibš ar ſahpēs ſaſchnaugtu ſirdi flauſās, pee durwoju ſtenderes peespeedees, ſa taħlumā noſlan aiſbrauzeju pulkſteni. Nu wiſch paleeſ weens. Wina ſmaģo noſlanu ģruħtafu padara wehl taš, ſa winam iſnahl dſihwot taiſni tanī iſtabā, ſur

dsihwojis tehws. Tur wehl karajas pee feenas tehwa platmale un speekis, kuruš winšč leetojis ſamos paſtaigaſchanàs gahjeenos, ſas Garlibam tiſ labi paſiſtami un tiſ miſli. Tur tehwa rakſtamà pulſs, tur grahmatu ſlapji, tur aiſ balteem preeſſſſ-lareem gulta, kura tehws gulejis un kura nu Garlibam buhs jaguſ. Karſtas newaldamas aſaras raubadamš winšč eekriht tehwa gultà un ilgi newar aiſmigt.

Bet te jau ari redſam tuhlin naſtamo zihnitaju, ſas ahtri orientejaš ſatrà ſituazijà un atrod atbalſtu pats ſewi. Otrà rihtà Garlibs ſahſ eekahrtot iſtabu tà, ſà wina bijuſi tehwa laiſà. Blaſam rakſtamai pulſtij winšč noleek galdu, ſà taš bijs, un ſaleek uſ ta ari grahmatas, ſas tur paraſti ſtahwejuſčas: beeſi peeſihmju ſehjumi, ſo tehws ſaſtahbijis laſidams eemihfotoš autoruš, Waiſa eewehrojama wehſturiflā un kriticflā wahrduiza un daſchi latinu un frantiſchu autori.

Un ſawadi: tehws paleek par dehla waditaju iſglihtibas tahlaſàs gaitàs. Behz nahweš winšč turpina Garliba behrnibà eekahſto darbu. Un taš noleek pawiſam originalà ſahrià: ſehns atrod grahmatàs, uſ malam, daſchadas ſihmeš, ſo tehws aiſwilzis tanis weetàs, ſas winam ſchà waj tà liuſchàs wehrtigas. Birmaiš, ſas ſaiſta ſehna uſmanibu, ir ſahds frantiſchu pantinſch Wara grahmatà: „Epltres dlverses“, tur tehws eelizis ſewiſchlu ſihmi. Garlibam nu ſatrà ſinà gribas ſinat wina ſaturu. Bet winšč wehl tiſ tablu nemahſ franziſſi, lai uſreiſ iſpraſtu. Janem leſſitons palihgā. Winšč to ari dara. Winšč uſmeklè wahrdu paſaſ wahrdam un peerakſta, ſamehr iſprot wina ſaturu. Šchahds darbs nu winu eeintereſè. Un winšč turpina tuſſot atſihmetàs weetas zaurām deenam. Tà ſtrahdajot ſahdu laiſu gar atſihmetajām weetam daudſàs grahmatàs, ſehns ſahſ manit, ſa ari žitas weetas nu jau kluhſt puſlihdš ſaprotamas. Tagad nu winu

interese ne atsihmetās weetas ween, bet pašči raksti. Pirmāis darbs, kas viņam nāh rofā, ir Boldera „Sadiģs” — romāns, kurā genialais rakstnieks aishnem daščadus žilvēla listena, etišus un kosmishus jautajumus. Darbs prasija peespeeschanos, bet totee masajam darbineekam preeks par eeguvumeem bij leels. Un nu viņam atwehrās plaščs studiju laufs. Garlibs pašrmeklē pamatīgi tehwa biblioteku un atrod, lihdsās romeešču rakstneekseem, wišus wezakos frantsķu un daudšus italeešču, tā ari daščus angļu flasikus.

Nu atwehrās pilnīgi jauna ušķlatu un jehdseenu pašauļe, kas Garlibu walbsināja arweenu wairaf. Tishhds wiņšč ar gramatiku un leķķikonu palihdsibu bij frantsķu walodu pašwarejis tistahl, ka wareja ņaidri saprast, wiņšč sahta tahdā pat lahrtā mahžitees italeešču un angļu walodu. Wehl wairaf: tehwa peesihmes, pilnas sinatnišķu domu un wehrtigu spreedumu, pamudināja sehuu uķ rakstihchanu. Waiķu un Bolderu lasot, wiņšč nahza uķ domām křitifet bibeli un Wifonu. Reis wezakais brahļis sohedamees parahda sķos Garliba mehģinajumus lahdam glesnotajam Reindelīm, daudķ pa Eiropu zelojuščam, isģlihtotam wiħram, peħķ saweem ušķlateem briħwmuhrneekam, kas weesojees Merķeku ģimenē, un wiņšč par sķeem mehģinajumeem isķeizees, ka tee neesot nemaf dumķi, bet tihai wehl puizihķi. Tas sehuu saķaunina, un wiņšč atmet pašahķtos rakstihchanas mehģinajumus.

Pustresķa gada Garlibs tā nodihwo tehwa bibliotekā, weentulibā, nopeetni un ģeuhķi, bet ar laudu puhledamees ap 18. ģ. simtena leelajeem ģareem. Sķis studijas wiņu aishnem tih leelā mehrā, ka wiņšč nemaf nedomā par parastajām laufu ģaunatnes ispreezam. Paštaigahķanās noteihķās stundās ir wiķs, ko wiņšč sew atļauj. Ar mahķi un mahķu, ņateekotees pee ģalda, viņam naw neķa se-

wischla, to runat. Brahli winu tīfai apgruhtina: winu domu pasaules weena otrai sīweščas.

Tā sčis laifs Merzelim weido taħlaf wina gara pasauli uš teem pamateem, furus bij ligis tehws, attihsta spehjas, to winsch bija modinajis, un pee-ščir wina raksturam to patstahwibu, kas wehlafā dsihwē tīf loti bij wajadsiga. Rakstneeki, ar lū-zeem winsch nodarbojās, stiprinaja winā kriticīfo domasčanu, kas tāpat wehlafā darbā winam bij no wisleelafā swara. Tīfai weena negatiwa ihpafčiba attihstijās sčaf weentulibā dsihwojot, ta, no furas tehws jau bij baidijees: rakstura noslehtiba, kas wehlafā sabeedriflā dsihwē Merzelim, tā winsch pats atsihstas, bijuši par leelu trauzešli.

Tragistūs momentūs pahrdsihwo seħns, kad winam jafčliras no cemihlotās tehwa bibliotefas. Mahtes naudas apstahkli palifuschi tīf sčauri, ta wina meklē glahbinu bibliotefas pahrdosčanā. Tehws samu bibliotefu wehrtejis loti augstu, warbuht, ta winā slehpjas ari leelas materialas wehrtibas! Tātšhu, tā drihš israhbijās, praktiflee laudis statijās žitadām azim uš sčho garigo wehrtibu krahjumu. Bet nu pašawesimees tuwal pee sčis preeksch Garliba tīf sahpiģās lectas.

Kad mahte kopā ar sahdu winas aishildni, mahzitu wihru, nolehmufi bibliotefu pahrdot, aishildnis, pahrbaudijis eepreeksch Garlibu, ušdod winam fastahdit katalogu. Peezpadsmi gadus wezais seħns jutās plaimots, ta winam ušiz sahdu pušsinatniflu darbu, bet fajuta ari, tā winsch pats issafās, žif gods beeschi ween war buht sahpiģi smags.

„Es stahjos pee darba,” saka Merzelis. „Kahds apbehdinajums, ja, pat sahds ruhātums mani pee tam beeschi saarahba, kad man wajadsēja manus flolotajus, luri manās azis bij pawisam nenosafamas wehrtibas, kas man tīf ilgi litās tā mans ihpafčums, registret, lai tee pahreetu sīweščās rolās! Manas sahpes pee dasčām grahmatam lihdsinajās

fahpēm, kaš iſchiramees no drauga nahwes ſtundā. Uf wiſeem laiſeem man nu bij jaſchirās no wiſa. ſam es tiſ daudſ baudas, tiſ daudſ gaiſmas pa-rahdā!" —

Winfch ar ſawa behdigā uſdewuma iſpildišchanu ne ſewiſchki ſteidſas. Bet pehž gada zeturfchņa taš tomehr ir paweiſts. Mahte atſauj winam paturet daſchas grahmataš preeſch ſewis. Winſch iſwehlaš leelaſo teeſu wahrdnizas un gramatiſas, lai tā glahtu ſew darba rihtuš, ſuruš waretu iſleetot pirmā iſdewigā gadijumā. Beſ tam winſch patur Bara „Epitres diſverſes“, un „Conſolations dans l'Infortune“, kaš bijuſchas tehwa eemihlotaišs grahmatas; tad Horazu, ſuru winſch wehl nepratiš wehrtet, bet zerejiš reiſ to panahft; beidsot ari ſahdu retu iſdewumu no Taſſo grahmataš „La Geruſaleme conqulſtata“.

Pehž tam grahmataš tiſuſchas eepalatas un aiſ-ſuhtitas. Bet winu liſtens? Rahtamā ſeemā Garlibš dabū redſet, ſa uhtрупē winas pahrdod. Taš atſal tragifšs moments wina behrna muhſchā. Wina godinatos mahjas deewuš iſahmuroja par wiſneezigaſām zenam. „Eš jutoš pa puſei iſnihižinats no ruhgtuma un apſaunojuma“, ſaſa Merkelis, atzere-damees 70 gadu wezumā ſcho behrnibas pahrdſihwojumu. „Bet ſā taš eeprehjams!“ iſſauzees winſch reiſ, kaš ſahda grahmata, no ſuras winſch beſ gala daudſ pamahziibu un baudas ſmehlees, noahmurota ſahdam par daſcheem wehrdineem. — Rahtš blaſuš ſehdetajš winam paſſaidro, ſa tagad eſot dabujami daudſ ſlaiſtaſi iſdewumi. Te nu Merkelis dabū redſet ſtarpibu ſtarp grahmataš merſantiliſto un garigu wehrtibu. Uf uhtрупi winſch wairš neeet.

Wiſi ſchee Merkeſa pahrdſihwojumi rahda mumš, ziſ loti ſehns bijis juhtigš, garigi modrigš un at-ſiſtiſtiš.

Bar ſewi ſaprotams, ſa behrnam ar taħdu garigu ſtrukturu pehž bibliotekas ſaudeſchanas dſihwe lauku

weentulibā palīfa nepanefama. Winšch beeschi un neatlaidīgi luhdš mahči laišt wīnu prom uš pilsehtu. Mahče beidsot tam peefriht, jo wīna ari nobomajusi nomas muišchu atstahť un pahrzeltēes uš Rīgu. Teef nolemts, ka Garlibs lihds tam dsihwos pee brahkeem un apmeklēš atkal skolū. Bet pirms tam janoteef wehl wīna eeswehtišchanai turpat uš laukeem.

Tas nu atkal weseļš notikums Merķēla dsihwē. Eeswehtišchanai janoteef pee šahda pašihstama mahzītaja Begau'a, kas dsihwo pusotras juhdseš no Merķēla dsihwes weetas. Mahzība ilgst diwi nedēlas. Garlibs ar mahču pawada tur katru nedēlu no pirmdeenas lihds peektdeenai.

Stopsch wairat šā diweem gadeem Merķēlis nebij bijis neweenā sweschā gimenē. Šči uštureschanās Begau'a gimenē nu bij preefšch wīna weseļš notikums, jauns laimeis, šā to apleezina pats Merķēlis. Mahzītajs ir isglihtots, finaschanam bagats wihrs, šlaidrs, stingrs, zehls raksturs. Wīna morales mahzību Merķēlis klawās ar godbijību, bet dascheem tizibas gabaleem winšch newar gluschi peefrist. Daschi modina neustizību tamdehl, ka Vails un Wolters par teem sobojuschees un zehluschi eebildumus. Merķēlis deg aīs nepazeetibas pretotees, bet zeeniba pret mahzītaju wīnu no tam attur. Kad mahzītajs mana, ka sehnam ir kas šo teift, winšch wehlas šo dširdet. Išklauštjēes Garliba šchaubas, winšch nolemj pahrrunat leetu wehlat. Pastaigajotees winšch išklawās wehl tuwat Merķēla eebildumus v'n tad pašala, ka wīna peenahlums patlaban esot eepasihstinat konfirmandus ar šo, kas atsihts par pateesu pehz tizibas sistemas Luterā draudšē. Bet reišē ar šo mahzītajs dod jaunajam škeptikim šchahdu padomu: „Jaunais draugs! Turpinasim domat, zihīgi domat, pašchi domat, šamehr muhsu mati širmi un galwa wahja top. Dauds kas no tam, kas jums tagad leefas nesaprotams, nahšotnē kluhs šaprotams. Dauds kas, kas tagad leefas pa-

reiss, reif israhdišees par nepareisu." Pehz tam mahzītajs eewed winu šawā bibliotekā, apštatiteš winu grahmataš, kurā leelašo teesu wahzu raksti no jaunata laika, ihpašchi wehšturista šatura. Medse-dams, ar šahdu šahri sehns apluhšo biblioteku, mahzītajs atlauj winam brihwi lasīt grahmataš un apšola ari aišdot, šahdas winšch wehletos.

Azim redsot, mahzītajs reds, ka sehns atrodas sem frantschu apgaismotaju eespaideem un pamudina winu uš patštahwigu domašchanu, aishrahdidams reišē ari uš atšinu un pateesibu pahrweidošchanos pašcha garigās attihstibas gaitā. Reišē ar to winšch israhda teizamu gatawibu sehna zenteenus pabalstīt.

5. Jaunekla gadi un pirmee šoli dšihwē.

Žif bagati un augligi bij Garlibam tehwa bibliotekā pawaditee gadi, kuros winšch ušrahja daudz domu un atšinu, eepašinās ar daschadeem ušfateem, tiš tukšchi un nabagi bij gadi, kas sekoja tuhlin pehz tam.

Merkēlis eestahjās atkal doma školā. Winu tur ušnehma preekschpehdejā klasē, sekundā, kur winšch atrada parastā šahrtā isglihtojušchos beedrus, kas školās šinaschanās bij labak orienteti par winu, bet kureem augstaka domu pashaule, kurā Merkeli bij eewadijuschchi Rufs, Wolters, Vais un angļu dsejneeks Pops, bij gluschchi šwešcha. Tamdehl ar klasēs beedreem winam bij mas kas šopejs, un par školotajeem winšch mehdsā šchad tad šobotees.

Merkēlis neatzeras, ka buhtu no wincem šo wehrtigu mantojis.

Školu Merkēlis nepabeids, jo mahtei naw nešahdu geribu suhtit dehlu uš augstškolu. Winšch naw wehl šasneedšis 17. gadu, kad japeenem jau weeta. Rokraksts winam tiš nesšaidrs, ka šanzlejas darbam nepawisam neder, bet zaur labu pašihšchanos winšch dabū weetu šahdā teesu eestahdes šanz-

Iejā. Ar labu rokkrastu un wiltīgu galvu, tā Merķelis pats atšīhmē, toreiz Kreemijā bijis eespehjams taisīt spīhdošchu šarjeru, bet winam nebijis preekšč tam ne masafās jehgās, langlejā winšč jutees wehl wairaf neweetā nekā školā. Bet školā tomehr winšč masafais nodarbojees ar sinatru šahkumeem, kamehr te nu bij jasehd pee mehaniska darba un japahrkrasta nemahkulīgi fastahditi protokolī.

Merķelis juht, ka te winšč naw zekā uš laimi, tā winam eegalwots, bet gan zekā uš trulibu. Lai niigs gadījums winu išglahbj no šchis nelaimīgās situazijas. Wina brahlis Gustaws novirzīs uštrupē Raskiawelliija darbus. Tos nu Merķelis wairs ne išlaisch no rošam. Winšč pats to nošauz par lai niigu atradumu. Bet šo winšč ištī no šchi abso lutisma teoretiska wareja guht, mehs nesinam. Raskiawiellijs, tā sinams, dšihwoja 15. g. šimtena beigās un 16. g. š. šahkumā un pašihštams wehstūrē tā humanists, wehsturneels, bet galwenā šahrtā gan ar šawu grahmatu „Bar waldneefu“ tā politisks domatajs, šas par wišu augstaf semes wiršū eeskatiija walsti. Jadamā, ka Raskiawillijs buhs Merķelim modinajis wispahrigu interesi uš politiku. Raskiawiellijs, redsedams, ka wina dšimtene pahraf šadro stalata, un walstinas, šawstarpeji naidojotees, gahsch Ūtaliju postā, eeskatiija, ka dšimtenes glahbinsch ir apweenošchanās sem weenas politiskas waras. Šchahdas idejas išteiza wehlaš ari Merķelis, runadams par šadrostalato Bahziju, un tas, man šchēet, norahda uš Raskiawielliija eespaidu Merķela politiska domaschanā.

Merķelis ušmelleja bukinistu, pee šura brahlis bij pirzīs šchi italeeschu rakstneela darbus, un atrada tur wehl wairaf šo preekšč šewis. Tur bij Rušd darbi un daudš frantischu un angļu rakstneeku raksti. Tanis nu Merķelis nogremdejās ar leelu interesi un preeku.

Merķelis ir lepns uš šawu domu pašauli un juht,

la ta švejša neween ſemateem ſanzlejas eerehdneem, bet ari augſtatajeem. Taš modina winā paſchapiſinu, paſchleppumu. Staħdu deenu winſch ſanaħt ſtriħdū ar ſawas eeſtahdes ſekretaru, un peħdejais leef manit, la labat buħtu, ja Merkelis nemehginatu wairs ilgaſ ſanzlejā ſtrahdat. Merkelis, protams, no weetas atſtahjas un paleef pilnigi beſijejas ſtahwolli. Pilnigā nenoteittibā, beſ jebſahdeem ekſiſtenzes liħdſekleem, winſch nodſiħwo daſchus mehneſchus. Laimiga nejauſchiba uſwed winu uſ diħwaina zeſa, kuru, lā winſch pats ſala, liſtenis winam nolehmis: taš ir gara darbineeku zeſch.

Nejauſchi Merkelis dabū noſkatitees Schillera „Laupitaju“ iſrahde. Tur winu ſajuħſmina ſahda artiſte, ſaš tehlo Amalijas lomu. Winſch eemihlaš artiſtē un, lai tiſtu winas turvumā, nolemj palift par aſteeri. Direktors winu ari peenem. Merkelis uſſtahjās weenu weenigu reiſ Schillera lugā „Zieſto“. Tani paſchā reiſē winſch nekawejas iſteift eemihlotai artiſtei ſawas juħtaš. Bet te, lā ironiſedams atſiħſtaš pats Merkelis, winſch peedſiħwojis tahdu pat paħrſteigumu, lā pee ſawa tehwa graħmatu iſuħtrupeſchanas: M.— kundſe bijuſi gan pee wilziga, braſcha, nupra ſeeweete, bet nebijuſi tomeħr la, ſaš Amalija, kuru wina tiſ aiſtraujoſchi tehlojuſi. Pilnigi wiħlees ſawās zeribās, Merkelis neeet wairs uſ teatri, un wina iſtruħkumu tur ari nejuħt. Ar to wina aſteera ſarjera beidsaš, atſtahdama tomeħr weenu ſwarigu eegutumu: paſiħſchanos ar loti eezeenitu artiſtu Gromani.

Schiš wiħrs ir iħſta goda diweħſele, un Merkelis winu lā tahdu ari weħlaſ apdſeed ſahdā didaktiſkā dſejojumā, ſaš iſnahza 1794. gadā. Beħz ſawas formalāš iſgliħtibas winſch ir juridiſts, ſtudejis aħrſemēs, ſaraſtiijis paħriš neiſdewuſchās lugas, no dewees ſlatuwei beſ ſewiſchla ſlatuwes talanta, bet ar plaſchu un ruħpigu maħtſlineeziſtu iſgliħtibu. Sawus walaš briħſchus winſch paraſti pawada ſa-

fejnisā, tur winau pirmo reis usmeklē Merkēlis. Behz tam wini sahļ satiktees mahjā. Otru deenu Mer-
kēlis atrod pee wina preekščā weselu wirkni mah-
zitu un apdahwinatu zilwešu, mahšlineezisfu ta-
lantu, isweizigu eerehdnu, bet ar tiš masu algu, kas
neatkauj nodibinat gimenēs dsihwi. Wiši sčhee zil-
wesi dsihwo truhzigos apstahškos un leelato teesu
bes weetas, tišai ar zeribam, ka tahda gabisees.
Winau preekščroziba, salihdsinot ar Merkēli, ta, ka
wineem isdeweēs nostaidrot šawas spehjas, nobeigt
šawu formalo isglihtibu un tišt ar šewi štaidribā.
Merkēlis, turpreti, nebij štaidribā ne ar šawu is-
glihtibu, ne talantu.

Pa jošam wini šawu pulzinu nošauz par prawee-
šču flubu. *) Šhajā flubā dsiršt joši, dsiršt glah-
šēs ari lišeeris. Kas atjautigaļ mahļ jošot, to eezel
tani reisē par prezidentu. Reis sčho godu dabū ari
Merkēlis ar pahris rindinam par sčihdu un turku
paradiseš preešeem.

Šhajā flubā Merkēlis dabū pirmos nopeetnos ee-
rošinajumus nodarbotees ar rakstneezibu. Groma-
nis winau taišni ušaižina, lai, isleetojot brihwo laifu,
winšč usraksta šo drukai. Rigā toreis nešo neesot bijis
ešpehjamš ešpeešt, bet gan ahrsemēs. Merkēlim
jau tolaiš tematu neesot truhzis, ša winšč pats at-
žeras, bet nelaime bijuši, ša pirmee teifumi, šo
winšč usmetis, tam nepatikuschi, winšč toš nostrih-
pojis, rakstijis zitus, kureem bijis tahds pat listenis.
Gromanis smehees un dewis winam labu padomu:
nešahst agrat, eesams wišš naw lihds galam isdo-
mats, šo ihsti grib teift, un tad usrakstīt wispirms
beigu teifumu. Tas tad warot deret par noteiftu

*) Merkēlis winam nepeesčkir tiš leelu nošihmi
ša prof. Tianders šawā ležijā Latw. augstskolas fil.
beedribā. (Sl. „Lat. Behstn.“ 1922. Nr. 246.,
249. E. Blešes atreferejumu: „Merkēla „Latwee-
ščī“ wina laika beedru uštwehrumā“.)

mērķi, un tūru virsītes. Merķelim šķis padoms patīka, un mežumā, rakstīdams atmiņas, viņš cēlīgs arī zītem eesahzejeem pee šahda līkuma tu-
reles. Bet tam šķis gadījums viņam rahdijis, ka zilvēlam, kas grib rakstīt bez jeb kāhdeem palihga lihdsēķeem, vajag buht pahrnemtām no šawa preešmēta un pilnam no wina.

Merķelis dšihwoja tāni pašā laikā, kad Gēte un Šillers. Rahds no nule usrakstiteem Šillera darbeem: „Don Karlošs” dod eemešlu Merķelim išteikt par Šilleru šawas domas. Nīgas teatra direkzija dabuši weenu eksemplaru no jaunās lūgas wehl rokrakstā, un tas tad gahjis no rokas rotā. Viņš nonahjis arī pee Gromana uš weenu nakti, tūza tad leelako teesu pawadita nomodā. Wisi bijuši fajuhšminati par Šillera darbu, arī Merķelis. Rahds no klahēsošcheem eesauzees: „Zit dšiti stahw Boltērs sem Šillera!” Ari ziti tam pee-
krituši. Tas nu aistahris Merķeli, jo Boltērs bijis wina literariskais ideāls. Viņš protestējis, zītejis pret klatru šīaistu weetu no „Don Karloša” taisni tīpat šīaistu no Boltēra tragedijām. Veidsot Gromanis leek viņam preešchā šawu Boltēra aistahweschanas runu usrakstīt. Merķelis ir ar meeru, bet tītai tad, ja Gromanis usrakstīta par Šilleru. Ari Gromanis ir ar meeru. Norunā wakarū, kad referati janolāsa, lai šabeedriba waretu spēest. Tas nu bij preešch Merķela swarijs ušdewums — šawā šīnā publika usstahschanas. Ar leelu energiju viņš strahdā pee šawa pirmā darba, ar strauji pulstoschu sirdi viņš eet ar gatawo darbu uš norunato šapulzi, tūzai janoteek kāhdas kafejnīzas blakus istabā. Tur eerodas arī daschs labs no redsamakeem kafejnīzas weeseem. Teem gribas dširdet, ko jaunais zilvēls drihšt teikt kāhdam eezeenitam wiheram, kāhds Gromanis. Bet literatu šlatos Merķelis atrod arī draudsiņu interesi preešch šewis. Sazīhšte šahlas. Gromanis nolāsa wišpirmis šawu referatu,

furu Merkelis ſawās atminās rakſturo ſā weeglu, ſellu, iſſu, azim redſot ujmestu tiſai tamdehl, lai eewaditu Merkela referatu. No ſchi referata atſtaſtijuma, lo Merkelis ſneedſ ſawās atminās, redſams, ſa jaunais referents abus dſejneekus no mahſſas weedokla naw apſpreedis, bet gan wairaf pehſ ſatura. Winſch atſihſt, ſa abi dſejneeki abām tautam dewuſchi dauds wehrtiga, tatſchu augſtaſ ſtahwot Wolters, ſas tuhſtoſch jautajumos apgaifmojis weſelu ſaifmetu, wiſu iſglihtoto paſauli. Un ſo eſot darijis Schilers? Ar ſchadu jautajumu nobeidſ Merkelis ſawu referatu.

Te nu japeeſihmē, ſa Wolteram tolaif beſ ſchauham bij wairaf nopelnu, jo wina bagatais garais muhſchs jau guleja ſopſch puſotra gadu deſmita noſlehgts wiſu preeſchā. Turpreti Schillers, pehſ Merkela uſſſaitijuma, bij laidis ſlajā tiſai tſchetras lugaſ.

Bet nu ſahdu eeſpaidu atſtahja ſchi ſazihſte uſ ſlahtefoſcho publiku? Daſchas minutes wiſi klufejuſchi. Tad tirgoni teiſuſchi, ſa Gromanis tomehr iſtaifijis labaki. Sweschee laipni pametuſchi ar galwu Merkelim. Bet ſewiſchli ſajuhſminats bijis wina pretineeks Gromanis. Winſch berſejis roſas un uſaizinajis, lai aiſdodot winam referatu uſ daſchām deenam.

Bahrejo wafara daſu Merkelis pawada ſā druſti. Winam preeſ par labo iſdoſchanoſ, bet reiſē ari ſtumjaſ, ſa wiſs ſas neaugligs darbs. Un tomehr ſahds zilweſs bij domajis pahrtweſt winu augligā darbā. Gromanis referatu bij panehmis, lai parahditu weenam otram labwehlim, ſas waretu paſchſirt Merkelim zeſu uſ uniwerſitati.

Mums ſchis diſputſ rahda Merkele ſā dedſigu jaunekli, ſam jau ſawas deeſgan noteiktas literariſſas ſimpatijaſ un ari deeſgan noteikti ſpreedumi. Winſch atrodaſ ſem Woltera mahſſas un eſtetikaſ eeſpaida, ſaut gan atſihſt, ſa Woltera mahſſu ſchnaudſ

weži mahīslas līkumi, kuras Šillers jau noīratījis un tamdehī var spēhzigalus panehmeenus leetot.

Up to laiku wehī šahds gītš gabijums dod Merķelim eemeṣlu mehginat ſawus spēhkus rakstneezibā. 1788. gadā no Rīgas teatra atstahjās šahds no spēh-jigakeem atteereem. Drihī pehī tam parahdās šahdā Karalautſchu lairakstā šahds neatſinīgs raksts par Rīgas teatri. Merķelis dabū uſaizinajumu no direktora aiſſtahwet teatri pret ſcho uſbrufumu. Ari Gromanis lūſumā dara to paſchu. Un tad Merķeli ſateel artiſte, kurā winſch bijis reiſ eemihlejees, un luhdī teatri aiſſtahwet, tad winſch to ari apſola. Pehī pahris deenam raksts gataws un ſahī žirkulet pa pilſehtu, teel noſuhtīs ari uſ ahrſemem. Ar ſcho rakstu lomehr daudſi bijuſchi nemeerā. Un nemeerā ar winu bij ari patš Merķelis, jo leeta, to winſch bij nehmees aiſſtahwet, nebij neſahda teizama. Tas nebij neſahds wehrtīgs uſdewums, nebij preeſchmets, ſam augſtala intereſe, ſā to winſch patš wehlaſ ſawās atminās konſtatē.

Turpreti patihlami panahkumi preeſch Merķela bij wina pirmajam rakſtam. Gromanis to bij rahdijis daſcheem eſpaidigeem wihreem, lai eekufſtinatu winus uſ Merķela ſtudiju pabalſtiſchanu. Rahds no ſcheem wihreem, mahīitajš Dingelſtedtš, Gromanim eejautajees, waj Merķelim eſot ari nepeezeſchamās preeſchſinaſchanas, lai dotoš uſ augſtſkolu. Kad nu drihī pehī tam šahds lauku mahīitajš greeſees pee Dingelſtedta, lai eeteizot šahdu mahīſkolotaju, ſchī weeta tiſa peedahwata Merķelim, turſch to ari peenehma. Un nu ſahlās atkal jauns poſms Merķela dſihwē, bagatš eekſchejeem pahrdſihwojumeem lauku weentulibā. Weeta gabijās pee mahīitaja Klehmana Leepupē.

6. Mahīſkolotaja darbā.

Šchis darbs Merķelim bij jauns. Pateesibā, tas bij leelš goda parahdijums Merķelim, ſa winam pee-

bahwaja ūahadu darbu. Parasti mahjstolotaja weetas eenehma gilweki, kas jau studijas bij beigusi. Bet Merkeliš wehl nebij beidzis gimnāzijas kursu.

Wihrs, kura gimenē Merkeliš nahzās dšihwot, maš interesejās par garigu dšihwi, kopa sawu amatu, nodarbojās ar lauksaimniecību. Merkeliš peegreesās few un sawam darbam ween. Pahrbaudot sawas sinaschanas, wiņš atrada tajās robu, kuras zentās aispildit, lai waretu ūekmigi pildit sawu amatu. Pirmo pušgadu wiņš gandrīš wišas brihwās stundas isleeto sawu skolas sinaschanu papildinaschanai un tilai tad, kad pahrleezinats, ka sawu amatu war weist, ka peenahšas, wiņš peegreeschās atkal nopeetnam garigam darbam. Tilai ūahpigi ūajuhams grahmatu truhkums: mahzitaja biblioteka ūamehrā neeziga, un wina pašā grahmatu trahjums maš.

Šchīnīs apstahklos Merkeliš interesi ūah nodarbinat diwi jauni faktori: apūahrtejā ūabeedriba un pašā radošhais garigais darbs.

Pirmos diwus gadus Merkeliš nodšihwo pilnigā weentulībā. Bet tad ūah cepašhtees tuwat ar weetejo muišchneeku un mahzitaju dšihwi. Wiņš apmeklē ūahdas peezas muišchneeku gimenēs un nostātās wiņu dšihwi. No Merkeliš apraksteem, ko wiņš ūneeds ūawās atminās, redsam, ka ūchee muišchneeki dšihwo ehrtu, plaschu un beūrupigu dšihwi. Ir starp wineem wihrī beš ūewiūhlām garigām intereseem, bet ir ari nopeetni isglihtoti un humani gilweki. Šchee Merkeliš muišchneeku ligšdu apmeklējumi un wiņu apraksti rahda jīmigu muišchneezības dšihwes ainu tani laiūā, kad muhsu tauta ūmala dšilatā werdsibā. Paūawesimees mašleet pee ūcheem Merkeliš apmeklējumeem. Weenas muišchas ihpašchneeks ir jau ūirms wihrs. Wiņš ūawā laiūā bijis pašihstams ar sawu ūinatniūto isglihtību jurisprudenžē. Wiņam it prahwa biblioteka ar wehrtigeem darbeem un interesanteem ūenraksteem. Tas ir

wihrs ar freetnu, teizamu rasturu. Pusdeenā ne-
truhst ari wihna.

Nahds zits dsihwo deefgan glihtā, bet loti ween-
sahrjchi mebeletā pill. Winsch neprezets. Par sal-
potajām minam diwas dsimtkauschu meitas. Pa
sehtu skraida pahris sehnu, tam sinama lihdsiba is-
skatā ar paschu muišchas ihpaschneeku. Wina inte-
refes — sirgi, medibas, lauksaimneeziba, un eera-
dums — moralijet par samaitato pasauli.

Sciwischki interesanta ir pusdeena pee šahda ba-
rona. Pee muišchas glihts parls, turā starp zitu
atrodas templitis ar frantschu usrakstu, la tas muh-
sām seedots. Batlaban tur atrodas uš galda Lasa-
tera sijionomistee fragmenti loti glihtā, dahrgā seh-
jumā. Pusdeenas aprakstā dosim wahrdu pascham
Merkelim. Winsch raksta:

„Barona galds bij aptrauts ar ismekleti smalkiem
ehbeeneem un wihneem, un sulaini elegantās liwre-
jās apkalpoja. Bafarā muhs eeweda zītā šahlē,
tur barona orkestrs, šastahdits no eemahziteem dsimt-
laudim, šahda wihra wadibā, turu sauza par mu-
sikās direktoru, šarihsoja konzertu. Barons ari pats
nehma instrumentu.” („Darstellungen“ I, 154.)

Šahda zita muišchneeka gimenē Merkelis atrod
pilnigi pilsehtneezisku dsihwes weidu. Damas lasa
jaunafās lugas un romanus, spēhlē flaweeres, ap-
spreesch Rigas teatri u. t. t.

Tahdu muišchneeku dsimtās, turu lozekki zesoju-
šchi pa ahrsemem waj tur študejuschi, waldijis is-
glihtots waj ari augsts tonis. Bet tee paschi dsih-
wojuschi ari šchad un tad tā wezos labos laikos, turi
pasihstami no kronista Rusowa 16. g. simtena ap-
raksteem. Tā šahda isglihtota muišchneeka gimenē
Merkelis peeredsejis šahsas, turās nehmušchi dalibu
60—70 weesu un ne masā sirgu, un paschas šahsas
ilgušchas astonas deenas. Wes tam te neleetojuschi
muiščā bruhwetu alu, bet gan dahrgu wihnu.

Zai gan Merkelis peesihmē, la šchee gabijumi, tu-

rus winsch atthelo, wehl nerafsturojot wispahrejo lauku muischneezibas dsihwes glesnu mineta laikmeta, tomehr, salihdsinot winu ar latwju tautas stahwokli, schi glesna ir deesgan spilgts kontrasts. Un wisai sihmigs ir muischneeku usffats par toreisejeem latweescheem. Merkelis konstata, ja, neffatotees us to, waj muischneeki bijuschi zehleem usffateem waj masiskeem, isglihtoti waj neisglihtoti, wihreeschi waj seeweetes, weena punktâ wini wisi bijuschi weenis prahtis: ja tautas, no kuru posta muischneezibai pluhda winas labflahjiba, la latweeschi un igauni, ir pilnigi besteesigi. Un it neta launa tomehr nedomajuschi, ja atlahwuschi few atteeziba us schim tautam pilnigu patwaribu, un eefstajuschi schis patwaribas aprobeschoschanu ar lifumu par muischneezibas wezwezo priwilegiju aiflarschanu.

Mahzitaju sabcedriska dsihwe bijusi apmechram tahda pat la muischneeku, tikpat daschadi nianfeta, atlariba no leelakas waj masakas mahzitaju muischu eenesibas, mahzitaju isglihtibas un wezuma. Tikai par sinatni, literaturu un mahslu mahzitaju sabcedriska dsihwe nefad nebijis runas, isnemot gabijumus, kad satikuschees mahjskolotaji, leelako teesu jauni ahrsemneeki, kuri nule nahfuschi no uniwersitatem un kureem wehl bijuschas dsihwas garigas intereses. Bet drihs ween ari tas eefnauduschas, jo nebijis gandrihs nefahdu literarisku sakaru starp Widssemi un Wahziju. Niga bijusi tikai weena weeniga grahmatu tirgotawa, un ta pati peegahdajusi waja dsigo literaturu loti lehnâm un par ahrfahrtigi augstam zenam.

Schee apstahkki met interesantu gaifmu us Merkeleli. Wini rahda, to uftwehrusi toreis Merkelela interese, lahds apstahkkos nahzees dsihwot un attihstitees tahdam modrigam garam, lahds bija winsch un bes tam, zil loti winsch jau stahweja pahri scho aprindu garigam lihmenim, neffatotees us saweem jaunekla gadeem.

Tamdehļ leels atradums te Merķelim bij šatrs garīqi wehrtīgs zīlweks. Par tahdeem israhdijs diwi: šahds astondesmit gadu wezs muischneeks, par šuru jau bij runa, un šahds no muischneezibās jaunās paaudžes, šas nule bij atgriešees no Bahzijas, šur bija ar panahšumeem studejis diwās uniwersitatēs un israhdižees par apdahwinatu zīlweku — Fridrichs fon Meks. Tīlšab no pirmā, šā otrā Merķelis daudš šo mahzijas. Bezais wareja winam sneegt literarišlas atminas, šas šihmejās uš Widsemes wehšturi, jaunais — informazijas par jaunāto wahžu literaturu un filosofiju. Bet eelams runajam šihšat par Meks eespaidu uš jauno mahjškolotaju, pašawesimees tumas pee tā radošchā garīgā darba, šuru štrahdaja Merķelis šawā weentulibā.

Šhīnī laiškā, dšihwodams mahžitaja muischā šeepupe, Merķelis nodarbojās intensīwi ar dšēju. Tāpehž winsch šcho laiškā šauz par šawu dšejīško laiškā. Weentuliba radoščus garus parasti pamudina uš radošču darbu. Tāpat tas bij ar Merķeli. Winsch atšihstas, ša radīščanas dšina winā pamodusēes ar daudš leelatu šparu nešā winsch to warejis gaidit. Winsch rakšta šatru deenu šaut šo, pašrlabo, gludina, pašrrakšta, nosweešch pee malas, neweenam nerahdijis. Naw neweena, šam winsch waretu rahdit, beš tam wina autora šautriba to ari neatšauj.

Rahdus tematus apštrahdaja Merķelis šawos pirmajos rakštos, šahdas idejas winos īsteiza? Weelu winam dewa daschadi gadījumi. Šahšumā winsch rakšta pajauščus: pa dašai prošā, pa dašai ritmīškā dšejā. Tā winsch šarakšta peem. šahdu šatiru: „Widsemes parnafs“, šurā šobojaš par toreisejeem wahžu dšejneekēem un wiru labwehšeem; Mīgā toreīščahda dšēja bijuši modē. Ša idejas naw bijuščas beš wehrtības, to rahda šaktis, ša winsch daschu no tām īsmantojis Bahzija, gadus desmit wehšat, šad uššahla šawu literariškā šritila darbibu. Šā weenu no pirmajeem dšejas darbeem winsch ušrakšta ari

lahdu „Bezlihwu teitu“, kura wehlat teef par pamatu wina slawenajam darbam „Wanems Ķmanta“.

Un raksturīgi preeksch Merkēla, ka ritmistu dseju winsch sahē ar tematu, kas winu, tā winsch pats atsihstas, wisdshwaf nodarbinajis jau lopsch behrnibas: ar tematu par leelo netaisnibu, ar lahdu muischneeki isturas pret semneekem. Ta bijusi dsejsma ar wirsrakstu: „Dsimtuhshchanas latweescha apshuhdsibas sauzeens“. Winsch faraksta ari lahdu dsejoli par godu sawam labwehlim, minetajam firmajam muischneekam us wina 81. dshimshchanas deenu. Tas — pirmais dsejolis, kas no Merkēla eespees. Wes tam winsch raksta medibu romanzes, dsejokus par dascham mihlas parahdibam, faraksta ari lahdu odu par freewu-turfu faru.

Scho wingrinashchanos Merkēlis eestata tā derigu preekschstolu sawai turpmatai literaristai darbibai. Wingrinotees, winsch drihs ween shazis manit, ka ar katru jaunu darbu weeglaki isteikt domas. Sakarā ar to winsch apsinigi sahē weidot stilu, lai domas waretu isteikt pehz eespehjas gaischaki, eespaibigaki, forektaki.

Wifos Merkēla dsejas mehginajumos ismanams wairak intelektis nekā juhlas, formā patofs, retorika. Tas issklaidrojams ar pseidoklasizisma wirseenu, kas waldija ta laika literaturā. Wes tam ari ar to dsejneeku teescho eespaidu, kuras Merkēlis bij nehmis par paraugu: tee biij angļu 16. un 17. g. simtena dsejneeki Draidens un Pope, abi pseidoklasiki un leeli formalisti.

Schahda nodarboshchanas ar dseju waj rotasaschanās, tā Merkēlis pats winu apshimē, noweda winu pee dsejas lišumeem, pee dsejas panehmeenu wehrteschanas, pee kritikas. Un tad winam nahē rokā Popes darbs par kritiku: „Essay on Criticism“, kas lihdsās Horaza „De Arte poetica“ paleef par wina eemihlotakām rotas grahmatam. Winu studiju rezultats tas, ka Merkēlis faraksta un wehlat laisch

Kajā dsejojumu: „Versuch über Dichtkunst“ (1794.), kurā autors grib sneegt pamahzibas par wiseem dsejas weideem, bet paguhst islaidis tīkai weenu daļu no nodomatā darba, jo viņa atteezibas pret dseju pahr-grosās. Winšč nahl pee flehdseena, ka dseja nam viņa ištaiš darba lauks. Par talantu winšč ne-šchaubas, bet winšč negrib dseju iswehletees par šamu dšihwes usdewumu. Un wišpahr, winšč nizi-nošchi šahst štatitees uš dsejneekseem, lai gan zeena viņu darbus. Merkela interese štrauji pagreeshas uš sozjalo jautajumu puši.

Gemešls šchahdai noteiktai pahrgrošibai ir — eepa-fihšchanās un eedraudsešchanās ar Friedrichu fon Meku. Behdejais ir študejis jurists, pahrwedis lihds ari nešlelu, bet pamatigu biblioteku, kurā ir jau-nakee darbi no wairak šinatnu nošarem, un kura kluhst peeejama Merkelim. Bes tam Meka mahjā Merkelis atrod ari wezaļu laiku wehrtigus darbus, kuruš uštrahjis Meka tehws, kas šawā laikā bijis freetns jurists. Merkelis, protams, nekawejas to ismantot, jo winšč jau ihst un ahtri palizis par Meka mahjas draugu. Meks šahkumā mehgina viņu eeintereset preekšč jaunatās filosofijas un dod wi-nam laist Ranta „Škaidra prahta kriticu“, bet Mer-kelim ta nepatīhst, winšč atnes to atpakaļ, pašlai-drodams, ka tahdai jehdseenu anatomijai, šahdu pee-topjot školās filosofi, preekšč viņa neesot nelahdas peemilzibas. Behz tam viņi šawās šarunās pee-areeshas zitu šinatnu nošarem. Šchīm šarunām Merkelis peeščkir leelu nošihmi preekšč šewis. Winšč šawās atminās konstatē, ka pašihšchanās ar Meku bijuši wiššwarigakā preekšč viņa isqihstibas šopšč behrnibas laikeem. Wina eekrituši taišni tani viņa oara attihstibas laikmetā, kad winšč bijis pee-teekošchi nopatawojees ismantot to. Šo viņa sneeds. Ar wezašo šinatniško literaturu Merkelis bij eepa-šinees wairakās walodās, bet jaunako un wahžu šinatniško literaturu winšč nepasina. Meks dau-

dsejadā sinā stahwejis uš jaunatās sinatnes augstumeem. Merkēlis nu puhlejees tift winam lihds.

Seela audsinoscha un isglihtojoscha nosihme, tā sinams, ir ari atteezigai fabeedribai. Pee Mēsa Merkēlis atrada šchahdu sinatniiski interesantu un wehrtigu fabeedribu. Lihds ar Mēsu bij pahrbraukuschi no ahrsemem wairaki wina labalee akadēmistee draugi un palikuschi turpat aptahrtnē par mahiskolotajeem. Dairu pa laikam tee salasijās pee Mēsa, un tur nu Merkēlis atrada otru „Praweeshu klubu“, tā winsch jolodams pats atsihme, tīfai šchis klubs bijis daudš zehlala rakstura. Merkēlis atsihstas, tā šchai fabeedribai preešch wina bijusi neapswerama wehrtiba. Tahda dsihwe turpinās apmehram pusotra gada, kad Mēss pahrzelas uš Rīgu, tur winsch eewelets aprinka teesā par lozekli. Zif leela nosihme preešch Mēskā bij fatihsmei ar Mēsu, leezina tas, kas Merkēlis atstahj šawu mahiskolotaja weetu un dodas šawam draugam lihds uš Rīgu pilnīgi bes nekahda praktiska plana. Zuhsmigo idealistu te šagaida daschi nepatihkami pahrssteigumi, kas winam leel atsiht, tā šchahds solis bijis mas pahrdomats. Bet reišē ar to dabujam redset Mēskeli tā juhtu zilwešu, kas spehji aifrautees no tihri garigeem genteeneem tistahl, tā aismirst wisu zitu. Salarā ar šcho gadijumu Merkēlis pats fewi raksturo tā loti juhteligu zilwešu, kas šawā dsihweš gaitā seko wairak juhtam un idejam nekā eerashai un gudram apreshinam. Un tomehr šchim nepahrdomatajam solim bij šawi eewešrojami labumi.

7. Merkēlis bewini mehneschi Rīgā.

1793. gada sakhumā Merkēlis aiseet Mēsam lihds uš Rīgu. Bet te winu pahrnem šahpigas juhtas. Statram te bij šchahda waj tahda nodarbošchanās, bet winam — nekahdas. Daudsi no wina agrakeem pasinām un beedreem jau bij amatos un strahdaja.

tos." Wiſi apluſt, daſchs tiſai parauſta plezuſ. Te Merkelis ſajuht, ſa leeta praſa uſupureſchanoſ, un neweens ſchoſ upuruſ negrib neſt, ſam gaſu uſ to neatwairami neteezaſ. In te nu mehſ redſam, ſa moſtaſ ideja Merkela eewehrojamajam darbam „Latweeſchi“. „Tani azumirſli — winſch ſaſa — eſ apnehmoſ patſ terteeſ pee ſchi bihſtamà uſnehmuma; ne buht par apſuhdſetaju atſewiſchłam perſonam, bet wiſam atteezibam, ſaſ darija eeſpehjamàſ tahdaſ negantibaſ un diwu tautu wiſpahreju poſtu“ (Darſtell. I, 217.).

Beſ tam ſchee dewini Riga pawaditee mehneſchi nozeetinaja, ſa winſch patſ to apleezina, wina rakſturu. Mahzaſ zeeſt materialaſ ruhpeſ un ari pahrdſihwot moralifſuſ ſaudejumuſ. Tà deefgan ſahpi-guſ pahrdſihwojumuſ winam ſagahdaja — Mela ſaudejumuſ. Merkela drauguſ bij paſtahwigi aiſ-nemtuſ darbà un waſaſ brihſchuſ pawadija waj nu weefnižàſ, jautri uſdſihwojot, waj weefojoteeſ ap-rindàſ, kuraſ Merkelim nebij peečjamàſ. Tà draugi pamàſam atſweſchinajaſ, un Merkelis nogrima ihg-numà un gruhtſirdibà. Kad generalſuperintendentuſ Sontagaſ winam peečahwà mahjſſolotaja weetu, winſch ar preeſu to peenem.

8. Rà radàſ Merkela „Latweeſchi“.

Peenemot peečahwato mahjſſolotaja weetu, Mer-keliſ nogrima zeturto reiſ lauſu weentuliſbà. Bet ſchoreiſ ſa bij iſhti augliſa weentuliſa. Beeta ga-dijaſ Annaſ muiſchà, Nitaurè. Muiſchaſ ihpaſch-neekſ, ſon Tranſehe, bij iſglihtotſ, bet ſewi noſlehdſeeſ wihrſ, pret ziteem atturigaſ, formaſ. Tapat wina lauſatà draudſene. Apmeſſetaju wineem maſ. Merkelim jamahza diwi maſi behrni, kuruſ winſch redſ tiſai mahzibaſ ſtundàſ. Dſihwoſliſ winam pil-nigi ſewiſchłà mahjà.

Te Merkelim atkal daudſ laiſa ſtrahdat preeſch ſe-

wis un gar fewi. Winſch atſijſt, ſa winam japatei-
 zas ſchahdai weentulibai par wiſam wina labalâm
 ihpaſchibam, bet ari wina mahjibam.

ſâ agraſ, tâ ari tagad winſch lehrâs pee Homera
 ſtudijam un pee patſtahwiga radoſcha darba. Lai
 noſlehgtu ſawu dſejneeziflo laiſmetu, winſch nobeidſ
 ſawu didattiflo dſejojumu „Verſuch über Dichtkunſt“
 un 1794. gadâ iſlaiſch ſlajâ — anonimi. Nu winſch
 war netrauſetſ tertees pee ſawa nodomatâ leelâ
 darba. Iſ to minu wehl pamudina leetas, to winſch
 apſahrtnê dſird par ſemneeku ſtahwoſli. Par
 muiſchneeku, pee ſura Merkeli's dſihwo, winſch gan
 newar teiſt, ſa tas iſturetos neſchehligi pret ſemnee-
 ſeem, bet tomehr ari winſch bijis tajâ pahrleezibâ,
 ſa muiſchneekam ir neaprobeſchotas teeſibas par
 dſimtzilweſeem. Behdigali iſſlatijees ſahdâ ſaimina
 muiſchâ, ſas peederejuſi pee zitas draudſes. Tur
 ſemneeki reiſ bijuſchi loti pahrtiſuſchi, bet tagadejais
 lungs tos bij noſpeedis tiſ dſilâ poſtâ, ſa wairaf lâ
 puſe no ſemneekem bij aiſbehguſchi pahr robeſchu.
 Iln taiſni tant muiſchâ dſihwo weenigais mahjſtolo-
 tajs, ar ſuru Merkeli's war ſatiſtees, jo tuwatâ ap-
 ſahrtnê wairaf mahjſtolotaju nam. Schis mahjſtolo-
 tajs ir frantiſchu tautibas, dſimis Bahzijâ. Netahl
 no muiſchas dſihwo ari intereſants mahjitajs, ſas
 ſawâ laiſâ bijis Aiſſtraufles Schulza uſtizibas wihrs.
 Teesſham, apſtahſli loti iſdewigi, lai ſrahtu materia-
 lus nodomatajam darbam. Merkeli's to ari dara.
 Tiſlihdſ winſch juht weenâ waj otrâ jautajumâ
 ſahdu truhtumu, winſch nobrauſ uf J. un, neiſpau-
 ſchot ſawu mehrſi, ſina ſarunas eewirſit tâ, ſa wa-
 jadſigais materials rodas. „Mehs ſtahſtijâm, deba-
 tejâm, pahrbaudijâm nemitigi — ſaſa Merkeli's —
 un eſ beechi ween pawadiju puſi no nahſamâs
 nakiſ, lai ſawu eeguwumu uſraſtitu un ſaſtrah-
 datu.“ (Darſt. I, 218.).

ſatru weelu Merkeli's apſtrahdâ ſewiſchâ apzere-
 jumâ tiſ pilnigi, ziſ ween eeſpehjams, un ſad wiſas

preekschmeta pufes pamatigi apstrahdatas waj is-
smeltas, lā pats Merkelis šafa, tad winsch daudšos
atšewischšos apzerejumus pahrstrahdā par weenu
weselu, pahrrastidams, pahrweidodams un nogludi-
nadams diwi un trihs reises. Ar galwenajām wee-
tam šawā darbā winsch neleefas agrāf meērā, ša-
mehr tās nostanotas, lā nahšas: ne pahraš stipri, ne
pahraš rahtni.

Wišai nopeetni Merkelis strahdā neween pee fa-
tura, bet ari pee stila. Šhis stila problems loti
rasturigs preeksch Merkela. Stilam winsch pee-
schir tiš leelu nosihmi, ša no ša dara atšarigu šawas
grahmatas listeni.

„Deelafā gruhtiba — šafa Merkelis — man bij at-
rast un eeturet ihsto toni. Es gribeju isdabūt pahr-
leezibu un winu ar juhtu šawišnoschanu ašraut uš
darbibu, un tā darit eespaidu, leelu eespaidu. Tā
tad man wajadseja, apbrunotam zif daudš ween ee-
spehjamš ar šakteem, tiš pamatigi runat, zif ween
es wareju, bet wišlaisligafā toni, šahdu ween wareju
ušnemt, tišai neweenu taišni neaiškarot.” (Darst. I,
219.).

Te redšam Merkeli lā psihologu, dšejneeku, šinat-
neeku, kritiķi un politiķi. Mā psihologš winsch šina:
pahrleezinat zilwekus wehl nenosihmē peespeest wi-
nus darit tā, lā pahrleeziba leef. Lai pahrleeziba
fkuhtu aktiwa, tad jacekustina juhtas, šas spēesch dar-
botees. Bet lai juhtas eewišnotu, tad jakeras pee
tehlošchanas, šas ir pee dšejas lihdsēkēem. Bet ar
dšēju un šajuhšmu ween nešas naw panahšs: wajag
šazito argumentet. Un šas ir šinatnes ušdewums.
Tā tad ari šinatniškā argumentazija šašaweeno ar
tehlojošchu išteiškmi. Bet ar to ween ari naw wehl
mehršis panahšs. Merkelis negrib modinat esteti-
škās juhtas, bet gan šo zitu: winsch grib ašraut uš
darbu, peespeest lašitajus uš šawu idealu realife-
šchanu. Šas ir politiķa ušdewums. Atšihtas pate-
šibas wajag ar šaišlibu šludināt, wajag eededsinat

firdis un prahsus wīnu labā, wājag propagandēt. Wīsa tā apšwehrtšanai un notahrtoššanai wājādseja ihpāšha stila, pee kura strahdaja Merkēlis tā dsejneels un kritiķis. Lai nu nepahrsteigtos, bet noturetos reis sprauštajās robežās, Merkēlis ušsprauda pee rakstamā galda Roterdamas Grašma wahrdus, lai tee buhtu weenmehrl tā dewise preefich azim:

„Admonere volumus, non modere; prodesse, non laedere; consulere moribus hominum, non officere“.

(„Gribejām pašubinat, ne eewainot, labu darit, ne ļaunu, weizinat zilwešu tīfumbu, ne ļawel“.)

Tā Merkēlis strahdaja pee šawas grahmatas šarakstīšanas apmehram diwi gadi. Pawišam šhajā mahjkolotaja weetā wīnšch šabija puštresha gada, bet, zif redsams no šahdas Sontagam 11. now. 1795. g. rakstītās wehstules, tad grahmata laiskam pa-beigta ap mineto laisku, t. i. taisni diwi gadi pehš tam, kad Merkēlis aisbrauza no Rīgas ar ideju ķertees pee šchi darba šarakstīšanas. Diwi gadi lauku weentulībā ir labš laika šprihdis, no šam redsams, ka Merkēlis šawam darbam šeebojis laika peeteekošchi daudz. Un wina strahdashanas weids rahda wīsu nopectnibu, šahdu wīnšch šchai darbā eeguldijis. Šwarigs moralists faktors wehl ir riķš, tas ar šchahdu darbu šaistis: tā šawus dsejas darbus šawā laiskā Merkēlis neweenam netiķa rahdijis, tā wīnšch darija ari tagad ar šcho grahmatu. Tīķai pašcheem wistuwakeem draugeem wīnšch par to pastahstija. Tee bij Sontags, Pegaus un Grašs.

Merkēlim reis Rīgā zeemojotees, Sontags ļautā, ķe wīnšch strahdajot. Merkēlis wīnam pastahsta, un Sontags isteiz wehleschanos dabūt redset ķo no manuskriptā. Merkēlis aissuhla wīnam eewadu ar peefihmi, ka wīsu šawu mehginajumu wīnšch suhtit newarot, jo ejot apnehmees wīšus nepatihšamos, bet weenmehrl eespehšamos gadījumus nemt weenigi uš fewi. Šchi peefihme rahda, ka Merkēlis pilnigi

apšinājees risku, kas ar vīna darbu saistīts, un tas nobod sīhmīgu leezību par Merķeli kā zēlu raksturu.

Drihs pehž tam, kad Merķelis bij rakstījis Sontagā, jānāžja Rīgā landtags. Sontags tureja tāni atšļahšchanas spredīti, kūrā ar leelu sparū ušstahjās par semneekēm. Muišņneezība līta eespēst šcho spredīti un beš tam runatajam pašneedša šahdu šelta dahwanu. Eespēsto spredīti Merķelis dabuja lašit, bet atbildi uš šawu wehštuli newareja sagaidit. Waj suhtijums buhtu nosudis? Bet spredīti, kuru Merķelis ar brihnišchanos lašija, bij manami tā kā eespaidi no vīna „Latweeschu“ eewada. Tātšchu, šinat newareja, manuskripts pastā wareja nosušt, tā tas bij notizis ar baščām vīna wehštulem. Šchis domas tā nomahž Merķela gara šahwošli, ka wiņšch wairak nedēlu neštrahdā pee grahmataš turpinajuma. Bet gadījums vīna gara šahwošli atkal pazēl. Tā ir fatišchanās pehž ilgeem gadeem ar Pegau'u. Šcho šawu wezo draugu un školotaju wiņšch šahdu deenu fateek pee pašihštamā šaiminu mahžitaja. Abi fateekas loti širjnīgi. Šarunajotees drihs ween tee nonahš, kā Merķelis ištālās, pee parastā temata: par semneeku šahwošli. Pegau's juht semneekēm lihds. Nakti Merķelim ar eezeenito mahžitaju isnahš gulet weenā ištabā. Un te nu Merķelis atklahj wiņam šawu noslēhpumu, ištahšta šawu planu. Mahžitajš ispraša šihli par grahmataš dabu, šlawē to, šo dširdejis, un tāpat ari Merķela nobomu — līst grahmatu eespēst ahršemēs; baščidamees tiš par autora līstēni šweščajā semē, Wahzijā. Pegau'a zildinajums Merķeli eepreežina tā, ka wiņšch uš baščām negreešč nekahdas wehribas.

Šahrbrauzis mahjā, Merķelis turpina šawu darbu ar jaunu sparū. Šemineščchanās par Wahziju dob wiņam eerošinajumu ušrakstīt gabalinu, kas, pehž Merķela pašča šonštatejuma, ihštenibā grahmatu nošlēhds. Tee ir ugunigee wahrdi, ar šahdeem autors nolēk šawu darbu Eiropas un žiwilifetās pašaulēs

preekščā un kuzos parego katastrofu, kas išščēlīs latwju listeni. Tēc ir ugunīgi praweefča wahrdi, ko tur lasām, un kuri te gribot negribot japeewed, tamdehl ka winus war lasit šinteem reisū, un tēc arweenu ir jauni un praweetiista spēhta pilni:

„Zuhs zehlafee no wišām tautām! Zuhs, kas esat ta ihstā zilweze, pazekat šamas balsis lihds ar mani! Neraidat wairs šawu lihdszeetibas juhtu pahri par juhtu. Redsat, šche Eiropā, jums laiminos, ir tautas, kuras paščas šawā semē ir nelaimigakas nekā afrikāni, kuras mantas šahriba rahwa uš Ameriku. Winu labā runaja prahtneeziba un zilweku mihlestiba, un winu listenis kluwa weeglats. Nu tad ari uš preekšču, filosofi, zilwezes draugi! Sabeedroja-tees un šatat ari Eiropas warmahlam, ka winu rihziba ir reebiga. Saugat štati, neaišmirstat atšahrtot, ka šawa brahla nizinatajs pats ir šlistats, šlistats par nitnako šwehru. Beerahdat apštulbotai mantas šahribai, ka winas paščas labums, winas un winas behrnu drošhība praša, lai wina ir zilweziga. Weidšot juhs dširdēs un warmahziba, no šweloscha šauna pahrnemta, škreēs atpakaļ ellē!

Lai ir, šahda buhdama, katastrofa, kura išščēlīs latweefchu listeni! Es noleeku winu, manu darbu, zilwezes azu preekščā, kā dokumentu preekšč tās leelās prahwas, kuru nahkotne agri waj wehlu eefahšs pret manas tehwu semes apšpeedejeem. Lai wina teešā! — Wina teešās reis! Drebat, šawu brahlu ašins šuhzeji! Breefmigi wina teešās — drihši!“*)

Šhajās nedaudsajās rindās eetwerta wiša Meršēla grahmatas programa un redšams ari winas raksturs. Wēš tam šchl programa un winas ispildijuma raksturs notehlojušchees uš apgaišmibas lai-

*) Latweefchi. Tull. M. Buhmanis. M. Gulbja apg. 1905. 150 l. p. Ari turpmakee zitati no šchejeenes.

meta fona. Scho laismeta fonu raksturo atfaußcha-
näs uf notifumeem Amerikā, fur nedaudj gadu at-
pafal bij noriſinajuſees leelā rewoluzionarā kußtiba
par brihwibu un neatkaribu. Tur neatkaribas de-
klarazija ſkaidri formuleja, ſa wiſi zilweſi dſimufchi
brihwi un bauda teeſibas uf dſihwi, brihwibu un zen-
ſchanos pehz laimes. Franzijā nupat wehl turpinajās
leelās frantſchu rewoluzijas notifumi, ſas rahdija
realu politifku ziħnu par zilweſu brihwibu un teeſi-
bam. Œhi ziħna ſawiskoja wiſu Eiropu, winās ide-
jiſtās atbalſis ſakufstinaja prahtus ari Latwijā. Ap-
gaifmotaju idejas, liſās, ſahla peepilditees dſihwē.
Tamdehl ari Merkela leelā tiziba uf ſchim idejam
un winu neſejeem — filofofeem, zilweſu draugeem.
Ja Baltijas muiſchneekeem un winu ideologeem lat-
wiwu un igaunu tautas werdsiba liſās wehſturifki ne-
peezeefchamas waj attaiſnojamās, tad Merkeli's, ſas
bij audſis frantſchu apgaifmibas ideju paſaulē, to
neſahdi newareja atſiht. Winſch ſchajā eelahrtā,
ſas werdsinaja diwas tautas tepat liħdſās gaiſchajai
Reetum-Eiropai, redſeja ſawu braħtu noſpeeschanu,
apſtulbotu mantſahribu, plehſonibu, warmahzibu,
zilweſu teeſibu nizinaſchanu. Winſch pahrleezinats,
ſa janah! kataſtrofai, ſas iſſchſirs latweeſchu liſteni;
bet eelams tas noteel, ir zilwezes azu preeſchā ja-
noleel dokuments, lai buħtu materials leelajai praħ-
wai. Ar apbriħnojamu wehſturifku intuiziju un ne-
loſamu pahrleezibu Merkeli's noſata, ſa ſchai praħ-
wai agri waj wehlu janah!

Bet Merkeli's nule tiſ ſā bij uſrakſtijis ſawus
ugunigos wahrduſ un newareja jau nemaj ſinat,
waj tee eeraudſis deenas gaiſmu un waj winam iſ-
doſees uſſtaħtees par adwokatu diwām apſpeeshtam
tautam, ſā winſch to bij nobomajis un ſā to tagad
laſam wina atminās. Wehl bij wina dokuments ja-
nogatamo un jamehgina dabūt klajā. Wehl ſtah-
weja preeſchā gruħts zeſſch.

Peħz ilgās gaidiſchanas 9. janw. 1796. gadā Mer-

Ielis šanēma atbildi no Sontaga. Ģewehrojamais teologs pateizās par šaudsibu, ka Merkelis negrib winu ar šawu darbu kompromitet. Winšch atsihtas, ka šatram jāweizina labs mehrlis, bet šatram tas jadarot šawā weidā un pehz šawa šahwoſka. Kas Merkeſa šahwoſki eſot eeſpehjams, tas winam nē. Bet Merkelis jau neſahdu upuru no wina nebij gribejis. Taiſni otradi, winšch šawu draugu bij gribejis paſargat no jeſſahdeem upureem. Bet Sontaga atbildē newiſus un ſoti rakſturigā ſahrtā iſpauſčas ta eiſa, pee ſuras turejās daudſi apgaismibas laiſmetā: idejas labas, bet winu dehl tiſai newar riſket. Merkelis turpreti bij zitadās domās: par atſihtajām pateejibam eet ziņā un uſņemtees wiſus upurus, lai tee buhtu, ſahdi buhdami.

Bet nu, paſlauſiimees, ko Sontags teiza Merkelim par paſchu darbu; ſcho kritiku autors bij ar nepazeetibu gaidijis. Grahmata ſarakſtita. Apſpeest winu? Lai to ſaka, ſas grib, Merkelis jau to neewehtotu, un winšch, Sontags, pats noſarktu, ja winšch gribetu ar tahdu padomu atturet no droſcha mehginajuma zilweku draugu, ſas grib uſupuretees. Grahmatu eeſpeest? Warbuht ſas notikſhot tā tā — waj nu ar, waj beſ wina peeſriſchanas. Warot jau ſaut ko eebilſt pret to, bet warot ari tam peeſriſt.

Pehz tahdas nenoteiſtas un deeſgan diwdomigas atbildes Sontags paſinoja autoram, ka nahſamā waſarā tiſſchot noturets muiſchneezibas ſonwents, lai noſahrtotu ſemneeku leetas, ſas apſpreestas landtagā. Dihds ar to Sontags leeſ preeſchā Merkelim peeſuhtit ſonwentam šawu manuſſriptu, peeſbilſdams, ka tam janoteek anonimi. Geſuhtot tiſai buhtu japeeſihmē, ka gadijumā, ja netiktu ſperti nopeetni ſoli ſcho zilwezes gruhtibu nowehriſchanai, tad leeta tiſtu zelta wiſas Eiropas preeſchā. Par garidsneezibas noſehdinaſchanu uſ apſuhdsjeto ſola winšch neſakot neſa ſauna. Tiſai walſtij newaja-

dzejis mahzitažu interesēs tīš dašchadā weidā sapihst ar muišchneetu interesem. Grahmatas eewada stils winam patihšot ahrtahtīgi labi. Tas, ņaveenojot domu wihriščlīgo zeenu ar jaunības spēkta pilno tehlojumu Lītai pirmā lapas pusē esot deklamazija, bet winai tahdai ari wajagot buht.

Sontaga kritikai preešč Merkelā bij leela nošihme. Wišpirms wišč nostrihpoja to weetu, kuru wina draugs bij apšihmejis tā deklamaziju. Sontaga preeščlīkums leel Merkelim daudš ko pahrdomat. Wina preeščā nostahjas mozošči jautajumi, kuruš wišč agraš nebij paredsejis. Wišč garā mehgina pahredset wišus tos upurus, kas winam Bahzija buhtu janes ņawa darba labā. Wefelu wafaru, lihds pušnaktij, wišč ziņnas ar ņewi: ko darit? Tad, pehž meerīgi pawaditas nakts, wišč iželas no rihta ar jaunām noteiktām domām un spīrgtu apnemščanos. „Mana pirmā doma bij: — ņaka Merkelis — „kas buhtu ziļweks, ja wišč ņawas personiškās nelaimes pirmo eespehju liktu ņwara lauņā pret warbuhtibu mihštinat miljonu ziļweku postu? — Ar tām domām es uslehzu no gultas, usraštiju ņon T. ņgam manu atteiščanos no weetas un tuhlin noņuhtiju.” (Darst. I., 230.)

ņs tahdu ņteigu Merkeli pamudināja Sontaga ņina par nahlamo muišchneezibas ņonwentu. Wišč grib jau us to darit eepaidu. „Man neapņinotees” — ņaka Merkelis — tuhlin pahrgahja pahr manu galwu ihsta liktena ņtunda.” Tagad winam bij eespehjamš dotees pawafari us Bahziju un iņpildit ņawu planu.

Aprīka ņahkumā Merkelis nonahst Rīgā. Te wišč neweenam neņaka par ņawu nodomu, pat Sontagam ne. Sawu manuņriptu wišč aiņņehgeletu nobod glabat Graņam, kuzam paņaka tīņai tad, ņad dabū winu atpaņaš, lai nahlāmā deenā, no rihta, dotoš zelā. Graņs wehlaš dširdet. Merkelis manuņriptu atlauņch un nolāņa ņawam draugam eewadu. Graņs

tiļ šajuhšminats, ka reisu reisem aplampj Merķeli un welf winu pastaigatees, lai, neskatoties uš leetu, dubleem un tumšu, pahrrunatu Merķeļa planu un dalitos eespaidos.

Mr pirmo fugi, kas pawasari gahja no Rigas uš Bahziju, Merķelis 21. aprili demās zelā. Smagas juhtas pahrdsihwo winsch, kad fugis atstahjis jau dsimtenes kraštus. „Dili šahpigi es juhtu, ka es nu esmu weens, gluschi weens, — ar ša wu no-
d o m u.“ (Darstellungen“ II., 2.) Behz desmit deenam winsch nonahš Bahzijā, Lībelā, un no tureenes ar pasta sirgeem dodas tahlaš uš Leipzigu, kur eestahjas augstskolā, medizinas fakultatē. Lihbs ar to šahšas Merķeļa dsihwē pilnigi jauns posms: ahrse-
mes laismets, kas aishnem apmehram 10 gadu.

9. Merķelis ahrsemēs (1796.—1806.).

Šchis Merķeļa ahrsemju laismets ļoti raibs un bagats peeredsejumeem. Merķelis dsihwo plaschu un intensiwu garigu dsihwi, ušturas daschados Bahzijas kulturas gentros, nahš šakarā ar daudseem tā laika eewehrojameem rakstneekseem un giteem kulturas darbineekseem, nododas rashigam riterarisham darbam. Leipziga, Jena, Weimara, Berline — luhš galwenās wina uštureschanās weetas. Rahdu laiku winsch pawada ari Danijā, Kopenhagenā. Ratrā no schim pilsehtam Merķelis strahdajis daudš gan preešch sewis, gan wispahr garigās dsihwes laukā. Patawešimees tuwal pee wina dsihwes un darbības schajā laismetā.

Wišs schis laismets naw weengabala, bet šabalās dimās neweenadās dakās: studiju laikā, kas aishnem pirmos gadus (1796.—1799.) un patstahwigas literarishās darbības laikā, kas aishnem gadus septinūs (1799.—1806.).

a) Studiju gadi. Merķelis, tā jau minets,

eestahjās Leipzigas universitates mediziništā fakultatē. Bet, zīl war spreekē no wina pašča atšaufmēm par toreisejeem profesoreem, tad šchis studijas winam fewischki naw patiščas. Tā starp zitu wina atminās lašam šchahdu raksturigu weetu: „Es turpinaju šawu profesoru apluhšošānu wairafās mediziništās auditorijās, nejušdamees eestustināts, newaredams eedšihwotees.“ (Darstell. II., 35.)

Wina tuwaļee pašinas Leipzīgā ir dsejneeks Seime un šlatuwes mahšplineeks Christi, ar kuru Merkeliš jau Rīgā bij eepasinees. Merkeliš eepasihština winu ar šaweem „Latweescheem“, un Seime otru deenu atnes winam šahdu no šaweem dsejoleem un luhšš Merkeli peemeenot šcho dsejoli grahmatai tā wina daku, wina balši. Dsejolis eespeests Merkela grahmatas beigās. Christi bija parasti wina beedrs pastaigaschānās gahjeenos, un no wina Merkeliš daudz šo mahzijeēs šlatuwes mahšlā. Pastaigajotees Christi ar Merkeli pahrrunaja šopigi redsetās israhdes. No šchim šarunam, tā Merkeliš atšihštās, winsch mahzijeēs daudz wairaf nešā no eemehrojamakeem ta laiša teoretishteem darbeem.

Bet galwenais notifums Merkela Leipzigas dšihwē ir wina „Latweeschu“ isnahšchana. Pateesibu šakot, tas ir leelafais notifums neween Merkela ahršemes laišmetā, bet wišā wina muhšchā. Wehl Rīgā buhdams, Merkeliš bij dabujis no šahda wahžu mahzita wihra Augusta Fišchera eeteikumu pee Leipzigas grahmatu tirgotajā Heinricha Gresa šahdam gadijumam, ja winsch wehletos šahdreis isdot šahdu grahmatu. Daščas deenas pehz eeraschānās Leipzīgā Merkeliš nogahja pee minetā isdeweja un peedahwaja winam šawu manuskriptu, isšlaidrodams grahmatas dabu, mehrlī un eedodams ari weenu daku manuskripta eestatam. Isdeweis, kura apgahdibā parasti isnahža waj nu romani waj broščuraz par ašaziju audšinaschānu, nešā no šchi darba nešaprata. „Winsch peedahwaja man — weenu

dukatu *) par lofsni, un es — peenehmu to, par wairafu gadu darbu, strahdatu ar entufiasmu un ruhpiġu kritiku." Tītai Merķelis ufstahda prašijumu, ka grahmatai jābūht daščās nedelās gatawai, lihdš auguſtam, paſſaihdrodams, ka tad winai nahtu daudš ſas par labu, ja ta iſnahktu lihdš tam laiſam, ka noteek rudens landtags Rīgā. Grahmata tīſa druſata ſahdā Tiringas apgabala pilſehtā, iſnahza laiſā, tīſai ar winas tehnisko puſi Merķelis nebij meerā: ſliktis papirs, nolaidiġa druſa. Winas pilns noſaukums ſchahds: „Die Betten, vorzüglich in Dieſland, am Ende des philoſophiſchen Jahrhunderts. Ein Beitrag zur Völker- und Menſchenkunde von G. Merkel.“ Grahmata iſnahza waſarā 1796. gadā, bet uſ tituſa lapas bij apſihmets nahtamā gada ſkaiſlis: 1797.

Kas ſihmejas uſ jaunās grahmatas eeſpaidu, tad ſas pahrſneedſa wiſu, ko ween wareja ſagaidit. Merķelis, war teikt, aſumirkt bij ſkuwis par popularu un eewehrojamu rakſtneeku. Winu apmekleja mahjā gan patihkami, gan nepatihkami weeſi. Rā pirmee eeradās diwi jauni balteekſu muiſchneeki, preeziġi, ka negatiwee tehlojumi neatteezotees uſ winu tehweem, un wehlejās eeſaihtees ar autoru. Ar lepnumu Merķelis atgeras, ka weens no ſcheem muiſchneekem wehla! bijis darbiġs lozeklis pee 1819. g. ſemneeku ſatwerſmes iſſtrahdaſchanaš Vetterpili. Lai iſwairitos drihſat no nepatihkameem apmeklejumem, Merķelis uſſprauſch redſamā weetā ar leeleem burteem rakſtitu Birgila pantu: „At fugit Interea, fugit Irreſpabile tempus!“ („Bet patā ſteidſas, neatgreeschami ſteidſas laiſ!“). Kad apmeklejums ſah! eeilat, Merķelis pamet aſis uſ ſcho pantu, un nepatihkamais weeſis nojauch, ka laiſ eet.

*) Merķela paſtrihpojums. Darſtellungen und Charakteriſtiken aus meinen Leben. II., 64. l. p.

Pehz tam, kad wairaki laikraksti eempeetojušči at-
 šauksmes, Merkeliš janem no wairakeem apgaba-
 leem Bahzijiā, no Schweizes un Kopenhagenas weh-
 stules, kas leezina, ka grahmata greefuji uš fewi
 wehribu. Ar pilnu teešibu war teift, lā to Merkeliš
 patš atšihmē un lā to ari dašči wina pretineefi kon-
 statē (Diderichs), ka grahmata fazehla — šensaziju
 ahršemēs un Baltijiā.

Tani pašā gadā, kad „Latweešči“ isnahza ahr-
 semēs, winus Widsemē pahrtulko ari latwifti, lā to
 leezina nule atraštis rakstis. (A. Benimalneefs.
 „Latw. wehsture“ 1923., 153. lap. p.). Bet kahds
 tad nu ir šchis grahmatas faturs, kas greeša uš fewi
 tiš leelu isglihtotās pašaulēs wehribu? Tas gaischi
 redšams jau no fatura rahbitaja ween: mums jau
 pašihstamais eewads, tad 1) Jhsa latweešchu weh-
 sture un tās wispahrigs raksturojums. 2) Latwee-
 šchu raksturs. 3) Widsemes semneefu klaušas un
 nodewas. 4) Mehginajumi ušlabot semneefu itah-
 wofli. 5) Widsemes semneefu teešibas. 6) Skats
 nahotnē. 7) Waj dšimtbuščhanas atzelščhana kaut-
 lahda šinā war buht šaitiga? 8) Zelišč, lahda lat-
 weešcheem šneedsama isglihtiba un brihwiba? Pee-
 litums: Jhsa Widsemes lauku mahžitaju raksturo-
 jums. Des tam pašā preeščā tipišta bilde, kur
 tehlois, lā latweeščus nomahz wahzu eelarotaju
 uguns un sobens.

Jautajumi, kas te atšihmeti, nebij gluschi jauni
 Baltijas wehsturišlajā literaturā. Wairak waj ma-
 šak minus jau bij kustinajušči Eizens, Schulzs,
 Hupelis, Jannaus. Ari materiala bagatiba Merkeša
 darbā naw leela. Tikai wino ušwehrums žitads,
 apgaismojums špilgts un forma, lahda šchis ap-
 gaismojums šneegts, pawisam jauna.

Merkeliš nostahjas latwu tautas aistahwoja lomā.
 Winsch aistahwo besteešigo. werdsibā nospreemo tautu
 pret pahrmētumeem, pahrestibam un praša wini
 teešibas un brihwibu. Wij parasts domat, ka latwu

tautai naw augstatu spehju, la winai kalpibas un werdsibas gars eedsimis. Merkelis usrahda winas raksturā ihpaschibas un spehjas, las leezina par tautas dahwanam. Raksturodams Klauschu pahrmehrigo smagumu, winsch aprahda, la winu uslischana naw nelahdas noteiktibas: winas atkarajas weenigi no muischneeka gribas, kura war buht loti untumaina. Mehginajumi labot semneeku stahwofli bijuschi, peem. Schulza lifumi, bet muischneeziba teem pretojusees. Atfewischo personu laba griba nespehji nelo pret wairumu, las atsiht weenigi sawas privilegijas. Semneeka juridistais stahwoflis pilnigi besrefigs: naw neaisklamibas ihpaschuma, gimenes, personas leetās. Teesibu weetā muischneeka patwariba, kura ispauschas wiswisados mozofchos weidos (mahjas pahrmahziba).

Tautas garā un semneeku nemeeros Merkelis reds simptomus, las leezina, la gruhtais stahwoflis war reis zitadi wehrstees. Ari tautu wehsture to rahda. „Tā tad — jala Merkelis — bes schaubam, ari latweeschu tautu gaida pahrwehrschanaš lailmets, kura wina slawas gaisma pazelsees no tumšas, no werdsibas truhdeem un isahrdis sawu muischneezisko warmahku waschas la sirneka tihflu.“ („Latw.“ 99.). Schis Merkela stais nahlotne, ja jala, ir teescham genials. Un taisniba Waldemaram, las teiza, la Merkelis saweem laika beedreem aisteidsees preeksha par simts gadeem. Muischneekem buhtu tas jaspapot un jadara las, ja wini negrib, la latwju tautas atswabinaschana noteek bes winu gribas un lihdsbalibas. Ir droschs lihdsellis latweeschus pamasham pahrwehrst brihwā tautā: atswabinat winus no dsimtbuhschanas. Wissepreedumus, las stahjas zelā schim eestatam, it la latweetis buhtu tahds meschonis, las ar brihwibu nesindz lo eefahst, Merkelis isgaisina weenu pehz otra. Winsch aprahda, la dsimtbuhschana laitiga un tamdehl atzelama, neween no latwju tautas un muisch-

neezibas intereschu weedofla, bet walsstiffa finā un tamdehl leet preekščā freemu waldibai noteistu planu par wisnepeezeeschamakeem sokeem, las spe-rami, lai scho mehrli sasneegtu: tee ir lifumi, las nodroschina semneekam ihpaschumu un personigo brihwibu, tapat ari teefas, las spehj semneekam bes- partejistfi spreest taisnibu.

Seeta, pee kuras bij kehrees Merkelis, azim re- dsot, ahrlahrtigi swariga. Schis leetas kodols bij ne wairaf ne masaf la wefelas prowinges satwer- smes radikala pahrwaidoschana un diwu tautu at- swabinaschana no werdsibas, waldoschās sahrtas — muischneezibas — neaiskaramo privilegiju isnihzi- naschana. Un schoš jautajumus eedroschinajās lu- stinat un par wineem zihnitees zilweks, las tatschu wairaf nefas nebij la weenlahrschs mirstigašs un kura weenigais eerozis bij wina spalwa un weeni- gais sabeedrotais — wina talants. Tā tad weens pret wefelu warenu waldoschu sahrtu — aristokra- tiju! Ja, tas nosihmeja to teeschām eewehrojamu. Teem eemešleem wajadseja buht pateeschām leeleem, las pamudinaja wifas ziwilisetās Eiropas preekščā ufsahst schahdu zihnu. Un zit bihstama bij schi zih- na, to leezina tas, la Merkelim, dsimtenē strahdajot sawu darbu, winsch bij jaslehyj, lai to nepamana se- mes warenee. Pat muischneezibas konwentam winsch to nebuhtu warejis eefneegt ar sawu paral- stu, bet gan anonimi. Tā tad? Bret waldoschās sahrtas interesem nebrihksteja pazelt balfi. Un te nu schi balfs flaneja wifā Eiropā un atklahja tschuh- lajoschu sozialu wahti tepat apgaismotās Eiropas durwju preekščā. Kā leels swans flaneja Merkela saugeens pehz taisnibas, zilweku mihlestibas, lifu- mibas, brihwibas. Un nefahda eestahde newareja scho grahmatu isnemt no apgrošibas, la tas notifa ar Schulza lifumeem, newareja aplufinat wairs scho balfi. Ta eestahde, kuzai Merkelis zehla preekščā sawu darbu, bij pawisam jauna un neparasta: ta bij atklah-

tība, publīta, sabēdriba. Zīl neomulīgi jutās ap-
fuhdsetee, leezina tas, ka wehl daschus gadus pehž
grahmatas isnahfšchanas balteetim, kas zekoja pa
Bahziju, gandrīhš katrā gimenē, ka to atšihst mah-
žitajs Tihbe, nahžās taisnotees pret Merķela us-
brukumeem, jo wiši gribeja šinat, waj tad teešchām
Widsēmē tā ir, ka Merķela grahmatā rakstīts. Ar
wahrdu šakot, latweešchu werdsības jautajums bij
fluwis dšihws un nostahdija Widsēmes šatwerfmi
pawisam nelahgā gaismā. Upmulsjums bij til leels,
ka dšimtbuhfšchanas eefahrtas ideologi atgidas atbil-
det tilai pehž gadeem 7, 8, ja neeefkaita muišchneela
Brasches neelelo mehginajumu atbildet pašchā sah-
lumā.

Bet par šcheem atbildes raksteem mums nahfšees
runat turpmā, atkarībā no winu parahdšchanas
laika. Tagad peegreesišimees atkal Merķela dšihwes
un darbības gaitai.

Drihš pehž „Latweešchu“ isnahfšchanas, 1796. ga-
da rudeni, Merķelis pahrmaina šawu dšihwes wee-
tu: pahrzelas no Leipzigas us Ženu. Tur winsch
turpina šawas studijas un pa daļai strahda pee
grahmatas: „Zuhms un Rufs par pirmatnejo lih-
gumu lihds ar apzerejumu par dšimtbuhfšchanu“.

Gewehrojamais notikums Merķela dšihwē Že-
nas laika tas, ka winsch šanahš naidā ar Ģeti. Tas
noteef weesibās pee šahda profesora, flawena ana-
toma Dodera. Merķelis eerodas, kad jau weefu
pilna mahja: wiši profesori un ari daschi studenti.
Tur ir ari Ģete. Winsch stahw patlaban, eelents
puslōlā no pahrejeem weefcem, un runā par Rafae-
la glesnam Watifanā. Doderš stahda Ģetem preel-
schā Merķeli kā „Latweešchu“ autoru. Ģete pasla-
tas us winu kā no augšas un turpina šawu runu.
Tas aifler Merķeli, jo winsch šawas mehrlos, kā
winsch pats šaka, apšinajees fewi augstā stahwošchu
par „Afeniju“ autoru, šuras Merķelis newarejis ee-
redset. Šželas šarp abeem neelela wahrdu mai-

na, kas rāda plaīsu starp wineem uš wīseem lai-
seem.

Jenā buhdams, Merkelis cepasīhstas ari ar Šhil-
leru. „Manā individualitatē nebij taħdas ihpa-
šchibas — usmellet slawenus wihrus un wineem is-
dabat,” šaka Merkelis. Šchilleru winsch apmellejis
lahda drauga usdewumā. Šchilleru tā dsejneeku
Merkelis apbrihno un stahda loti augstu, bet ne bej
eebildumeem, tā pret zilweku winsch weenaldsigs.

Jenā Merkelis sabija titai seemu un tad pahr-
zehlās uš Weimaru. Tur winsch parasti ušturejās
wairak titai wafaru, pawadidams seemas pilsehtās.

Weimara toreis bij leels garigās dsihwes zentrs.
Sewischi slawena wina bij ar to, tā tur atradās
humanā herzoga galms, dsihwoja Gete, pastahweja
teatrs, furu leelais dsejneeks wadija, pulzejās dauds
rastneeku. Weimara tā garigs zentrs bij pasihsta-
ma pat ahrsemtēs. Un neween muischneeki no tu-
weenes un tahleenes brauga uš Weimaru sinamu
laisu dsihwot, bet eeradās ari ahrsemneeki un dsih-
woja lihds tureenes galma un garigo dsihwi.

Merkelis sawu dsihwi Weimarā rastturo tā patih-
lamu. Pa deenam winsch strahdā dauds, walarus
pawada waj nu weesibās, waj ari teatri. Weimarā
Merkelis cepasīhstas un eedraudsejas ari ar diweem
eewehrojameem rastneেকেem: Herderu un Wilandu.
Ar abeem scheem rastneেকেem lopā pawaditos brih-
šhus Merkelis atzeras tā labakos, to winam nah-
zees dsihwot Bahzija, warbuht ari wispah wifā
muhschā.

Weimarā buhdams, Merkelis šaraksta daku no
šawas welstures grahmataš: „Widsemes senatne”
un bej tam masu romanu: „Besojuma stahsti”. Abi
minetee wahzu rastneeki loti eezeenija Merkeli gan
tā draugu, gan tā rastneeku, tā to leezina weena
un otra atšauksmes par winu.

1797. gadā isnahza wairaki darbi no Merkela.
Wilanda waditajā laikrakstā: „Der deutsche Merkur”

Merkelis eeweetoja diwi rakstus, kam sakars ar muhsu tautas un dsimtenes leetam: 1) „Ueber Dichtergeist und Dichtung unter den Zeiten“. 2) „Sitten Vieflands aus der ersten Hälfte des 16 Jahrhunderts“.

Par noscheļošanū, neweens no ūheem raksteem naw patlaban peeejamš, jo ūhejeenes bibliotekās winu naw, un tamdehl par winu ūaturu newar neta ūpreest. Ūewiūhli no ūwara buhtu ūinat, ko Merkelis rakstijis par muhsu tautas dsejoūšanas garu un dseefmanu.

Ūhini paūhā gadā Merkelis laiū klajā plaūhatu darbu: „Gume's und Rousseaus Abhandlungen über den Urvertrag nebst einem Versuch über Leibeigenschaft“ (Leipzig 1797.). Grahmataš galweno dafu aiūnem Ruūū ūlawenais darbs „Contrat social“, tas ūawā laiū bij weūels notifikums ūabeedriūlo ūinatnu wehūturē. Ruūū aūi kritesē paūtahwoūho ūabee-dribu un uūūahda tautas ūuwerenitati tā augūtaūo waru walūti. Tagad, protams, ūhajā Ruūū darbā daudū tas wairs neiūtur kriticis, bet tani laiū tas bij jauns ūozialis ewangelijš un franūūu leelās rewoluzijas laiū — rewoluzionarās kūstibas, brihwibas ewangelijš. Ūhim darbam Merkelis peeweenojis ūuhma apzerejumu par to paūhu jautajumu un ūawu — par dūimtbuhschanu. Grahmata dahwinata Wiđjemes brunneeūibai. Autora wehleschanās — eepaūiūūtinat winu ar Ruūū idejam par pilni-gaūo walūti. Ruūū uūūahditajam brihwas pilūoniskās walūts idealam Merkelis ūahda preti dūimtbuhschanas ruhgaūo iūūtenibu, lai no ūhli kontraūta waretu ko mahūitees. „Ruūū garu pazilajojchais tehlojums ir ideals; mans behdu ūahūts ir — ūaila iūūteniba,“ ūala Merkelis (463. l. p.). Wiūū uūtwer galwenā ūahrtā negatiwās puūes, atūihmedams, ūa gribetu ari poūitiwās rahdit, bet, deemūchehl, nespeh-jot tās eeraudūit. Dūimtbuhschana winam leetas tā ūtrutu tulsna pee walūts organisma. Dūimtbuhscha-

nas parahdibas tahdas, la neisprotami, la dsimt-
lungi nesarfst — Merkeliš šaka — nekwehlo no
launa, redsot tās iddeenās un apsinotees, la wini
nesarfst, apsinotees, la winos pasihst dsimtlungus
(499.). Ar pehršona balši winsch wehletos šaukt, lai
šauzeens aiseetu lihds Newai un tur daritu waja-
dšigo eespaidu (552.). Grahmata šarakstīta Leipzīgā
12. janvārī 1797. gadā, isnahluji ar gada škaitli
1798. Jadamā, la wina parahdijusees jau 1797.
gadā, jo 12. septembrī šhajā gadā Herders raksta
par wīnu atšauksmi laifrakstā „Erfurter Nachrich-
ten“. Šakarā ar to Herders dewa ari atšinigu at-
šauksmi par Merkela „Latweescheem“. Winsch at-
sihmeja, la grahmata darijuši autoru šoti flawenu.
Širdi plosošās krahšās winsch tehlojis Widsemes
tautas postu dsimtbuhššanā. Grahmata atraduši
peeštriššanu un ušslawu neween Bahzīgā (šas buhtu
šoti nepeeteēšošs atalgojums), bet darijuši labu wi-
sur, tur tas wjadšigs.

„Lai šči gadušimteneem ilgi šahpinatās un pa-
šemotās zilwešu zils apologija atrod ušmanigu uš-
klausišumu un labwehligu apšpreēšanu,“ šaka Her-
ders (Müller-Jabusch 16. lap. p.).

Merkeliš, la jau minets, wišu laišu Weimarā ne-
dsihwoja, bet laišu pa laišam ušturejās ari zitur.
Tā 1797. gadā winsch peenem sekretara weetu pee
finansu ministra grafa Šimmelmanā Kopenha-
genā un rudeni, auguštā, aišželo uš tureeni. Bet ar
weetam Merkelim neweizās. Rā šawā jaunibas
laišā winsch teesu šanzlejā nejutās labi, tā ari ta-
gad. Grafs pamana Merkela druħmo noštanu un
dabū ari dsirdet, la winsch wehlotees labak atpašat
uš Weimaru. Grafs peedahwā winam konsula wee-
tu Leipzīgā, bet Merkeliš atsihstas, la winsch nejuh-
totees tahdam darbām derigs un eestatot par labāu
atgreestees pee neatšarigas literarišās darbības.
Grafs wīnu atšwabina. Tā Merkeliš šabija weetā
tikai šeššas nedēļas. Behz tam winsch palīša wehl

daščas nedēļas Kopenhāgenā eepasihtees ar tureenes garīgo dīhwi. Kopenhāgenā dīhmodams, Merkeliš šaraktīja un laida klajā pušromanu, tā viņš sauz lahdu no šaweem beletristiskiem darbeem. „Die Rückkehr ins Vaterland“ („Atgriešanās tēvzemē“). Tur tehloti lahda weza wirsneeta pahrđiđwojumi domajot par dšimteni šwešumā un zelojot pehā dašcheem gadu dešmiteem atpakaļ uš dšimteni — Widsēmi. Šhajā darbā atrodama weena otra wehrtīga kulturwehšturiska glesna, kas raksturo Mursēmes, Widsēmes un Rīgas apstahklus tani laitā, eewehrojot ari latweešu greuhtu dīhwi un listeni. Pušromana stils šentimentāls, tā jau šentimentālisma lafmetā, bet ne beš šawas wehrtības wehl muhsu deenās. Wīlands lahdam no šaweem draugeem 1798. g. rakstītā wehstulē par šcho darbu iřfakās loti atšinīgi, raksturodams wīnu tā wīfadi teizamu, tā labako, šo Merkeliš rakstījis un deesin waj lahdreis šo labaku wehl rakstīšot šawā muhschā (Müller-Zabusch, 70.).

Dezembra wīdū (1797. g.) Merkeliš atstahj Kopenhāgenu un aiřzelo atpakaļ uš Weimaru, šur eerodas taiřni jaungada preekšwafarā. Dabujis šinat, ša wīši šchowakar mařlu ballē, Merkeliš dabū mařlu, atteezigu apgehrbu un dodas ari turp, pahrsteigdams dařču draugu un buhdams wīfeem tā eewehrojams retums. Otru deenu wīnch apmeklē draugus. Šewiřhi intereřanti wīnu šanem Šerdera ģimenē, šur iřžekas šaruna, rakšturiga tiřlab preekš Šerdera, tā preekš Merkela.

Tiřlihdš Merkeliš eēet pee Šerdera, pehdejais iřsauzas, wīnu širņnīgi apsweīdams: „Nu, tur jau wīnch atkal ir, šchis brīhwības putns, šuram nekur naw tiř labi tā klajā meščāl“

Tāpat širņnīgi wīnu apsweīz ari Šerdera kundse, bet reisē ar to mařleet pabar, ša wajadsejis buht iřtapīgakam, wairak peemehrotees.

„To nu winsch reis newar!“ eesauzees Herders starpā.

Un tad kundse norahda us flaitām isredsem, kurās winam bijusčas, Herders peesihmē:

„Winam tās neder!“ „Bet — winsch tuhlin turpina, tad kundse aigahjuši — „bet to juhs gribat tagad?“

„Pain bis et liberté!“ (Melnu maiši un brihwibu!) atbild Merkelis.

Herders pamet ar galwu. Tad jautā: „Bet kam juhs gribat winu isleetot?“

„Es — šata Merkelis — isstaidroju winam manu eestatu un manu planu; es gribetu wehl pahris gadu isleetot, lai mahzitos pasiht Seemel-Wahziju un winas literaturu, un šawam stilam, isstrahdajot daschada weida rakstus — peeschkirt leelaku weiflibu, bet tad usstahtees tā noteikts un wišpahrejs adwolats par taisnibu un teesibam, wišur jauktees eesčhā bejšchēlastibas, kur mana usstahschanās waretu deret.“

Herders peezelas un pahris minutes staigā schurp un turp; beidsot atkal apsehščas pee Merkeša un šata:

„Es juhsu planu, ja tas nahstu no zita zilweša, nosauktu par dehšainu; par jums es to newaru teikt. Juhs esat no šawas weentulibas pee mums atnahšuchi ar nogatawojuschos un nobeigtu raksturu, preešch Wahzijas tišpat tā peeaudsis dšimis. Jums te naw nekahdu radneezistu atteezibu, nekahdu eesaudsinatu aprehlinu un aisspreedumu, kas juhs war darit partejistu waj maldinat; juhs negribat taisit nekahdu maišes šarjeru, guht kahdu paaugstinajumu. — To juhs gribat darit, darija Lessings literaturas labā, Schlezers šawos walstšinojumos daudsu wahzu walstu eescheju apstahllu laukā, abi, ihpaschi pirmāis, spiħdoščhā šahrtā. Tā tad tas ir eespehjamš! Juhs noprauschat few daudš plasčaku, gandrihs neaprobeshotu darbibas lauku un gribat noteikti šagatawotees us to, to wini darija, tamdehl tā tas wi-

neem bij pa zelam. Ja nu juhs ari winus ne-
weenâ atfewischlâ preekshmetâ nejasneegtu, tad to-
mehr juhs warat wispahri loti dauds laba darit.
Bet waj juhs ari esat apshwehrusch, to juhs pee tam
usupuresat? Juhs eeguhfat weselu pasauli eenaid-
neetu un nedrihstiat turklaht zeret uf pateizibu,
juhs —"

Herders runajis un skaidrojis Merkelim wehl
dauds ar leelu sirsnibu. Scho farunu wifu Merke-
lis netur par wajadsigu peewest. Winsch atsihmê
tikai minas slehdseenu. Un tas ir schahds:

"Ja juhs esat ari isschlihruschees atfazitees no ta,
to par laimes taisischanu sau, tad iswedat sawu pla-
nu. Winsch war buht loti derigs, pat loti labda-
rigs buht, ja juhs to ispildat ar bespartejibu un
pajchaisleedsibu, ar besbailigu un tihru rosibu."

"Sche buhs jums mana rosa, fa es wismaf ween-
mehr to nopeetni gribeschul" tâ issauzees Merkelis.

"Mehs — winsch turpina — smaidijam abi par to
fwinigumu, kahdu apspreede bij dabujuji, un gahjam
pee galda.

Es esmu sawam rokas speeedeenam palizis usti-
zigs. Ari bes wina es buhtu darijis tâ, fa es da-
riju; bet atsihstos, fa, atminotees scho farunu, man
ta schad un tad bewa stingribu, tad es sawa plana
ispildischana swahrstijos." (Müller-Zabusch, 100.,
101.).

Nâ redsams, Merkelis bij pahrbrauzis no Kopen-
hagenas ar jaunu, stingru apnemischanos, wehl wai-
raf: ar weselu muhscha darba planu. Memot wehrâ
wina dabu, fa ta mums tagad jau deefgan labi pa-
sihstama, tâpat ari peeredsejumus praktiskâ dsihwê
un darbâ, winâ bij nogatawojusees schi noteikâ ap-
nemischanas. Bet wehl fas bij notizis: Kopenhagena
ar sawu leelpilsehtas raksturu bij atstahjuji neisdsch-
schamu eespaidu uf Merkeli. Weimarâ winsch
wairs nejutâs ihsti labi: ta ar sawu dsihwi pahraf
schaura.

Sahtās kustiņa dšihwe. Ap diwi gadi wiņšch pa-
wada želodams pa Ģanšas pilsehtam un uštureda-
mees weenu laitu ari Dresdenē un Berlinē. Pa
wafaru tomehr wiņšch, pehž seemas želojumeem,
dšihwo Weimarā.

Abos šchinis gados (1798. un 1799.) Merķelis fa-
raksta un laišč klajā dāščus darbus. Tee ir: 1)
Supplement zu den Letten (Weimar, 1798.), 2)
Signora Montarini, eine Venezianische Novelle
(1799.), 3) Die Vorzeit Siblands, ein Denkmal des
Pfaffen und Rittergeistes (1798.—1799.) 4) Eine
Reisegeschichte; ein Halbroman (Berlin, 1799.).

Merķela beletristiske darbi muhs šche masat inte-
rese. Jafata tilai, ka winos atspoguļojas stipri ween
Merķela kultūrwehsturneeka un zihnitaja garš. Wai-
raš mums no swara wina grahmataš, kur aiņnemt
Baltijas jautajumi. Raksturosim wišpirms pahris
wahrdeem grahmatu: „Supplement zu den Letten”.
Ta ir atbilde bruaineekam Brascham, kas bij eevee-
tojis lahdā wahzu laikrakstā „Intelligenz-Blatt der
allgemeinen Literatur-Zeitung” lahdū peeprasijumu.
Te Merķelis runā loti sparigu walodu. Wiņšch ne-
warot klauštees auštām ašinim, kad lahdā nose-
guma lihdšdalibneeks žilwezes tribunala preeščā
aištahwas newainibas un bešpartejištuma maštā,
aištahwedams ar šagrosijumeem un wiltojumeem
žilwezes leelako eenaidneezi, leeltundjišto tiraniju.
Teeschi Brascham atbildet Merķelis netur par waja-
dsigu, bet gan eestata par šawu peenahšumu gree-
štees pee publikas. Pehž wina domam pašemojas
latrs, kas eelaiščas šarunās ar teeschu waj neteeschu
Wiššemes leeltundsiibas, „šchis moraliskās žilweku
ehščanas eefahrtas”, aištahwetaju. Tahlaš punktu
pa punktam Merķelis atšpehlo winam uskrautos pah-
metumus un beš tam grahmatai peeleeš wehl laht 70
lap. puses beesu šenrakstu, tā faktišku materialu
šawu domu pareišibas paštprinaščanai.

Grahmata, tā redšams, ir polemiska rakštura, bet

reišē ari „Batweeschu“ papildinajums, par laību ari Merķelis viņu nosauz.

Domadams par wahzu eebrofumu 13. g. f. Baltijā, par viņu politiku, par dsimtubuhšanas zelšanas, Merķelis apņēmaš šaraktit Baltijas wehsturi. Tā rodas viņa grahmata „Widsemes senatne“, kura isnahza Berlinē divos sehjumos, pirmais 1798., otrs 1799. gadā. Gepreeshchejee darbi par Baltijas wehsturi viņu neapmeerina. „Bet tā es isbrihņijos — winsch šaka „Widsemes senatnes“ preeshchwahrdā par šaweem preeshchtetscheem Baltijas wehsturē — tad tos jau esoschos darbus, kas nes scho wirsraakstu, wehl reiš nehmu padomos! Reweenā nebij ihsto widsemneeku wehstures, nebij ap-raakstiti viņu lifumi, tifumiba, viņu tiziba un tā lahlaf. Iklatrs no teem darbojās tīfai ar apšpeedeju rihtoschanos un ar jaunās wahzu laupitaju walsts peedshwojumeem. Pat Jannaus šawā zitadi loti eewehrojamā grahmata naw turejis par puhlinu zeenigu to leetu, ša apluhlotu šewiškhi iklatras Widsemes tautinas uswarešchanu jeb lishchanu šem juhga. Šhe es atradu gluschhi waleju lauku; bet ar lahdām grehtibam bij šaweenota tā apštrahdashana! Kā viņa man isdewusees — lahdas manas prašibas, tas redšams jau no tā, ša es nedewu viņai pat wehstures nosaufuma.“

Tas ir gluschhi jauns usfkats preeshch ta laika, šo te atšihmē Merķelis. Reween Baltijā, bet ari Meetum-Giropā tanī laikā par wehsturi eeshlatija tīfai politisku notikumu wairaf waj masaf šakarigu šawirtnejumu. Lahdas leetas, ša taulas un šabee-dribas tifumus, lifumus, eerashas usfkattit par wehstures objekteem šahl tīfai lopsch Woltēra wehsturiskeem darbeem; Woltērs eerahwa jaunus želus wehstures laukā, eenesdams tur neween wehstures filosofijas jehdseenu, bet ari aishdidams uš kulturelo faktoru swaru. Wef Woltēra wehstures idejam Merķelis beš šchaubam bij pašihštams ari ar

Gerdera idejam šķini laukā. Gerders jau 1784. g. Ņigā bij islaidis savu eewehrojamo darbu par wehstures filosofiju, kas pirmo reisi šķim preekšmetam dēwa sistemu. Un Bahzija Merķelis tā tuvs un mihlsch draugs pawadija wairak gadus Gerdera tuwumā, šajuhšminadamees par eewehrojamā wahzu apgaismotaja idejam, raksturu, personību, zeenidams wīnu tā rakstneeku, zilweku, domataju. Wef tam japeesihmē, tā 18. g. simtena apgaismotaju ufffats par wehšturi eeneša šchai finatnē jaunu gaismu: wini sahla uš wehšturi kritiski statitees (Woltērs), sahla to isskaidrot, un wīnu isskaidrojumos sahla parahditees soziologiskā pasaules uffkata dihgli. Teesa, apgaismibas zenteeni un humanisma idejas wīneem nelahwa buht gluschi objektiveem wehstures uftwerfchanā un isskaidrofchanā, bet nestatotees uš to, tās idejas, to wini eeneša wehstures ispraschanā, bij jaunās. Un Merķelis, kas zeeschi sefoja apgaismotaju zenteeneem, statijās uš Baltijas wehšturi no apgaismotaju weedofka. Tamdeht ari, nestatotees uš wina wehstures truhlumeem, luras wīnsch pats apsinās grahmatas eewadā, wina sneedša muhsu wehstures literaturā dauds jauna. Wispirms jauns jau ir pats wehstures objekts: tauta. Ta ir wefela rewoluzija Baltijas wehstures uftwehrumā. Ir milsu starpiba, waj wehsturneeks sefo waldofcho aprindu zenteeneem un peemin tautu listai garam-ejot, nejauschi, jeb waj wīnsch stahda tautu galwenā weetā, sefo winas listenim un eewehro waldofchās aprindas un wīnu politifu no ta weedofka, sahdu eespaidu tās darijuschas uš tautas listeni. Tamdeht Merķela uffats un pahrejo Baltijas wehsturneeku uffats par wehsturneeka ušdewumu un metodem ir — diametrāli preteji.

Merķelis muhsu wehšturiškās pagahtnes apgaismojumā sahla eet pilnigi patstahwigu un jaunu zelu. Na tas ir loti gruhts zelsch — to wīnsch apsinās un atshimē jau paschā sahbumā. Mums japeesihmē, tā

šchis zelsch gruhts aif diwejadeem eemešleem: aif atteezigo materialu truhšuma un leelā pretineefu škaita.

Naw mans noluhšs šneegt te šchi darba pilnigu wehrtejumu — tas špezialu pehtijumu un pehtneefu ušdewums. Gribu tīfai aifrahdit uš teem šwariga- jeem jautajumeem, šas rakšturo Merkeli šā wehštur- neefu. Wina grahmatā fastopam peem. šchahdas nodafas: „Latweešchu apgaifmiba, apgehršs un wefeliba“, „Winu rakštura peemibligums“, „Lat- weešchu godigums un weefmihliba“, „Latweešchu dšihwe“, „Politifšā šatweršme“, „Mahjas apštahšfi“, „Rahšu eeraščas un šeewu šastahwiba“, „Eeraščas pee nahweš gadijumeem“, „Laiša cedališchana“, „Šeno latweešchu tiziba“.

Wiš šchee jautajumi, šā redšams, štahw wišžee- šchātā šakarā ar latwju tautas pšichologiju, mito- logiju, šozialo dšihwi. Un ja Merkeliš, štahdamees pee darba, atšihmē, ša tas gruhts un ša winšch šawu darbu par wehšturi nemas neapšihmē, tad šas no- rahda, ša šchis wihrš naw šehrees weegšprahšigi pee minetajeem jautajumeem un apšinas pilnigi, ša te maldišchanās eespehjama. Un, šlatotees no taga- dešā wehštures šinatnes weedofša, Merkeliš ir dau- dšejadā šinā škuhdijees. Turpretim, šlatotees no toreifešā wehštures šinatnes weedofša, winšch ne- wareja išwairitees no škuhdam, jo tad wehl nebij tās metodes, šo tagad šauz par awotu kritiku un ša- lihššinamo walodneežibu. Tamdehl ušstahdit wi- nam modernās šinatnes prašijumus nešahdā šinā newaram. Beš tam gruhtibas wehl šlehpjas pašchu jautajumu problematišumā. Wiš minetee wehštur- es faktori, šurus Merkeliš nehmees toreif apgaifmot, naw pa špehšam ari muhšu jaunšaitu wehšturnee- leem un filologeem, nešlatotees uš wehštures šinat- nes wairaf šā šimts gadu ilgo progrefu. Šchee jau- tajumi wehl ir un buhs deefgan ilgi — hipotetišfi un problematišfi. Te tīfai waram Merkelim pee-

štaitit par nopelnu to, ka viņš jau toreiz šķos
preekš mums tāt interesantos un švarigos jautā-
jumus ir šastatījis, formulējis un uštahdījis. Tas
pats šalamš par viņa wehlešchanos apgaismot dšimt-
buhšchanas wehšturi. Ari šķis ušdewums wehl nam
weiktis un wišā plaščumā nam pa špeškam wehl
tagadnes wehsturneešem. No wišā šazitā redšam,
zīt tahtu Merkelis mehginajis štatitees un zīt lee-
lus jautajumus viņš uštahdījis atrišinasčanai.
Tas rahda un rakšturo šča wihra garu un zentee-
nus un jaunos zekus. Šawu grahmatu Merkelis
wehl apšihmē ar otru nošaulumu: „Garidsneezibas
un brunineeku gara peeminellis.“ Šewehrojot grah-
matas ašo toni un šimpatijas pret apšpeestajām tau-
tam, janahš pee šlehdšeena, ka šķi grahmata ir ne
tišdaudš wehšture, zīt publizištiskās zihnas rakšis,
balštis uš wehštures materiala. Bet grahmatas pu-
blizištiskais rakšturs nebuht nelaupa viņai tās wehr-
tības, par šurām eepreekš runajām.

No Weimaras peedšihwojumeem jaatšihmē šahda
rakšturiga šatitšchanās ar Šurfemes baroneši Eliši
fen der Reke, šoti išglihtotu un dšejiški apdahwinatu
damu. Ari viņa bij domajuši par latwju šemneeku
jautajumu un gribeja išteikt Merkelim šawas do-
mas pehž tam, šad bij eepašinusees ar viņa „Lat-
weeššeem“. Šumanā baroneše bijuši tanis domās,
ka šemneekēm jašneedš wišpirms išglihtiba un ka
tee ar goda dahwanam japeeradina pee bešfluhdai-
nas dšihwes u. t. t., un šad tas panahšis, tišai tad
teem dodama brihwiba pašahpeništās porzijiās. Mer-
kelis šķim domam pretojees uš noteištako. Pehž tam
šahlujees šarakštīšchanās, bet šad Merkelis dabujis
šināt, ka viņai nam nešahdas waras darit šo preekš
šaweem šemneekēm, viņš šarakštīšchanos pahr-
trauzis. (Darštell. II, 180—184.).

Nā jau minets, eepašinees šawas zekojumos ar
leelpilšehtu dšihwi, Merkelis newareja wairs peerast
pee Weimaras šchauribas. Wiņš cemihleja patla-

ban ušplaukštojšo Berlīni un 1799. g. rudent pahrzehlās uš tureeni.

10. Merkeliš tā kritiķis un šurnalisti Berlīnē.

Sawa Berlīnēš laikmeta šahumā Merkeliš, ja domā, buhš wehl daudš strahdajis pee sawas akademištās isglihtības. Bīt no wišai truhzigām sinam par wina studijam war spreest, tad wiņšch no medizinas pahrghajis uš walsts sinibu un estetikas studijam (Meher, Konv.-Lex.). 1800. gadā Merkeliš pawada šahdu laiku Potsdamā, šarastidams tur pašu „Gulbindy”. Rudeni wiņšch ir atkal Berlīnē un nu ušfahļ šawu kritiķa darbibu, laisdamš klajā šahdu šurnalam lihdšigu isbewumu „Briefe an ein Frauenzimmer über die wichtigsten Produkte der schönen Literatur”, 1801. („Behtules šahdai feesweetei par eewehrojamakeem raščojumeem daifliteraturā”). Šau šchis nosaufums ween rahda, ka Merkeliš kritikai wajadseja šazelt eewehribu, jo tekoščās literarištās parahdības ir loti wahriga leeta. Un tā tā Merkeliš runaja nesaubšigu walodu, tad drihš ween wiņšch bij nopeetnā naidā ar Ģeti, Šilleru un galwenais — ar romantikeem, kuro toreiš ar brahkeem Šlegeleem preešchgalā ušfahļa jaunu literarištu wirseenu. 1801. gadā Merkeliš pahrzelās uš Frankfurti pee Oderaš, kur eeguht šawu doktora gradu (fl. Napieršk: Allgemeiner Schriftsteller- und Gelehrten Lexikon 1831.) un lasa tureenes uniwersitatē šahdu laiku leščijas par estetiku. Bet drihš ween israhdas, ka akademištā darbiba wina nemeerigajam garam naw peemehrota, un wiņšch pahrzelās atkal uš Berlīni, lai nodotoš galīgi literarištai darbibai. Šapeesihmē, ka Merkeliš apbrihnojama šahrtā pa wišu šawu studiju laiku weenmehr un wišur, pat zelodams, bij atradiš par eespehjamu nodotees literariškeem darbeem. Tapat ari te, Frankfurte buhdams, wiņšch šarastia šawu

slaweno pašafu „Banems Īmanta“. Darbs pa-
beigts 1902. g. 31. martā, tā tas redzams no
preekšwahrda resp. dahwinajuma Kreemijas wald-
neefam, lai tas greestu wehribu uš latwju tautas
werdsifto stahwofli. Ugunigā waloda, šo te runā
Merkēlis par latwju tautas nospeeschanu werdsibas
juhga, darija eespaidu, lahdu reti lahds literarists
darbs panahzis. Wina šefmeja 1804. gada lišumu
išdoschanu, šas leclā mehrā atweeglinaja semneeku
stahwofli. Bet šchis ir ari beidsamais darbs, šo
Merkēlis ahrsemēs laidis klajā, zihibamees par
latwju tautas atšwabinašchanu no werdsibas. Drihs
ween literaristās zihibas par mahšlas jautajumeem
winam aishnem wišu laifu un špehtu uš wairaf ga-
deem: 1802—1806. Šahumā winu ušaizina strah-
dat lihds pee lahda no pastahwošcheem organeem, šā
teatra kriticī, tad Merkēlis nodibina pats šawu laif-
rakstu „Ernst und Scherz“ („Nopeetniba un joki“),
kurū drihs šaweeno ar rakstneeka Kotzebue's organu
un kureš tad išnakt sem šopeja nosauluma „Der
Freimütige oder Ernst und Scherz“ („Walsirdigais
jeb nopeetniba un joki“). Dairakstam lahds rak-
sturs, tišlab formas šā šatura šinā, šo tagad parasti
šauz par nedelas šchurnalu. Šahumā Merkēlis
peeegreesa wehribu galwenā šahrtā tišai literaturās,
mahšlas un garigās kulturas parahdibam, bet weh-
laf ari politistai dšihwei. Šchurnala wiršeens bij
razionalistists. Merkēlis šā špilgts apgaishibas
laishmeta reprezentants štatijās uš šawa laifa pa-
rahdibām no šcha weedofla. Še tad nu bij neis-
behgams konfliktis ar romantikeem, kurei bij wiša ra-
zionalistiska eenaidneeki. Tamdeht ari Merkēlis aši
aplaroja winu mistizismu, filosofiju un apšchaubija
ari winu dšēju.

Šelaistees šihlaf te šchajā Merkēla wahzu litera-
turas kriticī un šchurnalista darbības raksturojumā
newaram, jo tas peeder wahzu literaturās un šchur-
nalistiskās wehturi. Šapeeshimē tišai, šā galwenais

Merkeļa nopelnš gan te ir ne kritiskā, bet šurnalistiskā. Merkeļis israhbijās par spihdošču šurnalistisku talantu. Bina orientišchanās špehja, wino wispušiba, stils, jautajumu apgaišmojums, ugunigais temperaments, atjauta, neišsīhstošča šurnalistisku rakstu formas atrašchanas špehja — bija šas glušči jauns wahzu šurnalistiskā. Literatūras wehstures gan par winu wehl pilnigi klusē, bet warbuht reis šahšs atsiht, ša winam nenoleedšami nopelni modernās šurnalistikas nodibinašchanā. Winu jau šahš atsiht par šeketona, teatra deenas kritikas un modernā literariskā apzerejuma nodibinataju. Bihš Merkeļa šurnalistiskās darbības šahšumam wahzu publika un preše šchahdas leetas nepašina. Šeketona un teatra deenas kritikas nebij nemas, un apzerejumi bij peštrauti ar pašrmehrīgu finatnisku balastu un tamdehš plaščakai publikai nebaudami, nepeeējami (Müller-Nabusč, 136, 137.).

Napoleona fara laiķā Merķelis sahla palikt arī par politisku šurnalisti. Bīnš neatšina Napoleona eefarofšanas politiku un ussahla pret viņu zihnu ar to cerogi, kaš bij viņa rihzibā — ar spaiwu. 1805. gadā viņš mehgina ijsdot fēwišķu politisku organu „Behrotajs“, bet nodomu neisdobas realisēt. Napoleons jau bij pē Berlines wahrteem. 1806. g. pēhš kaujas pē Ženas Merķelim neatlika zits ne- tas, tā atstah Berlini un usmeklet droshafu weetu. Bīnš brauz uš Baltiju. Bet geļā viņš weetu weetam apstahjas un ar apbrihnojamu aktiwitati, mehgina propagandēt tautas apbrunoschanu un pre- tofchanos Napoleonam, tilai beš fēkmem, jo wiši do- mājā waitat par glahbifchanos neļā pretofchanos.

Merkels literarisko darbibu, bes minetajeem pre-
ses organeem, rašturo wehl dasčas grahmatas,
kuras winšch ištaida šawâ Berlines laikmetâ. At-
šihmesim winas te šâ rašturiguš Merkels gara pee-
minešus: 1) Der Tempel zu Guidos, von Mon-
tesquieu. Aus dem Französischen übersetzt, Weimar.

1800. 2) Erzählungen. Berlin. 1800. 3) Sammlung von Völkergemälden nebst einem Versuche über die Geschichte der Menschheit. Lübeck. 1800. 4) Briefe über einige der merkwürdigsten Städte im nördlichen Deutschland. Erster Band. Leipzig, 1801. 5) Wannem Imanta, eine lettische Sage. Leipzig, 1802. 6) Randzeichnungen, ein Buch, dem der Verfasser viel Leser wünscht. Sechste Auflage. Berlin. 1802. 7) Schrieb vom 1. Oktober 1802 an den wissenschaftlichen und Kunstartikel der Spener'schen Zeitung zu Berlin. 1806. 8) Bruder Anton. Leipzig, 1803.

Meeelaischotees scho darbu tuwakā raksturošchānā — wiši wini ari naw mums peeejami — aifrahdišim tif uš to leelo wispušibu, šahdu te parahda Merkela garš. Vef tam frantšhu appaismotaja Monteskjē tulkojums norahda uš teem awoteem, no kureem Merkelis labprahť smehlas šawas idejas waj kuras labprahť populariseja.

Merkela Berlīnes laismets ir wina muhščā nemitigas zihnas laismets, kas wina pretineekeem darija daudš galwas šahpes. Vef nejnauda gan ari šhee pretineeki, ne Baltijā, ne Bahzijā. Tā mahzītajs Hermans Tihbe astotajā gadā pehž „Latweešhu“ isnahščanas tureja par šawu peenahťumu glahť tehwijs godu un, šaukdams dšihwos un mirušos palihgā, laida klajā diwi grahmatas pret Merkeli: 1) „Lief- und Esthlands Ehrenrettung gegen Herrn Merkel und Petri. Halle. 1804.“ un 2) „Nachtrag zu Lief- und Esthlands Ehrenrettung oder die Todten Lieflands stehen gegen Herrn Merkel auf. Halle, 1805.“

Wiša Tihbes argumentazija išeet uš to, lai peerahditu, ka semneeku šahwošlis naw nemas tif šauns un ka dšimibuhščana, neškatotees uš dashesem truhľumeem, ir un paleek laba eelahria, kurā semneeku šahwošli wajadsetu padarit par tahdu, ka wini nemas zītadas dšihwes newehľetos,

Scho pamatideju autors isteiz preeſchwahrdâ, un abu grahmatu plaſchâ argumentazija tiſai noder ſchis idejas atbalſtiſchanai.

Beſ Tihbes wehl ſahds jauns Kurſemes muiſchneeks G. Firkſs nemâs aiſſtahwet ſawu privilegeto brahku godu grahmatâ: „Die Letten in Kurland oder Verteidigung meines Vaterlandes gegen die Angriffe von G. Merkel und deſſen Letten. Kurlands Edlen gewidmet von Georg Friedrich von Firkſ, Leipzig. 1804.“ Schis grahmatas autors ar ſkaitkeem roſâ nemâs peerahdit, ſa Kurſemes ſemneeku ſtahwolliſ ir labſ, ſaudis turigi, un pahrmelumem naw neſahdas weetas.

Ziſ pamata bijis abu ſcho Merkeſa pretineeku atſpehlojumeem, rahda pati wehſtures gaita: wina jau ſen noahrdijuſi ſcho autoru aiſſtahweto wergu laiſu eekahrtu, kura teem liſâs tiſ teizama.

Gribot negribot, jaatſihmê te ſahds azis trihtofchſ fakts: Merkeſis ar ſawu grahmatu uſſtahjâs ſa patriots, lai glahtu ſawas tehwijs godu, un wina pretineeki uſſtahjâs ari ſa patriotti, lai glahtu tâs paſchas tehwijs godu. Te tâ tad nu zihnas patriotiſms pret patriotiſmu! Waj taſ naw pahrapatums? Ne. Merkeſis zihnas beſteefigâs tautas wahrdâ un wina pretineeki ar wiſeem materialeem labumeem un wiſâm privilegijâm apbrunotâs muiſchneezibas labâ. Ta ir neſaweenojama plaiſa, un wina rahda, ſa ſtarp abâm puſem neſahda ſapraſchanâs newarejêa buht eefpehjama.

Merkeſis ſcheem werdsibas aiſſtahwjeem nemâs ne-atbildeja waj nu aiſ teem paſcheem eemeſleem, kureus winſch paſſaidroja, atbildot Braſcham, waj aiſ newaſas, jo literariſtâ darbiba un zihna ar romantiſma miſtagogeem, ſa winſch ſahdâ weetâ noſauz miſtizizma kultiwetajuſ, bij teeſcham iſwehrtuſchâs loti plaſchas. Winſch bij weens no eefpaidigakeem atklahtibas darbineekeem tanî laiſâ Berlinê. Merkeſa literariſlee pretineeki tiſ ſahpigi ſajuta wina

zirteenus, ka neapmeerinajās wairš, atbildot viņam atšewiškī, bet šadewās kopā wēfels kolektīwš un islaida jātirisfu brošchuru pret Merkeli: „Testemonium Auctorum de Merkelio das ist Paradiesgärtlein für Garlieb Merkel. Kölln 1806.“ Weetas apsihmejums ir šķitīwš: broščura bij fabrizeta turpat Berlīnē. Tur bij salonzentrets dsejā un prošā tīf daudš neglīhtu usbrukumu Merkelim, ka gruhti šo neglīhtaku eedomatees. Pahrzilat te šchos usbrukumus, neceštatam par wajadšigu. Tee tomehr ir un paleeš šihkumi, kas neisbehgami gabas šatra leelaka žihnitaja un šatraš leelakas peršonibas žefā.

11. Merkēlis Latwijā.

1806. g. beigās Merkēlis ceradās Latwijā. Tagad nu šahšās dšimtenē nepahrtrauktis darba laiks, kas ilga leelako Merkēla muhšcha daku: 44 gadi, atškaitot weenu ahršemēs pawadito gadu (1816.). Wišs šchis ilgais laika gabals Merkelim paeet intensīwā un apbrihnojami plaščā un wišpušigā literatūras darbībā, no kuras 32 gadi seedoli galwenā šahrtā šchurnalistikai un pahrejee daschadeem darbeem. Wišā šawā šchurnalistikas laikā Merkēlis dšimtenē isdewa peežus laikrakstus: 1) Supplementblätter zum Freymüthigen. Riga, 1807. 2) Der Zuschauer. Eine literarisch-politische Zeitschrift. Riga, 1807.—1831. 3) Zeitung für Literatur und Kunst. Riga, 1811., 1812. 4) Livländischer Merkur für 1818. 1—4 Heft. Riga. 5) Provinzialblatt für Kurz-, Liv- und Estland. (1828.—1838.).

Wišnigs Merkēla šchurnalistikas darbības rakšturojums, protams, neeetilpst šchi šchaurā apžerejuma robeščās, bet gan Latwijas wahzu šchurnalistikas un gara dšihwes wehsturē. Tamdehl mehs šcho Merkēla darbību aišnemam tīfai tīftahl, žif tahl ta rakšturo Merkeli kā peršonību un žiftahl ta darijuši eespaidu ari uš muhšu listeni,

Wispirms japeesihmē, tā Merkēlis wīšos šamos prešes organos parahdās tā leela stila šjurnalisti, tā tahds, kas sprausch šew leelus mehrkus un šafneeds leelus panahšumus.

Gespaidigakee no Merkēla laikrakstiem ir trihs: „Supplementblätter“, „Der Zuschauer“ un „Probi-anzialblatt“. Wiji wini šehra dšili šawa laika dšihwē un darija šwarigu dšihwes weidošchanaš darbu.

Atbrauzis 1806. gadā dšimtenē, Merkēlis pawada pahrīs mehnešchus beš darba, ušturedamees pa dalai Rīgā, pa dalai Jelgawā. Bet tahda bešdarbiba winam drihs ween paleef nepanešama, un winsch do-das uš Peterpili dabūt atļauju laikrakstam, lai waretu ušfahšt zihnu ar bonapartismu. Peterpili atļauju dabūt winam neisdodas, jo tur par winu nodibinajees eestats, tā winsch tahdā rakstā esot „šliski issteizees par jumprawu Mariju“. Beš tam winsch, tā zilweš, šam nebij nešahdas zeenas pret waras wihrem un autoritatem, nepublejās isdabat personam, šuras pee tahdas isdabachanas peeraduschas un rihtojās atkarībā no winas. Šahds pahrdrošch-neeks bij Merkēlis, leezina šakts, tā, pahrbrauzis no Peterpils, winsch šahš isdot „Supplementblätter zum Freimütigen“ beš waldibas atļaujas, weenigi uš šawu atbildibu. Šhini organā winsch turpina to darbu, šo bij šahzis Wahzijā: apšarot Napoleona monarchistiskos un warmahzigos tautu apšpeeschanas zenteenus. Winsch šauninaja ari pahrbijuschos wahzu firsus, šuri glehwi isdabaja ešarotajam, ašmiršdami patriotu peenahšumus. Merkēla raksti waj wiši bij rakstīti ar tahdu jušmu, šparu, uguni un tahdā stilā, tā tee eestatami par šjurnalistikas meistara darbeem. Pehz Tilsitē nošlehgtā pameera 1808. gadā Merkēla balšij, protams, wajadseja apšlūst waj wišmas pahrmainit toni. Šamdehš tuhlin pehz tam Merkēlis laida klajā zitu laikrakstu: „Der Zuschauer“ („Wehrotajs“), politisku organu, šuru wadija ap 25 gadi. Šhini laikrakstā Merkēlis zi-

tadi isturejās pret Napoleonu. Wīnšch runaja ar leelu zeenu par wīnu un wina waldību, bet sneedja tahdus faktus, kas ar šawu logifu nostahdija wina politifu ihstā gaismā: tā tiranistu un eenihstamu. Napoleona shtabā wehrigi sētoja Merkēla dumpigajam laifrakstam, šaut ari tas runaja maslotā weidā, un šahdu eespaidu tas darijis uš leelo eekarotaju, leezina faktis, ka 1812. gadā, kad Napoleona tora pulki eeradās Kursēmē, wineem bij pamehlets Merkēli apzeetināt. Diwi reises tee nomešleja Merkēli wina muišchinā, bet par laimi neatrada, jo mešleja mais bij dabūjis pee laika sinat šawa leelā pretinee-ka nodomu un paglahbās. Tomehr wīnšch nekuma par Napoleona rihzību pret wīnu, bet gan preezajās, jo ta leezināja, ka wina wahrdi nebij bijušchi šauzeja baltis tukšneši. Lai nekristu eenaidneeka rotās, Merkēlis pārzhēlās uš Terbatu un dšihwoja tur šahdu laifu, šamehr Napoleona laime šahla šwahrstitees, un Baltijas jauneezeltais generalgubernators Paulutšhijis aizināja Merkēli atpakať uš Rigu, lai wina talantu ismantotu zihnā pret Napoleonu, kuru Paulutšhijis eenihda jau no senakeem laikeem. Merkēla ušdewums bij propagandēt wina organā pruhšču armijas atkriščanu no Napoleona. Protams, ka Merkēlis nehma leetu plaschi un karsti un publejās darit eespaidu uš Berlīni un wīsu wahzu šabēdribu. Paulutšhijis gahdāja, ka wina organs nonahť uš šaujas linijas un pahri tai, eenaidneeka semē. Ka winam bijis leels eespaidis, to rahda pruhšču armijas atkriščana ar generali Zorku preeščgalā un apleezina, starp zitu, ari Paulutšhijis ar šawu šlaweno teizeenu: „Merkēlis man wairaf pašalpojumu isdarijis nekā to buhtu warejuščhi 20.000 wihru!”

Ari wehlať Merkēla organs nesaudeja šawu šwaru un eespaidu, wehl wairaf: tas armeen peeauga. Merkēlis šahla peegreest wehribu ari eefšchējai politikai, tāpat ka wīnšch šahkumā darija ar ahrejo.

Tas bij pirmais tahds mehginajums Kreewijā un ari Baltijā. Merkēla balši usmanīgi usklausija Be-
terpili. Tīfai tad iszehlās polu dumpis 1830.—1831.
gados, Merkēla organs klusēja. Tas kreewu waldis-
bai līfās schaubīgi: ta eedomajās, ta Merkēlis sim-
patisē dumpineesēm. Bet Merkēlis neceewehroja
šho dumpi tamdehl, ta tas bij priwiligeto dumpis
un otrfahrt, tamdehl, ta winsch wairs negribeja
rīstet. Winsch pats atsihstas, ta us wezuma dee-
nam negribetu nonahst tahdā stahwolli, tā 12. ga-
dā, tad winam bij jabehg. Tagad Merkēlis bij gi-
menes ziltweks, un winam bij sawi peenahkumi ari
pret sawejeem. Kreewu waldebās aisdomas pret
winu, kas tīf daudj bij publejeez Kreewijas labā,
saruhgtinaja firmo brihwibas zihnitaju tā, ta winsch
nolehma mešt pee malas wisu politiku un turpmā
peegreest wehribu tīfai kulturas dsihwei ween. Tam-
dehl winsch pahrdewa sawu „Wehrotaju” zitam un
ussahla zitadu schurnalistisku darbibu, kura winam
leekās swarigalā no wisām zitām wina schurnalista
gaitā. Pehz wina drauga Sontaga nahwes winam
peedahwaja usnemtees laikraksta „OstseeProvinzial-
blatt” wadibu. To Merkēlis ari peenehma, un ar
1828. gadu schis laikraksts pahrgahja pilnīgi wina
ihpashumā. Merkēlis winau nostahdija zitadi nelā
Sontags, kas pehz sawas dabas nemas nebij schur-
nalists, nosauza laikrakstu par „Provinzialblatt für
Kurland, Liv- und Estland”, pahrmainija lihdsstrahd-
neeku sastahwu un peegreesa galweno wehribu kul-
turas jautajumeem. Par šho organu Merkēlis is-
fahās, ta tas winam bijis mihlaks par wiseem zi-
teem wina waditeem. Panahkumi winam bij ne-
zereti kupli, tā ta radās daschadi nelabwehli un kon-
furenti, kureem schēe panahkumi nedewa meera.
Ari waldiba aishnehmās šho ideju un sahla daschadās
gubernās dibinat tamlihdsfigus organus, eerihkojot
ari tipografijas, kuru lihds tam nebij.

Sawā laikrakstā Merkēlis peegreesa dsihwu weh-

ribu arī dažādiem momentiem no latviešu dzīves, sevišķi skolā leetam. Rahdas leetas viņš reisem uztvēra un atgriezīja, lai leezina šāhdā masa, bet raksturīga bija:

„Gēš — — — Kurfēmē nesen atpakaļ šāhdas uztizigas kalpones šāhs tika uztvēta latviešu pahrstrahdajumā masa (Kotzebue's?) joku luga „Concursus-Creditorium” un šāhšmināja latviešu publiku leelīti. Tā laikam ir pirmā latviešu teatra israhde — (kas darija godu kungu labvēlībai)” (Provinzialblatt. 1830. Nr. 2.).

Pēhdejā pēšīme eelawās ļoti raksturīga. Uzim redsot, viņa peelīti, lai nowehrstu pahrpratumus. Mērkela pretineši viņu laiku — un, jāsaka, wehl lihdš pēhdejam laikam — pahrmet Mērkeli, ka viņš redsejis un rahdijis tikai launu, tā tad par-
tejis. Turpreti Mērkelis šatrā no šāweem eeweh-
rojameem darbeem („Latvieši”, „Bānems Zman-
ta”) aishāda un ušwer, viņš atgīstot, ka ir
daudš labu zīweku muišneeku šarpā, bet ka wai-
nīga pē wīsa ir šatweršme un pret to winam ja-
zīhās.

Reskatotees uš Mērkela laikraksta kulturelo wīr-
seenu, radās wihri, kas gahdāja, ka labais darbs teef
šāwets un beidsot pāwīsam pahrtraukts (1838.).
Mērkelis bij šāudejis lihdš ar to puši no šāweem
eenahfumeem. „Manas laulatas draudsenes šu-
migais šateens un šats uš maneem behrneem,
šūreem, protams, nahzās zees no tam, ka es šāudeju
puši no šāwa ihpāschuma, darija mani wahju.” Un
Mērkelis, pret šāwu paradumu, greesās ar luhgu-
meem pē waldības un draugeem Pēterburgā, lai
leetu greeštu par labu, sevišķi wehl tamdehl, ka
awīse bij aishleegta beš eemešla un beš bīhhdinajuma,
bet nešas no tam neishāzja, un Mērkelis tikai no-
schehloja, ka viņš šāorei rihlojees pret šāwu dabu.
Metot wispahrīgu šātu uš Mērkela šūrnalistisko
darbību Bāltijā, jāsaka, ka viņš bij pirmais, kas

Garliba Merkela kapa peemineklis Katlakalnā

Iš privata persona, ar atklastu wārbu, šā šurnalistišā šahā darit eespaidu uš politiku, ahrejo un eesšhejo. Tāpat wiņš bij pirmais, šas plašhi uštwehra soziales jautajumus un apgaismoja toš ari latweescheem labwehligā garā. Dihdšās šurnalistiškai, Merkeliš nodarbojās plašhos apmehros ari literaturas un publizištikas laukos. Wina atsewišho grahmatu un broschuru skaits, šas šhajos gados nahkuschās klajā, ir ap diwdesmit. Buhtu, protams, loti interefanti pašawetees pee šatra no šcheem darbeem, jo šatrā mehš atraštu šo, šas raksturo Merkeliš ideju pašauli, wina peršonibu un wina žihnas gaitu. Bet wiži šchee darbi naw peeejami, un wiņu apluhkošhāna ari aishnemtū plašhā šas robešhās, nekā šhis apzerejums atlauj. Tamdehš aishrahdišim tišai uš pašris darbeem, šam teesšhā šakars ar latwju tautas dšihwi un likteni. Tee ir:

1. Beweis, daß es halb so viel kostet, seine Vändereien von Tagelöhnern bestellen zu lassen, als von Leibeigenen Bauern. Riga. 1814.

2. Die freien Betten und Esten. Leipzig. 1820.

Pirmais darbs rakstīts uš Ģeisharištās ekonوميštās beedribās atklastu ušaižinajumu, peesolot premiju, šarakstīt darbu, šur buhtu peerahdits, ša šemi eenešigā apstrahdat ar algotu darbu, nekā ar dšimtlaudim. Šsolito premiju ispelnišās šahda D. Š. Šakoba raksts, bet Merkeliš, šas ari šawu apzerejumu bij eesuhtijis, dabuja otro godalgu. Šhajā rakstā, šā jau wina wiršraksts leezina, Merkeliš peerahda, ša ar algotu darba špehku šemi uš puži lehtā apstrahdat nekā ar dšimtlaudim.

Otras grahmatas šarakstijšanai eerošinajumu dewušči šwehsti, šas 1820. gada 6. janwari tiša šarihkti dšimibuhšhānas atzelschānai par godu. Šakārā ar šcheem šwehtkeem Merkeliš lehrās klāht pee darba un, šneegdamš ihšās wehšturištās šinas, laida klajā wišus wiņam peeejamos dokumentus,

las raksturo dšimtbuhsčanas atzelsčanas gaitu. Samu noluhku winsch patš isteiz schahdi: „Beelo darbu, kusch zaur mineteem šwehtleem tifa pabeigtš politiskā sinā, nošlehgt ari literariskā sinā: dot summaristku wehturistku pahrsłatu par wezeem notikumeem un par wisjaunafeem — dokumentus“ („Breekšchwahrds“, 3.).

Scho grahmatu Merkeliš peesuhitja šeisaram Aleksandram I. un šeisars peespreeda winam muhscha pensiju: 300 rublu gadā.

12. Merkela muhscha wafars.

Netahku no Rigns, KatlalaInā, Merkeliš bij eeguwis šew ihpašchumu: Depkina muišchinu, kuru winsch mehdsja šault ari šawā wahrđā par Merkela muišchu. Tur winsch pastahwigi dšihwoja, tur pawadija ari šawa muhscha beigu zehleenu, nodarbodamees gan ar rakstneezibu, gan ar lauffaimneezibu. No Merkela literariskeem darbeem, las nahza klajā pehž wina šchurnalista darbibaš isbeigščanāš, šewiščła wehrtiba wina autobiografijai: „Darstellungen und charakteristiken aus meinem Leben“ („Tehlojumi un raksturojumi no manas dšihwes“). Šhee tehlojumi un raksturojumi rakstiti daschados laikos, bet šakarigi apweenotā weidā isnahza pirmais šehjums 1839., otrais 1840. gadā. Merkela autobiografija tagad ir weenigais droščais amots, no kura war šmeltees šinas par wina dšihwi un darbibu. Bilweš, las tiš ašu žihnu wediš ar primiligetām wahžu aprindam, newareja zeret, ka šahds žiš wina biografiju šarakstis, wismas tiš drihs ne, tā to peerahdā ari pati ihšteniba. Wahžu aprindās Merkelim nebij daudš peekriteju. Rā redšamatos no teem war atšihmet baronu Karli Bruiningku, las 1810. gadā, 28 gadus wežš, kkuwis šem Merkela ešpaida un atšihst, ka tas bijis labwehligs. Wehl 1840. gadā winsch raksta Merkelim, žil leelu ešpaidu uš winu

darījūšči „Latweešči“. Winus islasijis, tas Mer-
kēla idejam palizis ustizigš wišu muhschu. (Prof.
Tianders: „Merkēla „Latweešči“ wina laika bee-
dru uštwehrumā. G. Blesšes atreferejums „Latw.
Behtn.“ 1922. Nr. 249.). Beš tam no wina peekri-
tejeem minami Sontags un Samsons fon Himmel-
stjerna, kas 1838. gadā klaji atšina Merkēla no-
pelnuš. Beš autobiografijas Merkēlis wehl šarā-
stija rakstu: „Die Geschichte meiner liefländischen
Zeitschriften“ („Manu Widsjemes laifrakstu weh-
sture“). No šči raksta, kas nahza klajā pehž Mer-
kēla nahweš, teeschām redsam, ka Merkēlis teizis
jaunu wahrdu Baltijas wahzu un Kreewijas awi-
neezibā, peerahdidams, ka atklahtam wahrdam ir
leela wara politiskās un kulturas leetās. Žitadi par
Merkēla pehdejeem muhscha gadeem maš kas šinams.
Merkēlis mira 27. aprīlī (pehž wežā stila), plkst.
½10 no rihā, 1850. gadā, šawā muiščinā, 81 g.
wezumā. Par wina nahwi weetejās wahzu awi-
ses „Rigasche Zeitung“ un „Der Zugschauer“ sneedja
šatra pa puspekšas rindinas garu šinajumu. W-
r- mā no minetām awi- sem peesihmeja, ka Merkēlis pa-
sihtams rakstneekš un ir weens no seedošchā wahzu
literaturas laikmeta pehdejeem darbineeekem, otra—
ka winsch nopelnu bagats un ir ari šchis lapas di-
binatajs. Tas — wišs. Merkēli apglabaja Katla-
šalna lapos.

13. Merkēlis pehž nahweš.

Merkēlis peeder pee teem wihreem, furu peemina
ilgi dšihwo wehl pehž nahweš. Bet reišē winsch pee-
der ari pee teem, pret furu peemina wehlatās pa-
audses isturas daščadi. Muhsu apstahškos gan wai-
raš friht šwarā nazijas nekā paaudses. Un tam-
dehl apstahšim ihsumā, šā wehrtejušči Merkēla dar-
bu, personibu, nopelnus wahzeeschi un tad latweešchi.

Wahzu aprindas daščadi isturejuščās pret

Merkēli, pa daļai viņu atšīstot, pa daļai nolēdšot. Pērmēdīšū te raksturigatōs no fakteem, tur atspoguļojas šchahda istureschānās.

Mehnešchi trihs pēhž Merkēla nahwes laitraksts „Der Zuschauer” atļapās sneegt ihšu Merkēla dšihwes un darbības raksturojumu. Tur Merkēlis atšihš lā universāls gars un lā zilwels, apbalwots ar leelām dahwanam apgaismot daschadus jautajumus un weilli, atjautigi, spilgti tos isteift rakstos, lā šchis dahwanas tam dewufchās pahrswaru par daubseem, warbuht pat wišeem wina laika beedreem un lā wina wahrdu peeminēs tahlatās paaudšes (1850. Nr. 6755.). Pēhž dascheem gadeem viņu atžeras J. Ekardtš, rakstidams par Jorku un Paulitschiju 1812. g. lārā („Jork und Paulitschi”, 1865.). Tur apgaismota Merkēla lā šchurnalista loma leelajos politistajos notikumos.

Tad peenahļ 1869. gads — tas ir Merkēla jubilejas gads, tad paeet 100 gadu no viņa dšimschānās deenas. Veedribās šwineja šcho jubileju. Raksturigu leļziju tureja Jung-Stillings wahžu Gewerbebezeinā Merkēlim par peeminu. Lektors atrada par wajadšigu uffwehrt, lā werdšiba bijuši nepeezeeschama darba skola. Merkēlim wiņsch atrada sawus truhšumus, bet ari sawas labās puses un atšina viņu lā eewehrojamu personibu. Leļzija beidsās ar issaufumu, lā ir gods ispildit tahdu usdewumu, lā to paguwis Merkēlis. Lektors ar sawu beigu flehdseenu nemas neapšīnājās nonahzis pretrunā, zildinadams wihrū, kas bij grahwis un ahrdijis mineto darba skolū — werdšibu. Gadu wehlat G. Diderichs sneedš daudsejadā sinā wehrtigu apžerejumu: „Garlieb Merkel als Bekämpfer der Leibeigenschaft und seine Vorgänger” („Vall. Monatschr.” 1870. 19. Band). Autors atrod, lā idejas, to fludināja Merkēlis, isteiftas jau agrat un usstahda jautajumu, ar to issťaidrojas Merkēla leelais eespaids? Ar to, lā tīf usbruhšoschi wehl nebij ne-

weens līdš tam rakstijis, nesaudsejot neša, netau-
pot trahsās. Autors pārmet Merkēlim wehsturisto
finaschanu truhkumu un weenpusību apstātamo pa-
rahdību apgaismojumos. Wina lardinallukhda tā,
la winsch sfatijees uš leetam tā apgaismotajs.

Šhe Diderichs peerehklina Merkēlim par fkuhdu
to, kas pateesibā ir nopelnš. Ja Merkēlis buhtu ee-
audsis wahzu wehsturisklās tradizijās, protams,
winsch nebuhtu Baltijas satwerfmē redsejis nešahdu
truhkumu, tāpat tā tos neredš pahrejee wahzeeschi.
Bet Merkēlis winus redseja tamdeht, la winsch bij
gahjis skolā pee angļeem un frantšheem.

Tas pats Diderichs raksta apmehram tahdā pat
garā 1898. gadā, sneegdamš Merkēla atstahatā archi-
wā atrahtu rakstu par wina Widsemes laikraksteem
 („Balt. Monatschr.“ 1898. 45. Vand.). Wišeem Mer-
kēla raksturojumeem, kas nahluschi no wahzu spal-
was, usleef Ironi Maksimilians Millers-Jabuschs
ar sawu grahmatu: „Thersites“ (1921.). Tani winsch
sneedš iswillkumus no Merkēla autobiografijas, pa-
pildinadamš tos ar materialeem no daschadeem awo-
teem, lai raksturotu pehz eespehjas pilnigi Merkēla
darbību Wahzijā. Tā isnahč wehrtiga daša no Mer-
kēla autobiografijas, papildinata ar komentareem.
Sawos komentaros autors atsiht Merkēli tā apdah-
winatu publizistu un schurnalistu, kuram ne masee
nopelni Wahzijas prešes wehsturē. Beš tam Mer-
kēlis raksturots tā laikrakstu teatra kritikas tehws,
ari tā patriots, kas weenigais Napoleona kara laikā
fauzis wahzu pilsonus pee apfinas, mobinajis pa-
triotismu, aizinajis tantu uš brunotu pretoschanos
warmahzigajeem eefarotajeem. Merkēlis bij „peh-
dejā Wahzijas balfs“, tā winu apsihmē wahzu seh-
nimeene Luise šahdā pateizibas rakstā. Reskatotees
uš wifu to, autors Merkēli nosauz par Thersites'u.
No Somera „Iliadas“ mehs sinam, la Thersites ir
wisreebigakais greekis pee Trojas, nešauņis un
šauņš blašwejs, zehlees no semas šahrtas. Odisejs

winu sit par Agamemnona saimofchanu, un puhlis zildina scho Odiseja darbu la wisflawenafu. Baj ari Millers-Zabuschs domajas tahdu isdarijis, nosaufdams Merkeli, scho paschaisleedjigo brihwibas zihni-taju, par Thersites'u — apsihmedams to par tehlu, kuru Homers tehlo la reebigu moralistku un fijijsku kropsli? Ja wahzu kulturas darbineeks la warejis isturetees pret idealistku Merkeli, tad weegli saprotams, tamdehl wahzu ofupazijas laifa Merkela raksti tifa atkal aisleegti. Te mehs atrodom issfaiidrojummu ari tam kulturas furiosumam, tamdehl Merkela raksti weselu gadu simteni bij aisleegti. Pats Merkeli's dabuja pensiju no waldibas par saweem raksteem, bet schee raksti tomehr palifa aisleegti. Waldineeki schad un tad par nopelneem semneeku atswabina-schanas darbâ Merkelim dahwinaja briljanta gre-dsenus (Napierfky: Allg. Schrift und Gelehrt Lex.), bet raksti bij un palifa aisleegti. Namdehl? Wal-diba tatschu neatfina Merkeli par laitigu! No tam redsam, la schi aisleegschana isgahdata no to puses, pret kureem Merkeli's bij zihnijees. Tamdehl ari naw brihnum, la Millers-Zabuschs dewis Merke-lim wahrdu, kuru kopâ ar Merkela wahrdu nekahdâ finâ newar isrunat zits, la wahzeetis; tas rahda, la wahzu nazionalâ un sozialâ aperzepzija nefad Mer-keli newarès peenahzigi saprast un objektivi no-wehrtet. Buhtu Merkeli's aistahwejis ne tautu, bet privilegetos, tad leeta buhtu zitada. Wet tagad Mer-kela pareisa nowehrteschana paleel tilai tam tautam, kuru labâ winsch zihnijees: latweefcheem un igau-neem.

Wahzeefchi newar saprast Merkela „Latweefchus“. Wet palafat juhs winus preefschâ kurem latram wezitim, tas preedsihwojis flauschu laifus, un tas scho grahmatu sapratits bes komentareem. Wehl wai-raf: winsch finâs pastahstit weselu milsumu tahdu gadijummu, lahdi peewesti Merkela grahmata. Winsch atzerefees ari wehl no sawa tehwa un tehwa-tehwa

dsirdetos nostahstus par tamlihdſigeem gadijumeem, kas dſili eerakſtiti tanī kronīā, lo ſauz par tautas muguru, par tautas meesu un aſinim. Merkēlim pahrmēt (Diderichs), peem., ka wiſch ſawus fleh-dſeenus balſta uſ neleela faktu ſlaita, kas ſawahkti tiſai weenā apgabalā. Bet wahzeeschi war buht ap-meerinati, ka tā. Ja Merkēlis buhtu ſawahzis ſaktus pa wiſu toreifejo Latwiju, tad aina buhtu wehl daudſ breeſmigata. Tas mums latweeſcheem, kas eſam dsirdejuschi ſawu tehwi un tehwi-tehwi noſtahstus par klauſchu un wergu laiſeem, ir ſlaidrs tā deena. Tamdehl ari iſſklaidrojas, ka latweeſchi, neſtatotees uſ leelo riſku, pahrtulſoja Merkēla „Latweeſchus“, tiſlihdſ tee bij iſnahkufchi, tā jau tas ſawā weetā aprahdits. Bet nu apſtatīſim tahtlaſ Merkēla eespeeſchanos tautā un wiſa nowehrteſchanu.

1851. gadā no Pullana tulſojuma teeſ iſgatawots norakſts, pee ſura ſtrahdajuschi trihs pahrrakſtitaji. Norakſts tad pahreet gimenē no paaudſes uſ paaudſi (A. Wentmalneekſ: „Latweeſchu wehſture“ 1923. 154. lap. p.).

1858. gadā Kr. Waldemars, Deepajā ſtolā ejot, dabū no wezā ſagedorna ſinat, ka muiſchneeti wiſnam noleeguſchi minet Merkēla wahrdu ſahdā at-ſlahtā ſapulžē.

1862. gadā Kr. Waldemars, rakſtot par Baltijas ſemneeku ſtahwofli, rakſta ari par Merkēli ſchahdus cewehrojamus wahrdus:

„Kas ſawu balſi nopeetni pazel ſemneeku labā, wahrdos un rakſtos, tas ir droſchs, ka wiſu niſni waijās un neſlawā žels. Geſas no tahtdas pahrmeh-rigi partejiſſas leetu ſtahwofla uſtwerſchanas pee mums ir tās, ka augſti zeenijami wiſri, ſureem ne-war noleegt ne iſglihtibu, ne ahrſemju paſihſchanu, beeschi ween leelās it tā ſiſti ar aklibu un ſurlumu, tad wiſi runā par ſawu tehwiſemi, par Widſemi un Kurſemi. Cewehribas zeenigu un gaiſchu peemehru

tam dod atmina par augstjirdīgo Dr. G. Merķeli, kura pašāiļleedīgai, wihrišķīgai un leelīstīgai darbībai pat wina prinzipiale pretineekī newar noleegt ne patriotiskūs motiwūs, ne leetas pašīfīchanu, bet kura wahrds un darbība leekās pamīsam īsdsekti, kad aplūktu balteešu literaturu par pēhdejeem 30 gadeem, kamēhr katrs wisnoschehlojamais sribents ir drošs, ka wīnu ne tīkween godbijīgi peeminēs, tīklīdī wīnīch uīstahjās pret besīpēhzigēem newahzeem un par wīnu apīpeedejeem. Merķelis, meteoram līhdīga, pīlnīgi atīewīščī stahwoscha parahdība Wīdīsemē, kura tīl nabaga ar apdahwinateem literateem, zīhnījās ar wisgodīgato, panahlumēem bagatafo sparū par nosīpeesto semneeku labīlahjību, wīnīch ir nenoleedījami eewehrojama parahdība starp dīmintenes literateem: bet par to pat wina peemina Wīdīsemes „labākā šabēdribā” ir, tā šatot, konīfīzeta! un tas līhdī muhsu deenam! Tas laīks warbuht wehl ir tahlu, kad wehl aīnojoschee un no šaweem mōzitajeem partejīskī teešatee un īsmantotee latweešchī un īgauni brīhwi uīšlpos un G. Merķelim zēls peenahzīgu peemīneklī. No muhsu wahzu brahleem wīnīch nedrīhīst, spēeschoť pēhž tagadnēs, nešad, nešad zeret uī atīlahtu besīpartejīsku atīfīfchanu. Tīl nelaimīgā stahwollī atrodās pee mums Wīdīsemē atīlahtības doma!” („Baltīsche, namentlich libländische Bauern zustände”, Zeipzig 1862.).

Gadi 7 wehlat, kad pagahjuschi 100 gadu no Merķela dīmīfchanas, R. Tomsons uītwēr no jauna Waldemara aīskustīnato Merķela peemīnās godīnāšanas īdeju un īneedī „Baltījas Wehstnesī” deesgan plašču Merķela biograjīju. Reīšē ar to wīnīch dabū Merķela gīhmetnī no wina radīneekēem, eepaīfīstīna ar wīnu beedribas aprīndas. Beedriba nolemj gīhmetnī litograjēt un īsplatīt tautā, lai eeguhtu līhdīskūs peemīneklā zēlschanai. Rasturīgi, ka te pašēīdīšās ari Platešs dot šawam kalendaram līhdī Merķela gīhmetnī. Šcho šoli latweešchī uīstātīja tā

weīfalneezīftu panehmeenu. No Tomfona aprakfta latweeſchu publika ari dabuja — pehz 19 gadeem — dſirdet, tā Merķelis glabats. Tas ir weenigais Merķeļa beħru aprakfts un tamdeħt peewedu to te wahrdu pa wahrdam. Tomfons rakfta:

„Ta beħdu ſina aħtri iſpaudās un noſchehloſchanās no wiſām puſem atſtaneja; pat pretineeſi ſchehlojās par wina nomirſchanu. Jo leela noſchehloſchana bij apfahrtejos zeemos un mahjās dſirdama, jo to iſ ſatrs zeenija un mihleja. Kas tad gan nepaſina to wezo daftera kungu, wezo Merķeli, kaſ iſ ſatru beħrnu laipni ſweizinaja un iſſatru noſkumuſchu eepreezinaja un apdahwinaja!

3. maijā tiſa wina meeſas uſ tuwajeem Katlaſalna ſapeem patwaditās. Draugi no tuweenes un tahleenes bij te ſapulzejuſchees. Ari no Bahrdaugawas bij latweeſchi atbraukuſchi, kaſ wīnu dſihwu nebija redſejuſchi, bet nu miruſchā waigā gribeja paſſatitees. No baſnizās tiſa liħtiſ uſ ſapeem weſts; deena bija jauka, un daba patlaban taiſijās ſamā koſchumā teħrptees. Pee ſapa ridſeneeſi iſluħdſās, lai teem atſautu ſcha mihlojamā drauga ſapu aiſſegt, kaſ teem ari tiſa atſauts. Ta bij mihleſtibas atmaſſaſchana, ſo latweeſchi tam, kaſ preekſch wīnu labſlaħjibas tiſ daudſ bij pubhejees, dewa. — Bet waj tiſ ween?“ („Balt. Weħſtn.“ 1869. Nr. 74.).

Tani paſchā gadā R. Latw. Weedriba 21. oħt. atſlaħj peemineħli uſ Merķeļa ſapa, kaſ bijis gruħti atrodams pat ar weetejo eedſihwotaju palihdſibu. Peemineħla zeremonijā peedalās publika, kaſ ar twaifoni un leellaiwu pa diwi laħgi atbraukuſi no Rīgas, peedalās ari apfahrtejee laudis, Merķeļa radi, ſkaitā 30 ziſweku, dſeedataju ģori — weens no Kurſemes (Wirzawas), otrs no Wīdſemes (Trīkaſtes). Atſuħtitās ari daſchas telegramas no Kreewijas. Sewiſchi atſihmejama ſchahda weħſturīſka telegrama: „Lai dſihwo Merķeļa peeminas atmens, latweeſchu tautas briħwiba, attihſtiſchanās, rakſtnee-

Tā kahds Merkelsa lapa apmekletajs 1877. gadā no-
wehro pee ūhi lapa ūhahdu ūlatu:

„Tiku iūtrauzets no diweem brauzejeem. Domaju,
ka tee dofees fezen, bet malbijos, jo wini tuwojās
kapsēhtai un tuwu pee tās wāhtineem apture-
juūchi, tee nu ūlufuzeesdami gahja uū kapeem, ūaulei
noejot. ūlufām tuwojos kapsēhtai, gribedams re-
dset, kahds ūawads noluhūs abus wihrus ūhini
brihdi wed uū kapeem! Tas wezafais no abeem
bija paūems, plezigs wihrs, un pilna bahrda gresnoja
ta waigus; tas oūrais, druūzin leelafs un jaunafs,
bija bahls un iūlifs peefuūis. Pa kapsēhtas wāht-
ineem eegahjuūchi, tas jaunafais jautaja lehnām:
„Kur ir Merkelsa kaps?“ — „Jaeet pa labo, tur —
waj redūi to ūelta kustu?“ — ūlufām tee dewās uū
Merkelsa lapa. Tas jaunafais paūahpa lihdi pee-
minas aūmenim un ar ūwehtzeeniūhanu, gepuri no-
nehmis, ūlufām luhdūa Deewu, kamehr tas wezafais
druūzin attahlaū palifa. Behz kahda brihtina tas
jaunafais ūirūnigeem wāhrdeem ūajija: „Tas nu ir
muūū mihlā Merkelsa kaps; tā es to esmu redūejis
nobildetu. Jauka peemina! Ko ta nestahūta, kad
ta wihra darbus pehta, kas ūhe apafūhā dus! Man
tā iūleekās, it kā es ūhe buhtu pee Latwijas ūirds,
un ūhini ūwehtā weetā ūajuht jo dūifati un gaisūafi,
kas ta uta mums ir ūawā weeni bā, un to mehū
teem wihreem esam parahdā, kas preeūū muūū
tautas gahdajuūchi!“ „Tā ir,“ atbildeja tas we-
zafais; „tahdas domas ir manā ūirdi zehlās, kad es
ūhe Merkelsa lapa mekleju; un tad man gaisūafi
ūahdijās preeūū aūim, ka ūhis dahrgais kaps ja-
puūūlo ar tahdu peeminu. Baldees Deewam, tas
nu ir notizis, nu es esmu meerigs.“ („Walt. Sem-
lopis“ 1877. Nr. 13.: „Diwi latweeūchi pee Merkelsa
lapa“).

ūhee diwi latweeūchi pee Merkelsa lapa bij Ri-
chards Tomūons un Juris Maters. ūūrahdas, ka
Tomūonam beeūchi ūawada latweeūchi uū Merkelsa

lapu, tā viņš pats to konstatē. „Man te tikai jāfaka — tā viņš raksta — ka man gadas ne wifai reti tauteškus uš Merkēla lapu pawadit. To ap-leezinās dašchs no muhju tautas dehleem, kas, is fweščuma Rīgā atzelojuschī, ir mani luhguschī, tos uš Atlakalnu pawadit, tur dus wihrs, kas ar pa-teefu firdi zilwezibu ir mihlejis“ („Valt. Wehstn.“ 1877. Nr. 13.).

1885. gadā Maškawas latweešchi sneedš „Austrumā“ pirmos gabaliņus no Merkēla rakstiem: „Društās is Dr. G. Merkēla behrnu deenam“ Pehr-šona tulkojumā („Austrums“ 1885. Nr. 1, 2). Tās ir daščas weetas no Merkēla autobiografijas.

„Rota“ tāni pašā gadā sneedš Merkēla peemi-nesska bildi, daščas finas par wina zelschanu un uš-rahda trihs galwenos Merkēla darbus: „Die Let-ten“, „Wannem Imanta“ un „Die Vorzeit Liv-lands“. Tad Merkēlis sahš pamasām eekarot skolas jaunatni un dara eespaidu uš dašcheem no muhju nahšameem rakstneekšiem: Raini, Aspasiju, Needru, A. Gulbi. Tā mehs sinam, ka Rainim skolas gados jau radusees ideja šarakstīt dramu „Imanta“, As-pasija, 6 gadus weža meitene, dsird, ka sahds onku-lis šahsta mahtei kaut ko no Merkēla noslehpumai-nās, aisleegtās grahmatas „Latweešchi“. Wehšaf dsejneezē nem no šchis grahmatas motiwu šawai lugai „Atreebeja“. Un Needra šina pastahstīt šchahdas leetas par Merkēli wina skolas laikā:

„Tur nu man nahš prahtā — viņš raksta — mani skolas laikā, zīt gruhti un tikai ašguhtnem mehs dabujām lasīt Merkēla rakstus. Igi, garām pusnaktij mehs sehdejām tur Bez-Šeebalgas drau-djes skolas gukamā istabā un klausijamees puskto-ščām firdim Merkēla dušmās un šajušmibā. Weens skolas beedrs šinaja atlizinat tūdauš laikā no skolas darbeem, ka norakstīja gruhti šafnee-dšamos Merkēla rakstus pats preekšč šewis“ („Austrums“, 1905. Nr. 9.).

A. Gulbis dšihwi tehlojis Merkēla eespaidu uf jaunatni ſchi gadu ſimtena ſahſumā ſawā romanā „Behz ſimts gadeem“. Merkēlis — tas bij wefels revoluzionars un reiſē nazionals notikums jauneklū gara dšihwē.

Œchi gadu ſimtena ſahſumā ſahſ isnahſt pirmee Merkēla darbi latwju tulkojumā atſewiſchlos iſ-dewumos.

1904. gadā parahdas puſlihdſ anonimi un cewihſti ſtarp plaſchaka apzerejuma dalam Merkēla „Brihwee latweeſchi un igauni“ brahſu ſtaudſiſchu grahmata: „Dſimtbuſchanas atzeliſchana freewu walſti“ (1904.).

1905. gadā Merkēlis jau pilnigi iſlauſch ſefu uf latweeſchu tautu. Par to japateigas diweem ener-giſkeem iſdewejeem muhſu grahmaturhpneeziſbā: A. Gulbim un J. Dſolam. A. Gulbis ſchini gadā, wehl pirms zenſuras ſpaidu kriſchanas, iſdod Merkēla fundamentalako, wina klasiſko darbu „Latweeſchi“ un Dſols — „Widſemes ſenatni“. Œcheem iſdewumeem ſefo ari „Wannems Imanta“ un „Brihwee latweeſchi un igauni“.

Atſwabinas no gadu ſimtenu juhgā, grahmataſ plaſchi un ahtri iſplatijās tautā, ſewiſchki cewehro-jamafā no iām „Latweeſchi“.

Lai nowehrtetu Merkēla „Latweeſchu“ iſnahſchanaſ noſihmi latwju tulkojumā, janem wehrā, ſa ſchi grahmata bij wairaf ſā ſimts gadu bijuſi aiſleegta un wehl arween guleja ſem ſchi lahſta. Weſ tam wina bij bibliografiſks retums, kuru wareja dabut tikai ar leelām gruhtibām. Winaſ iſdewejs A. Gulbis winu welſti nomeſlejis Rīgā, Peterpilī, Rewelē un laimigā ſahrtā dabujis tikai Terbatā no antiſwara Wareſa par dahrgu naudu weenu ekſemplaru, kuru jau ari bijis aiſrunajis ſahds barons Manteiſels. Weelas gruhtibaſ bij japahrwar ari zenſuras ſinā. Tikai pateizotees iſdeweja neatſaidibai un ſafareem grahmatai iſdewās dabūt zenſuras atſkauju. Sinams

nopelnš šajāā leetā peesēklirams Peterpilš latwju zenforam Remikim, kuršch no šawas puses darijis wišu eespehjamu, lai „Latweeschi“ waretu isnahkt latwju tulsojumā. Grahmatas isnahkšchana bij notifums muhsu grahmatneezibā. Studejoshā jaunatne ar šajuhsmu nehmas wiņu isplatit, un wiša progresiwā inteligenze to šanehma tā jaunu eeguwumu un ziņas eerozi atšwabinašchanas kustiā. Par šajuhsmu, šahdu grahmata atrada šabedribā un tautā, leezina tas, ka pirmais isdewums 5000 eksemplaros isgahja 6 nedelās! Pehz tam tuhlin nahk klajā otrs isdewums tikpat leelā eksemplaru šlaitā, kas ari deesgan štrauji tika ispahrdots.

Kad zelsch bij isfrauts ar pašcheem Merkēla darbeem, wareja šahkt plaschak intereseetes ari par Merkēla dšihwi un personibu.

1907. gadā Benina „Jaunibas Literatura“ 5. burtnizā nes P. Gailišchā šarakstītu Merkēla biogrāfiju, plaschaku nešā wišas, kas lihds tam bij parahdijuschās.

1908. gadā Merkēlis eekuhst zaur Lihgoitnu Žefaba literaturas wehšturi literaturas štundās un 1909. gadā zaur Pluhdona literaturas wehšturi jau šahkt plaschi šawu audšinašchanas darbu.

Ar Latwijas walsts nodibinašchanos un Latwijas wehštures tā patšahwiga preekšmeta eeweschanu školās, par Merkēli mahza šatra wehštures grahmata.

Šahds ihsumā ir Merkēla dšihwes, ziņas un ušwaras gahjums latwju tautas teesiftās un garigās brihwibas labā.

Literatura.

1. Dr. G. Merkel. Darstellungen und Charakteristiken aus meinem Leben. Leipzig, 1839.
2. Dr. G. Merkel. Darstellungen und Charakteristiken aus meinem Leben. Leipzig, 1840.

3. Maximilian Müller-Jabusch. Thersites. Berlin, 1921.
4. Julius Ehardt, Jonk und Paulutschi. 1865.
5. C. Woldemar. Baltische namentlich livländische Bauernanstände. Leipzig, 1862.
6. Baltische Monatschrift. 1870. 19. fehj.
7. Baltische Monatschrift — 1898. 45. fehj.
8. Konversazijas Bahrdniza. II. fehj.
9. A. Nenina. Jaunibas literatura. Peestā pameita. 1907.
10. J. Danishevskis. Brukschu junkuri Latvijā. 1812.—1914. Rīgā, 1914.
11. Merkēla raksti.
12. Merkēla vadītee laikraksti. (Izpeesīhmē, ka gluschi wijs Merkēla raksti man nebija peesetami. Wini ir koti istaisiti, un wīnu staitis koti leels, kopā ar laikrakstu gada gahjumeem, kuruš Merkēlis gandrihjs pats ween fastrahdajis, ap 100 fehjumu.)
13. Rapieršk: Allgemeiner Schriftsteller- und Gelehrten Lexikon. 1831.
14. Latvju laikraksti un šurnali: „Austrums“ (1885.), „Rota“ (1885.), „Baltijas Semkopis“ (1877.).
15. Kalendari un daschadas grahmatas.

Saturš :

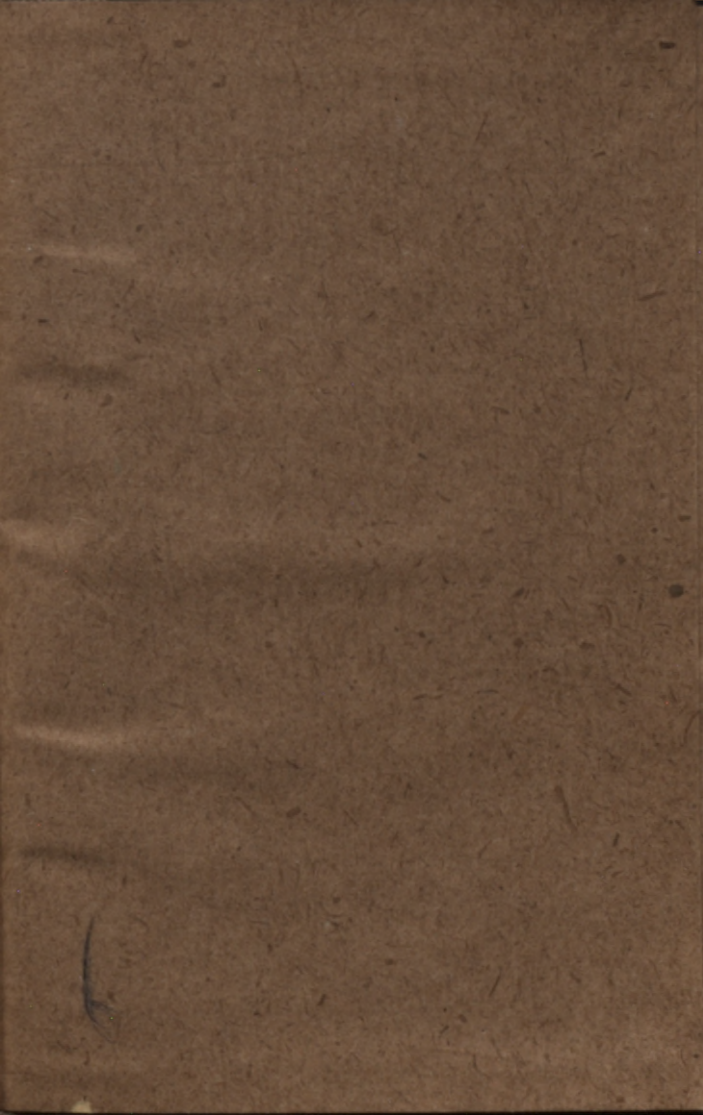
	Lap. p.
Gewads	5
1. Merkela wezafi	7
2. Merkela behrniba	10
3. Merkela ftolas gadi	13
4. Paſſchmahzibas laifs	15
5. Œauneſta gadi un pirmee ſoli dſihwē	21
6. Mahiſtlototaja darbā	27
7. Merkeliš dewini mehneſchi Rigā	34
8. Rā radāš Merkela „Latweeſchi“	36
9. Merkeliš ahrſemēš (1796.—1806.)	45
10. Merkeliš ſā kriticis un ſchurnaliſtiš Berlinē	63
11. Merkeliš Latwijā	68
12. Merkela muhſcha waſarš	74
13. Merkeliš pehž nahweš	75

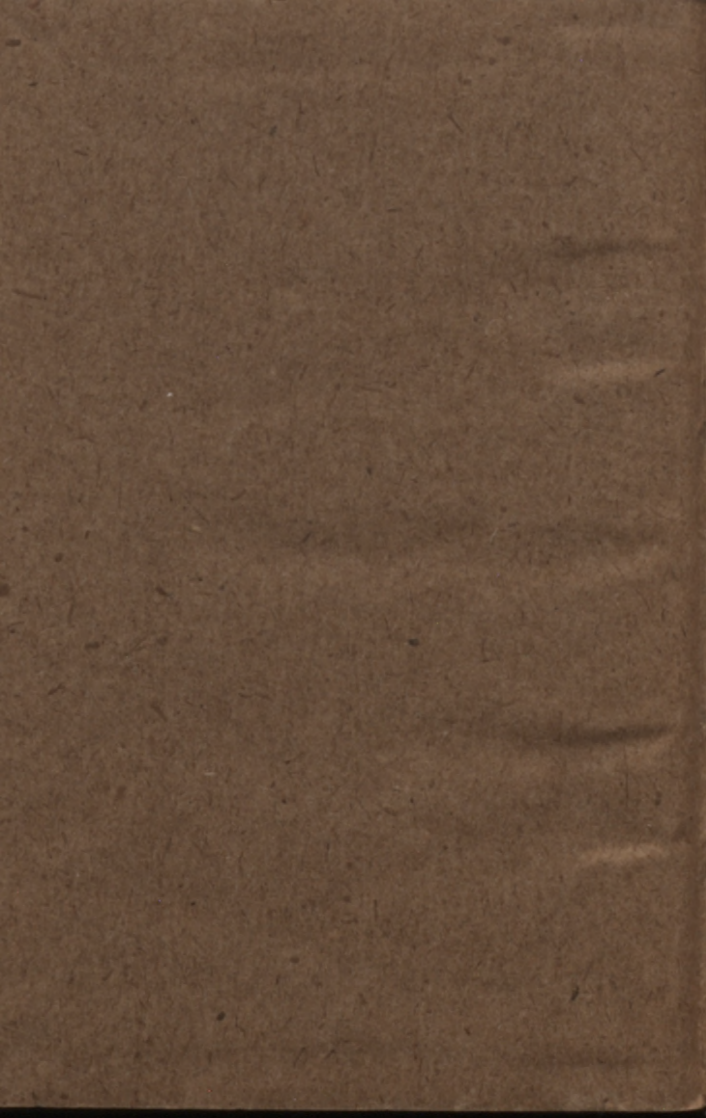

„Uniwersalās Bibliotēkās“ jauniznākušchi numuri:

- Nr. 1./2. Gēte, J a u s t s. Virmā dāfa. Tulkotais
J. Rainis. Piektais izdevums. 30 rub.
- Nr. 19./20. Gēte, Jaunā Wēterā zee-
š h a n a s. Tulkotais A. Spasija. Trešais
izdevums. 30 rub.
- Nr. 55./56 J. Rainis, Sēta jirgs. Saul-
griechu pasaka 5 zehleenos. Septitais
izdevums. 30 rub.
- Nr. 60. R. Stalbes, Rā es brauzu Seemē-
meitas luhfotees. Otrs izdevums 15 rub.
- Nr. 184. Birsneka-Upiša, Pelešā afmena
stahsti. Otrs izdevums. 15 rub.
- Nr. 225./226. R. Blaumanis, Andrišons,
Nahwes eh n ā. / S a l n a p a w a f a r i. 30 rub.
- Nr. 238./240. J. Turgenewa, Mušchnefu
perellis. Romans. Tulkotais A. Antons
Austriņš. 45 rub.
- Nr. 241. G. Merkela, Wanemā Jmanta. Lat-
weischu teika. Tulkotais A. Buhmanis.
Otrs izdevums. 15 rub.
- Nr. 242. Marka Twena, Bilwels, turich
peetulu-foja Hedliburgu. Tulkotais
W. Grehwinš. 15 rub.
- Nr. 243 Cand. hist. A. Bihlmana, Jhja Poli-
ja s w e h s t u r e. 15 rub.
- Nr. 244./45. J. Rainis, Mufa mahjas.
Swelzeeni dandseem un weeneem. 30 rub.
- Nr. 246. H. Heine, Dsejas l. Tulkotais Re-
melis. Ar Heines biogrāfiju. 15 rub.
- Nr. 247. Marka Twena, 1.000.000 mahrzīnu
banknote. / S a w a d s g a d i j u m s.
Stahsti. Tulkotais W. Grehwinš. 15 rub.

- Nr. 248./49. **A. Birkerta**, Garlibš Merfelš
dšihwê un darbâ. Ar Merfela gihmetni
un lapa peeminelka attiehsu 30 rub.
- Nr. 250./51. **Wilhelma Hauffa**, Pašafas.
Otrâ dala. Tulkojis R. Egle 30 rub.
- Nr. 252. **Vetera Ehrmana**, Zihnaš un uš-
waraš. Stahsti 15 rub.
- Nr. 253. **A. Gulbja**, Deenwidi un ziti
stahsti 15 rub.
- Nr. 254./55. **F. M. Dostojewska**, Šaimneze
un ziti stahsti 30 rub.
- Nr. 256. **Tomaš Manna**, Trištans. Noweš.
Tulkojis A. Šmilga 15 rub.
- Nr. 257. **D. Mereschkowka**, Milel-Anšelo,
wehšturiška nowele. Tulk. A. Austrinšch 15 rub.
-

[0.30]

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309092269